Biblioteca SINTEZA

EDITURA SCOALA ARDELEANA

FUNDAȚIA TRANSILVANIA LEADERS

MIHNEA S. STOICA

SMART POLITICS

Perspective asupra europenizării

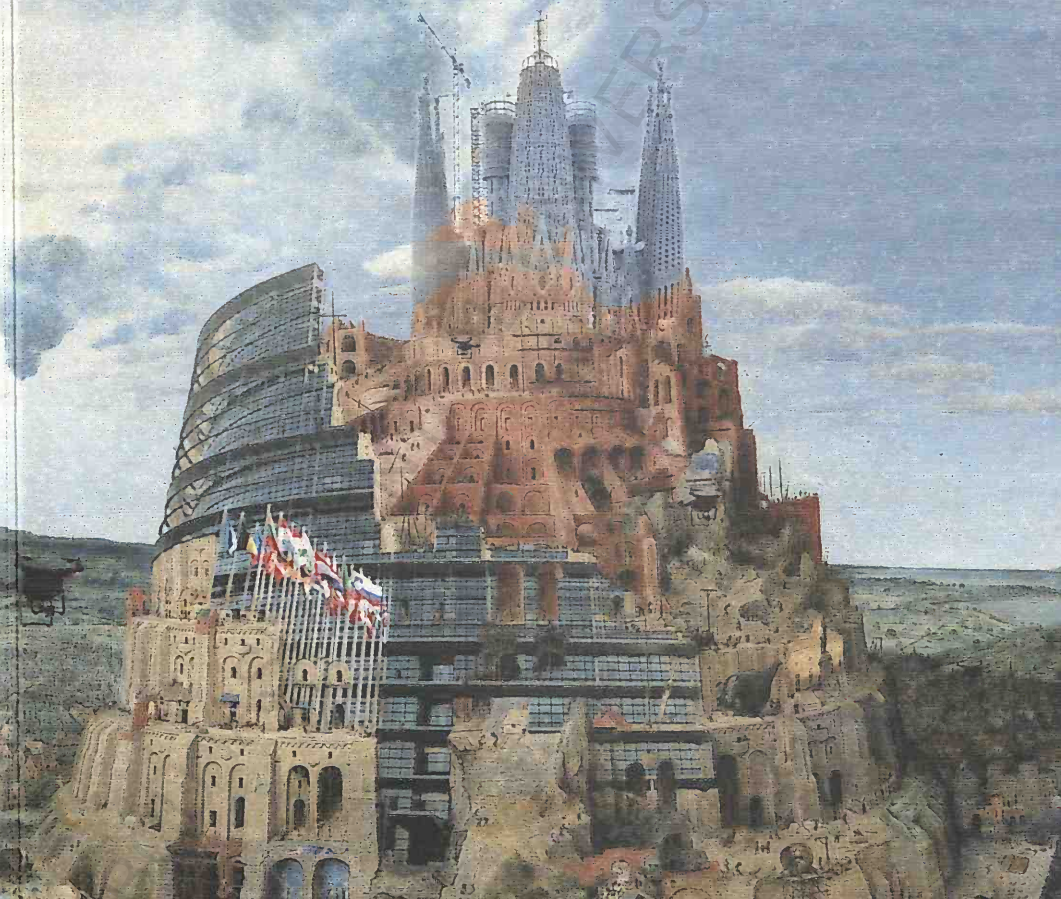

Mihnea S. Stoica

SMART POLITICS

Perspective asupra europenizării

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Mihnea S. STOICA (n. 30 iunie 1988, Cluj-Napoca, jud. Cluj) a absolvit Facultatea de Ştiinţe Politice (2010) şi Facultatea de Drept (2011) ale Universităţii Babeş-Bolyai. Ulterior, a absolvit masteratul de Politică Europeană Comparată al Vrije Universiteit Amsterdam (2012) şi masteratul de Comunicare Politică al Universităţii Babeş-Bolyai (2014). Obţine titlul de doctor al Universităţii Babeş-Bolyai (2016) cu o teză asupra evoluţiei populismului dreptei radicale în Europa. De-a lungul carierei sale profesionale lucrează la institutul Kieskompas (Busola Electorală) din Olanda şi apoi la Parlamentul European, înfiinţează Centrul Cultural şi Academic Olandez din cadrul Universităţii Babeş-Bolyai, colaborează cu TVR Cluj – unde moderează emisiunile „Sfertul Academic" şi „Acasă în Europa" – şi cu Revista SINTEZA – în cadrul căreia semnează rubrica „Euro-dileme".
Începând cu anul 2019 este lector universitar la Departamentul de Comunicare, Relaţii Publice şi Publicitate din cadrul Universităţii Babeş-Bolyai.

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cuprins

Pentru cititori.
Cuvânt înainte de Ioan Hosu 9

Introducere 13

1. Smart politics. Șansa inovării politice 19
De la smart city la smart politics 19
Premisele inovării politice 21
Back to basics 22
Câteva idei dinspre Vest 23

2. Uberizarea politicii. Iluzia democrației perfecte 27
Viitorul din prezent 28
Politica, pe pilot automat 29
Epilog 31

3. Nici democrația nu mai e ce-a fost 33
Dualitatea unui concept 34
Democrația reprezentativă și dușmanii săi 35
Un sfârșit incert 37

4. Înapoi în viitor. Căutarea unui scenariu pentru Uniunea Europeană ... 39
Cartea Albă privind Viitorul Uniunii Europene 40
Inevitabila opțiune 42

5. Fantasma Europei federale 45
Pro-europenismul antifederalist 46
(1) Inexistentele liste transnaționale 47

BCU "ȘTIINȚA" CENTRALA UNIVERSITY LIBRARY

(2) Spitzenkandidatul care n-a mai fost 48
Substitut pentru federalismul european 49

6. Place du Luxembourg, sub culorile Berlinului 51
Aceiași, dar diferiți. Și vice-versa 53
Berlinul – adevăratul Bruxelles? 54
Networking în Plux 55

7. V de la Vișegrad 57
Tentația euroscepticismului 58
Dificultatea unui răspuns pe măsură 60
O vendetă politică 61

8. Fake news, adăpostul politic al populismului 63

9. Costurile politice ale inegalității sociale 67
Inevitabilul efect de domino 68
Și mai grav: democrația cu diplomă 69
În numele... Precariatului! 70
Adevărata victimă: clasa de mijloc 71

10. Prada politică „made in Romania" 73
Nici noi nu mai știm câți suntem 74
Sub presiunea discursului politic european 75
În luptă cu alteritatea 77

11. Politica resentimentelor 79

12. Evoluția speciilor politice: partidele de nișă 85
Evoluția sau involuția politică 87
Politica luată peste picior 88

13. Liderul politic sub presiunea personalizării 91
Victoria „populismului bun"? 93

14. Cenușăreasa politicii europene 97
Liniștea de dinaintea furtunii 98
Crunta trezire la realitate 99
Transformările necesare 101

BCU ȘTIINȚE ȘI UNIVERSITY LIBRARY

15. Conservatorii europeni... fără Conservatori 103
Nevoia de independență 104
Viitorul incert 105
Nevoia resetării politice la nivelul PE 106

16. Surpriza anului 2019: Comisia Eurosceptică? 109
Pragmatismul periculos al anti-europenilor 110
La butoanele viitoarei Comisii Europene 111
Fisurile cordonului sanitar 112

17. Măsura succesului politic.
Scurtă cronică a mandatelor la Președinția Consiliului UE 115
Prin focul politicii europene și a celei naționale 117
Estul și restul. O privire către Polonia și Bulgaria 119
Și totuși... 120

18. România față cu Președinția 123
Avem o Președinție. Ce facem cu ea? 124
România și prioritățile sale 125
Contextul dă tonul 126
Șansa responsabilității 127

19. COVEXIT: Adevărata provocare a Uniunii Europene 129
O descifrare politică a crizei 130
Ieșirea coordonată din criză 133
Câteva concluzii de parcurs 134

20. De vorbă cu Geert Hofstede 137

Referințe bibliografice 153

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Pentru cititori

Smart Politics acoperă două mari axe tematice: încrederea în instituții politice și procese decizionale inovative. Procesul de erodare a încrederii în instituțiile politice democratice este un fenomen global și pare să fie provocarea majoră pentru începutul secolului XXI. Textele cuprinse în prezentul volum identifică o parte din cauzele ce stau la baza acestui fenomen; analizele și studiile de caz prezentate de Mihnea S. Stoica sunt tot atâtea exemple din care politicienii pot trage învățăminte. Ideile și modelele propuse de autor sunt alternative viabile la manualele de comunicare politică și se constituie în teme de reflecție, poate chiar în modele de acțiune în spațiul politic.

Mai mult, ideile avansate în carte pot reprezenta remedii atunci când ne dorim să restabilim încrederea în noi și în ceilalți. Apreciem de fiecare dată inițiativele prin care sunt eliminați aventurierii, demagogii și populiștii din politică și din treburile publice/spațiul public. Volumul de față, prin conținutul coerent și consistent pe care îl propune Mihnea S. Stoica, chiar asta face, deși nu își propune explicit: alungă din prim-planul vieții publice elementele care au dus la erodarea încrederii în noi, la coruperea și subminarea credibilității proceselor și instituțiilor democratice. Democrația și modul democratic în care ne organizăm societatea par să fie preocuparea unui grup din ce în ce mai redus. Urmarea acestei situații este scăderea participării și a legitimității liderilor politici din politica românească și europeană din ultimii 30 de ani. Treburile societății nu pot fi subcontractate unor entități cu autoritate și legitimitate îndoielnice, nu pot fi susținute doar de grupuri „interesate".

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Termenul de *smart politics* nu se referă, așadar, doar la relația dintre tehnologie și comunicare politică, deși există adeseori trimiteri către această zonă. *Smart* se referă mai degrabă la inovare socială, iar în acest caz conceptul poate fi tradus astfel: *procese de luare a deciziilor bazate pe înțelegerea corectă a realităților sociale*. Dacă am vedea pe raftul unei librării o carte cu titlul *Despre înțelepciunea din politică*, e foarte posibil să ne atragă atenția maniera în care este asociată zona politică cu chibzuința, analiza și decizia corectă și oportună. Pentru mulți, o asemenea asociere este incredibilă. Mihnea S. Stoica ne arată de ce ar trebui să fim mai optimiști și să nu subestimăm realizările în zona inovării din câmpul politic. Cazurile pe care le prezintă, deși sunt încă *rara avis,* pot deveni modele adoptate la scară largă, astfel încât democrația și lumea politicii să fie mâine mult mai bune decât în trecut.

Materialele elaborate de Mihnea S. Stoica sunt expresia unor valori în care crede cu tărie. Iată câteva dintre poziționările valorice care se desprind din textele cuprinse în volum: participarea, implicarea și responsabilitatea sunt elemente centrale pentru funcționarea democratică a societății; liderii politici trebuie să fie conectați la transformările profunde din prezent; politica trebuie să răspundă adecvat la aceste provocări (sociale, economice, culturale, tehnologice etc.). Unele moduri de a face politică se prăbușesc, însă apar noi modalități de angajare și participare politică, democrația având capacitatea de a integra noile realități. Aceste noi forme de expresie a identităților și interacțiunea lor din spațiul public produc reacții și generează poziții dintre cele mai diverse. Unii apreciază că noile forme de mobilizare civică și prezența din mediul online constituie tot atâtea căi prin care pot fi rezolvate o parte din problemele cu care se confruntă politica zilelor noastre. Așadar, pentru unii mediul online reprezintă formula care poate reface deficitele democratice prezente în acest moment. Alții, în schimb, apreciază că noile expresii (cele *smart*) sunt de fapt alte forme de propagandă și de manipulare.

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Noile forme ale expresiei politice (organizațiile politice, sistemele electorale, comunicarea politică, mobilizarea resurselor) sunt zone în care se impune inovarea. Politica a uitat să mai inoveze, nu mai știe să fie inovativă, în vreme ce noile generații de votanți – ne referim la cei activi și care participă la viața politică – așteaptă tocmai inovare. Poate că se impun forme noi de organizare a statului, de interacțiune, de coresponsabilitate stat–cetățean, fiind necesară tratarea cu luciditate a noilor realități societale, astfel încât să avem o imagine globală coerentă și lipsită de prejudecăți pentru spațiul politic românesc și pentru cel european.

Când spunem *smart politics* nu facem trimitere în mod necesar la tehnologie, ci la un set de comportamente și acțiuni care utilizează informația de calitate (informație reală, de actualitate) într-o manieră inovatoare pentru a găsi soluții eficiente în fața provocărilor actuale. Acest comportament se dobândește prin mai multe tipuri de exerciții: disponibilitatea de a asculta și de a interacționa în mod real cu cei pe care-i reprezinți, capacitatea de documentare și de reflecție pe marginea temelor care preocupă opinia publică. Acțiunea politică trebuie să-și revină, trebuie să fie lucidă și obiectivă, deciziile liderilor politici trebuie să țină cont de faptul că toți ne dorim să trăim mai bine, adaptându-ne la condițiile prezentului și pregătindu-ne potrivit pentru provocările viitorului.

Prof. univ. dr. Ioan HOSU

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Introducere

Aderarea României la Uniunea Europeană este, fără îndoială, cea mai importantă realizare istorică a țării noastre de la Marea Unire încoace. Pentru generația mea, adică pentru cei crescuți în tranziție, Europa nu a reprezentat niciodată doar un continent, ci a fost întotdeauna mult mai mult decât atât: un ideal. Fără a fetișiza momentul 1 ianuarie 2007, când România a devenit parte a ceea ce romantic numeau unii „marea familie europeană", istoria foarte recentă a demonstrat că anul respectiv și cei care i-au succedat au schimbat în bine sorțile țării noastre. A fost un moment pe care noi, la o vârstă – atunci – de nici douăzeci de ani, l-am sărbătorit în piața publică, pentru că am simțit, așa tineri cum eram, că intrarea în noul an reprezenta, de fapt, intrarea într-o nouă eră. Acelora dintre noi care am avut șansa de a vizita capitalele europene înainte de aderare, acelora care încă de atunci am beneficiat de schimburi de experiență cu școli din Occident, toată această desfășurare a istoriei în fața propriilor ochi ni se părea o victorie a firescului. Cei din generația mea nu ne putem percepe altfel decât „europeni" – ceea ce nu doar că nu ni se pare a fi în contradicție cu a fi „români", ci percepem cele două identități ca fiind perfect complementare. Suprapunerea celor două identități s-a transformat chiar într-un sentiment al mândriei pe care l-am dezvoltat aproape ca pe un scut de apărare, printr-o tendință uneori de-a dreptul disproporționată de exhibiționism politic. Noile generații resimt mult mai puțin acest sentiment. Nu pentru că ar fi mai puțin europeni, ci – chiar din contră! – pentru că, fiind profund

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

europeni, fiind socializați într-o lume globalizată, nu mai simt câtuși de puțin nevoia de a-și expune această identitate, pe care o privesc ca pe un dat – de aici și pericolele asociate, asupra cărora am revenit, mai mult sau mai puțin direct, pe parcursul cărții.

În acest „sfârșit al istoriei" în care părea că ne cufundăm tot mai confortabil, nu mică mi-a fost surprinderea să întâlnesc, în chiar inima Europei și apoi, tiptil, furișându-se și în România, voci critice la adresa „proiectului european" (un concept care, evident, renunță la pretențiile romantice ale „familiei europene" inițiale). Am ajuns în punctul în care e greu să discernem între cei care critică Uniunea Europeană din dorința de a îndrepta greșelile pe care le comite și cei care o critică din dorința de a o submina cu orice preț. În dezbaterea pe marginea temelor europene, ești de-a dreptul constrâns să „lupți" de-o parte sau de alta, să te înrolezi alături de unul sau altul dintre beligeranți. Dezbaterea dintre cele două părți este îngreunată de distanțele fizice, culturale și politice, adesea auto-impuse artificial. Sigur, acolo unde această dezbatere chiar există; din păcate, în România temele europene sunt încă marginale. La aproape paisprezece ani de la aderarea sa la Uniunea Europeană, România rămâne la periferia politică a acestei construcții politice. Suntem atât de departe de centrul politic al Europei, încât multe dintre temele care sunt considerate a fi esențiale la Bruxelles sunt total neglijate la București. Iar asta în timp ce în multe țări occidentale politica națională este de neimaginat în afara temelor europene. Noi avem, încă, prea puține dileme cu privire la Uniunea Europeană – ceea ce mă tem că nu poate însemna decât că ne gândim prea puțin la cum funcționează această mașinărie politică, la ce anume o alimentează și la modalitățile în care putem contribui astfel încât aceasta să întâmpine cât mai puține dificultăți.

Cartea *Smart Politics* este rezultatul unei invitații, pe care am primit-o cu profundă recunoștință din partea revistei SINTEZA, de a-mi aduce contribuția la acest intelectual colectiv, pe care cu profesionalism îl apără și promovează deja de câțiva ani buni. Rubrica „Euro-dileme" a constituit, din 2016, locul meu de întâlnire, în tihnă, cu preocupările mele, dincolo de activitatea de la catedră sau cea de cercetare științifică. Acest volum este, în același timp, o reacție la pasivitatea dezbaterii despre Europa și, implicit, la inerția cu care funcționează politica românească.

Lipsa sau chiar respingerea inovării este o caracteristică deja cronică a politicii noastre. Dezamăgirile pe care le-au adus cu sine acești treizeci de ani de la prăbușirea regimului comunist nu au stârnit decât pasager tendința politicii de a se reinventa. A fost un proces ratat, iar asta tocmai pentru că n-am înțeles importanța de a ne cupla cu și mai multă fermitate la politica europeană și de a o aduce mai aproape de noi. Senzația care plutește în aer – și pe care, din păcate, realitatea o confirmă – este că n-am exploatat suficient potențialul enorm pe care îl aduce cu sine „europenizarea". Ceea ce a și dat frâu liber spaimelor privind presupuse conspirații bruxelleze împotriva României, teorii (din păcate) deja arhicunoscute, regăsite în discursuri politice din timpul sau din afara campaniilor electorale. Sigur, măcar din acest punct de vedere România nu e un caz izolat – dar această stare de fapt nu reprezintă un argument sau o scuză pentru a persista în greșeală. Se pare că n-am înțeles, încă, rolul pe care îl avem și trăim în continuare cu așteptarea că cineva ni-l va indica. Or, această permanentă expectativă nu face altceva decât să sădească frustrări, pentru că simțim că ne lipsește coerența, că suntem întotdeauna luați prin surprindere, că totul este decis... Altundeva, de altcineva.

Găsesc, totodată, de-a dreptul surprinzător (firește, la modul cel mai neplăcut) cât de puțin am învățat noi, europenii,

unii despre ceilalți, în toți acești ani de când suntem împreună, degrevați de granițe rigide, în plină eră a programului *Erasmus*, perioadă în care beneficiem de un sistem mult mai facil de schimb de experiențe, de transfer al studenților și profesioniștilor din diferite domenii dintr-o țară într-alta, de transfer de *know-how*. Iar surprinderea mea se referă atât la nivelul politic, instituțional, cât și la nivelul „simplului european" (ca să parafrazez celebra referință la „simplul cetățean"). Occidentalii care aterizează la București, Cluj, Iași etc. încă se miră de imaginea României, mult mai puțin barbară decât s-ar fi așteptat, iar noi suntem de fiecare dată parcă luați prin surprindere de avansul pe care îl are Vestul în raport cu Estul. Măcar exercițiile electorale pan-europene ar putea constitui o bună ocazie de a reduce aceste decalaje, de a înțelege care sunt preocupările celor cu state vechi în Uniunea Europeană și ale nou-veniților. Sigur, mi-ați putea reproșa: ce sunt, la scară istorică, doar câteva decenii? Dar trăim, totuși, în epoca vitezei, avem pretenția că am trecut de la „sfera publică" a lui Habermas[1] la „noua sferă publică"[2] în care suntem conectați cei dintr-o parte a globului cu ceea ce se întâmplă în celălalt capăt al lumii. Din păcate, însă, alegerile europarlamentare rămân la stadiul unor competiții limitate din punct de vedere discursiv (mai sunt numite și *alegeri de rang secund*), în care politicienii rămân captivi temelor din proximitatea lor, fără a privi imaginea de ansamblu a Europei, ratând astfel adevăratul potențial al acestor momente și privind, ca atare, prea puțin spre viitor.

[1] Habermas, Jürgen. *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society.* Cambridge: MIT Press, 1991.

[2] Castells, M. (2008). "The new public sphere: Global civil society, communication networks, and global governance". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616 (1): 78-93.

Textele cuprinse între copertele acestei cărți prezintă, nu de puține ori, proiecții la care m-am încumetat în diferite momente, privind nerăbdător spre viitor, preocupat de înțelegerea schimbărilor care se anunță și la care am convingerea că, printr-o curiozitate antrenată, putem contribui.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1.

Smart politics. Șansa inovării politice

Împodobirea cu atributul „smart" a unui spectru larg de activități a devenit, într-o perioadă relativ scurtă de timp, o îndeletnicire care aduce, nu de puține ori, a simplu exercițiu de imagine. E suficient să aruncăm o privire către lista lungă a orașelor (nu doar din România) care se grăbesc să-și pună-n piept ecusonul de „smart city" pentru a înțelege că acest titlu a căpătat statutul unui barometru. Trăim, cu alte cuvinte, sub un soi de tiranie „smart" – cu bunele și cu relele sale. O serie întreagă de domenii care influențează viața noastră de zi cu zi își găsesc refugiu în ceea ce adesea pare a se reduce la o simplă modă, la o etichetă care s-ar putea să livreze un conținut nu întotdeauna în acord cu numele pe care-l vânează.

De la smart city la smart politics

În relațiile internaționale a făcut carieră conceptul de „smart power", care i-a sedus pe teoreticieni și decidenți deopotrivă. Noile realități politice de după atacurile teroriste din 2001 au impus o revigorare a vechilor abordări, izvorâtă din necesitatea intrinsecă a Statelor Unite ale Americii de a-și exercita

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

puterea la nivel internațional într-un mod ceva mai inteligent, prin îmbinarea elementelor care s-au dovedit a fi eficiente, din cadrul mai-cunoscutelor soft și hard power[3]. Începând însă cu cea de-a doua parte a anilor '90, „city" a devenit, indubitabil, cel mai cunoscut substantiv de acompaniament în acest duet, ajutând enorm la popularizarea culturii „smart". Deși veche de aproape două decenii, ambiguitatea titulaturii „smart city" persistă, pentru că definiției îi scapă încă rigurozitatea. Specialiștii sunt dezbinați între cei care argumentează că e suficient să înțelegem „smart" ca inteligent, susținând o infuzie puternică de tehnologie la nivelul serviciilor publice puse la dispoziție de administrația locală, cei care consideră că ar trebui să înțelegem „smart" ca progresist – adică orașele să-și dovedească, prin bugete generoase, susținerea față de industriile creative – și, în final, cei care-l percep drept antreprenorial, adică suficient de capabil să construiască o infrastructură atractivă pentru investitori[4].

Cu o oarecare timiditate s-a scris și despre „smart politics" – concept aflat abia în fază embrionară. Există câteva organizații care și-au însușit acest nume și care au ca scop fie livrarea de analize politice, fie militează pentru diferite cauze de natură politică. Indiferent de activitatea lor, urmăresc influențarea opiniei publice și ulterior a deciziei politice prin elaborarea unor studii aprofundate sau campanii inteligente. Fără tăgadă însă, *smart politics* înseamnă (sau cel puțin ar putea reprezenta) mult mai mult decât atât.

[3] Nossel, Suzanne. "Smart power". *Foreign Affairs*, March/April 2004, 131-142.

[4] Hollands, Robert G. (2008). "Will the real smart city please stand up? Intelligent, progressive or entrepreneurial?". *City*, 12 (3), 303-320.

Premisele inovării politice

Trăim, la nivel politic, un moment de cotitură: în întreaga Europă – așadar, implicit și în România – vechile clivaje politice se estompează, unele chiar dispar întru totul; apar noi manifestări specifice erei post-ideologice, iar electoratul este mai fragmentat ca niciodată. Atașamentul față de organizațiile politice înregistrează un nou minim istoric la fiecare măsurătoare sociologică, iar încrederea în decidenți este tot mai firavă, rămânând mai degrabă o trăsătură specifică doar grupurilor din imediata lor vecinătate politică. Adăugăm acestei imagini aversiunea specialiștilor din aproape orice domeniu față de sfera politică și dezinteresul simultan al politicului în a-i (re)câștiga – sau chiar interesul politicului în a-i ține departe. În tot acest context, influența crescândă dinspre social media pune presiune pe comunicarea politică, rețelele online devenind instrumente care, deși inițial păreau a veni în ajutorul politicianului, în realitate îl pun în dificultate pentru că îl văduvesc de monopolul informației și de controlul în ceea ce privește ambalarea acesteia.

Noua realitate, cu toate angoasele apărute pe nepusă masă, nu face decât să îngreuneze dialogul politic – esența oricărei democrații. Orice individ sau organizație care instigă la intoleranță clamând că luptă pentru recâștigarea democrației face tocmai opusul: îndepărtează societatea de chiar trăsăturile de bază ale unei democrații. Iar în vâltoarea acestor manifestări, cele mai afectate sunt statele cărora le lipsesc instituțiile puternice – cum este cazul României. În statele cu instituții consolidate, partidele care etalează tendințe anti-democratice, în ciuda rezultatelor electorale deloc neglijabile în ultima perioadă, își văd tăiat avântul pentru simplul motiv că mecanismele de echilibrare a balanței politice funcționează, rodate fiind – în cazul anumitor țări – chiar sute de ani. Spre pildă, partidul anti-sistem „Adevărații Finlandezi", deși în arcul guvernamental de la Helsinki după alegerile din 2015 (cu portofolii-cheie), a avut o soartă mai degrabă nefastă: a trecut

printr-o schimbare de nume, a migrat de la grupul radicalilor anti-europeni la grupul conservatorilor europeni din Parlamentul European (așadar, o familie politică ceva mai blândă în retorică), iar în 2017 a experimentat o implozie cu potențial devastator pentru organizație în ecuația următoarei competiții electorale. Așadar, butoanele puterii pot fi de-a dreptul periculoase pentru unii rebeli ai luptei anti-europene. În estul Uniunii Europene însă, situația e sensibil diferită: populismul anti-democratic ține, pentru că dezamăgirea față de democrația post-comunistă rămâne neînduplecată în fața instituțiilor fragile, personalizate peste măsură și intens decredibilizate din toate direcțiile[5].

Însă, indiferent unde apare și dincolo de intensitatea cu care se manifestă, provocarea populistă, venind dinspre mișcările politice care se plasează împotriva așa-numitei „democrații liberale", pune bazele unei noi șanse: aceea de a găsi resorturile inovării politice. Misiunea timpurilor în care trăim nu trebuie să fie neapărat patetica „salvare" a democrației, ci recalibrarea ei la noile realități, astfel încât să evităm subminarea acesteia – proiect la care, așa cum bine vedem, se lucrează intens.

Back to basics

Teoria democrației ocupă un loc central în studiile din domenii precum politologia, sociologia, științele comunicării, filosofia etc. Despre democrația modernă au scris practicieni și teoreticieni deopotrivă. Lucrările lui James Madison, „Founding Father", reprezintă și astăzi un reper în studiul democrației. Totodată, aplecarea asupra acestui domeniu nu poate fi concepută în lipsa lecturilor unor savanți precum Robert Dahl sau Giovanni Sartori. Asemenea celorlalți autori care au scris despre democrație,

[5] Mișcoiu, Sergiu (2014). "Balkan populisms: the cases of Bulgaria and Romania". *Southeastern Europe*, 38(1), 18.

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

și aceștia au avertizat asupra faptului că, nesupravegheată, democrația în forma sa pură poate ascunde câteva pericole majore, printre care dezlănțuirea arbitrariului și înlesnirea drumului către faimoasa „tiranie a majorității"[6].

Remediile, deși nu simple, sunt obligatorii pentru orice democrație modernă. De o importanță aparte este diversificarea temelor de dezbatere publică. Cu cât ideile care fac obiectul comunicării politice sunt mai multe și mai complexe, cu atât șansele de polarizare și de radicalizare în societate scad, rețelele și grupurile de opinie devenind fluide, obligate la dialog. Această diversificare a temelor nu este generată (doar) de elite, ci vine (și) ca urmare a participării politice a cetățeanului, dimensiune critică a democrației[7]. Simpla postură de alegător este din ce în ce mai puțin atrăgătoare și eficientă. În același timp, protestul devine o formă de participare politică tot mai costisitoare (atât din punct de vedere financiar, cât și social), cu rezultate discutabile. *Smart politics* presupune găsirea unor noi modalități de participare politică, o reconectare între elitele politice și electorat.

Câteva idei dinspre Vest

Rolul *smart politics* ar trebui să fie acela de a găsi metodele de implicare profundă a alegătorului în procesul decizional, ceea ce ar reprezenta o situație *win-win* pentru ambele părți: pe de o parte, ar oferi cetățeanului oportunitatea de a dezbate direct cu decidenții (sau cel puțin cu reprezentații acestora) temele asupra cărora primul are un interes direct, iar pe de cealaltă parte,

---

[6] Dahl, Robert. *A Preface to Democratic Theory*, Chicago: The University of Chicago Press, 1956.

[7] Lewis, Paul. "Political participation in post-communist democracies", în Potter, David, Goldblatt, David, Kiloh, Margaret, Lewis, Paul (editori), *Democratization*, Cambridge: Polity Press, 1997, p. 444.

procesul decizional s-ar încărca de legitimitate sporită – un câștig cert pentru actorul politic implicat.

Însă așteptarea ca aceste întâlniri, adesea *față-către-față*, să se desfășoare la inițiativa politicului, deși corectă, e cel puțin naivă. În dezorientarea care a cuprins spațiul politic din ultimele decenii, responsabilitatea cu privire la sănătatea democrației revine societății civile cel puțin în aceeași măsură în care incumbă și clasei politice. Așa-numitele festivaluri politice sunt probabil printre cele mai grăitoare exemple privind puterea *smart politics* de a reconecta. Organizate „la firul ierbii" în mai multe țări occidentale, aceste evenimente aduc laolaltă indivizi cu opinii politice dintre cele mai diverse, cu scopul declarat de a genera dezbateri reale, nedisimulate, între simplii alegători, decidenți din toate partidele politice și jurnaliști. „Festivalul Politicii" organizat anual în Irlanda invită marele public la întâlniri cu politicieni de la nivel local, regional sau național[8]. Evenimentul este sponsorizat, printre alții, de Bursa de Valori Irlandeză, iar celor care vor să participe li se rupe bilet la intrare (ca la orice festival, de altfel). La fel se întâmplă și în Danemarca, unde *Folkemødet* (Festivalul Politic al Poporului) atrage anual peste 100.000 de cetățeni care interacționează cu reprezentanții lor, le cer să dea socoteală de față cu toată lumea pentru deciziile pe care le-au luat sau pentru inițiativele pe care le-au susținut, îi provoacă și aceștia sunt nevoiți să răspundă. Fără îmbrânceli, fără accese de furie și, desigur, fără coaste rupte. La fel se întâmplă și la *Almedalsveckan* în Suedia, la *Suomi-Areena* în Finlanda și la *Arendalsuka* (Festivalul Democrației) din Norvegia. Sigur, astfel de întruniri au nevoie și de un context (cultural) adecvat. Dar evenimente politice similare au loc și în Estonia, i.e. *Arvamusfestival*, semn că Europa Răsăriteană nu e total străină de aceste manifestări.

Cei treizeci de ani de tranziție i-au extirpat României apetitul pentru dezbaterea politică veritabilă. La noi, festivalul

[8] Festival of Politics: https://festivalofpolitics.ie/.

politicii este înlocuit, în cel mai bun caz, de un grotesc circ al politicii, în care acrobațiile (adesea eșuate) ocupă prim-planul scenei. Însă cu atât mai interesantă misiunea generației *smart*, care va trebui să redefinească democrația inovând politic, găsind *app*-urile care pot resocializa politicul.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

2.

Uberizarea politicii. Iluzia democrației perfecte

În recenta sa carte, intitulată *Future Politics*, Jamie Susskind pornește de la o premisă pe cât de banală printre cei care studiază politica, pe atât de des trecută cu vederea: contextele istorice sunt dătătoare de ideologii care se dezvoltă, decad sau chiar mor în acord cu timpurile pe care le parcurg. Trăim bântuiți de ideea de viitor, dar realizăm prea puțin că viitorul se dezvoltă chiar sub ochii noștri. Nu peste mult timp, scrie autorul, vom trăi într-un sistem care va putea agrega experiențele noastre, transformate în date imposibil de cuprins cu mintea umană, iar un vast sistem tehnologic va avea tendința de a decide în locul nostru.

Dincolo de orice controversă, succesul *Uber* se datorează faptului că răspunde, cu acuratețe, cerințelor majore ale vremurilor noastre. Fascinația aplicațiilor de acest tip constă în faptul că parcurg, cu o viteză greu de egalat, câteva procese care până mai ieri impuneau existența cel puțin a unui intermediar: operatorul – cel care prelua comanda clientului și, prin dispecerat, aștepta răspunsul unuia dintre taximetriștii dispuși, în funcție de locația lor, să preia clientul. Aplicațiile de tip *Uber* scurtează drumul dintre cerere și ofertă, dintre dorință și satisfacerea acesteia. E o tendință pe care o regăsim nu doar în privința serviciilor de transport persoane. La fel se întâmplă și cu aplicațiile de lifestyle și sănătate, care calculează instant numărul de calorii pe care le consumăm, suficientă fiindu-le o imagine cu farfuria pe care o

punem pe masă. Nu departe este și *Shazam*, care recunoaște în câteva secunde melodia pe care o ascultăm. *Waze* sau *Moovit* ne indică drumul de la punctul A la punctul B, cu rute alternative și eventuale opriri intermediare. Toate aceste aplicații scurtează timpii de așteptare și, cel mai adesea, elimină intermediarii pe care i-am consulta în mod normal. Estimările arată că *Uber* a realizat peste 5 miliarde de curse în cei nici zece ani de activitate; așadar, n-am fi prea departe de adevăr dacă am spune că mai mult de jumătate din populația planetei a făcut măcar un drum cu *Uber*. Simplitatea și transparența procesului au fermecat. Or, dacă ideologiile sunt produse ale contextelor istorice, de ce am crede că nu există aceleași așteptări și din partea spațiului politic?

Viitorul din prezent

Stingerea treptată a conflictului ideologic stânga-dreapta a lăsat culoar liber confruntărilor de natură identitară. Astăzi, discuția despre „alunecarea spre centrul politic" a devenit atât de trivială, încât i se acordă doar un rol secundar, chiar periferic, în volumele de ideologii politice. Ba chiar, lecturile pe marginea acestui subiect dau senzația parcurgerii unui capitol dintr-un manual de istorie, pentru simplul motiv că granițele dintre stânga și dreapta aproape că s-au șters. S-au acutizat, în schimb, tensiunile între ceea ce specialiștii ar numi identități culturale. În era individualismului, sentimentul apartenenței s-a estompat până în punctul în care politica este încorsetată să devină, la rândul ei, o simplă aplicație care să răspundă nevoilor fiecărui „utilizator" în parte. Asemănările cu *Uber* sunt izbitoare. Eliminarea intermediarilor dintre nevoie – pe de o parte – și decizie politică – pe de cealaltă – pare a fi devenit dorința cea mai arzătoare a oricărui „om nou", preocupat prea puțin de subtilitățile politice, pe care oricum le percepe – și adesea pe bună dreptate – ca fiind

ineficiente. Omul prezentului aplică aceeași logică și *Uberului* politic: așa cum nu înțelege ce se întâmplă din punct de vedere tehnic în funcționarea aplicațiilor de pe mobil (de altfel, nici nu îl preocupă atât timp cât acestea se dovedesc a fi eficiente), de ce l-ar interesa procesele politice de până la momentul deciziei? Astăzi, politica e judecată în primul rând după rezultate, dezbaterea care precede decizia fiind percepută ca o povară de care ar fi bine chiar să ne debarasăm. Deliberarea a ajuns, în mentalul colectiv, complet decuplată de procesul decizional. Eficiența democrațiilor e, mai nou, strict o eficiență a rezultatelor.

Subtil, viitorul se strecoară în prezent întrucât, urmare a acestor mutații, partidele politice se află într-o profundă criză a comunicării. De altfel, însăși utilitatea partidelor devine îndoielnică. De aici și tendința acestora de a se camufla în „uniuni", „mișcări" sau orice altă formă de organizare care nu sună a „partid". Tot această criză a comunicării a determinat și apariția partidelor care nu-și mai arogă soluții în toate domeniile, ci-și îngustează scopul la doar câteva teme sau, uneori, doar la o singură temă. Tocmai pentru că aduc la aceeași masă specialiști într-un anumit domeniu (e.g. specialiști în teme de mediu, educație, justiție etc.) partidele de nișă promit să eficientizeze procesul decizional și să se orienteze înspre rezultat.

Politica, pe pilot automat

Se prea poate ca istoria să fi ajuns în punctul în care politica să-și fi epuizat resursele deliberative. În acest context, așteptarea cât se poate de naturală e că, din moment în moment, (cel mai probabil) specialiștii în IT vor dezvolta un algoritm prin care politicul să fie eliberat de subiectivismul parlamentarului, al consilierului local, al consilierului județean etc. și care va reuși, în același timp, să îi scutească și pe alegători de timpul

necesar documentării înaintea acordării unui vot. Nu puțini autori, printre care și Jamie Susskind, prevăd că tehnologia va fi, în viitor, indispensabilă politicii. S-ar putea, cât de curând, să fim ghidați exclusiv de busole politice – acele aplicații care analizează programele electorale cu care concurează partidele în alegeri și care oferă utilizatorilor o imagine a proximității lor politice în raport cu cei care le cer votul.

Dar, sigur, tehnologia merge (sau măcar promite să meargă) mai departe decât atât. Un mare producător auto a anunțat că ambiția sa este ca, în doar doi ani, să pună în vânzare mașini autonome. De altfel, chiar și *Uber* a testat, până nu demult, varianta oferirii serviciilor sale de transport cu eliminarea a încă unui intermediar: a șoferului, folosind tot mai multe mașini autonome. Mecanismul devine, cel puțin la suprafață, tot mai suplu: rămâne doar utilizatorul și serviciul în sine. Raportat la spațiul politic, se întrezărește promisiunea că va rămâne doar alegătorul și decizia sa. O iluzie a democrației directe, o promisiune a democrației perfecte, o transformare a utopiei în realitate. Se întâmplă însă, uneori, că mașinile autonome refuză să mai asculte cerințele utilizatorului, iar astfel se ridică problema superiorității algoritmului asupra utilizatorului. Din dorința de a exclude timpii morți din procesul politic, „omul nou" riscă să se excludă pe sine, cu totul, din circuit. Acesta va fi momentul în care Daniel Bell va părea un optimist incurabil pentru previziunea sa privind sfârșitul ideologiilor. Scenariul *uberizării* politicii ar putea însemna de-a dreptul sfârșitul politicii – cel puțin sub forma pe care o cunoaștem astăzi. Dar într-o lume a Inteligenței Artificiale, probabil politica, în actuala formă, nici nu-și mai are rostul. Iată o imagine care de-a dreptul ar rivaliza cu „Minunata lume nouă" a lui Huxley!

BCU BUCUREȘTI UNIVERSITY LIBRARY

Epilog

La finalul anului 2016, trupa canadiană *Austra* lansa o melodie (care s-a bucurat de un succes discutabil la momentul respectiv) intitulată „Future Politics": un soi de incantație, menită a grăbi sosirea politicii viitorului, prezentată ca singură soluție pentru împlinirea libertății individuale, un paradis în care fiecare se poate exprima după bunul său plac și care oferă fiecăruia șansa de a trăi în lumea sa ideală. E un tablou care anticipează *uberizarea* politicii, pentru că se bazează pe tendința noastră de a funcționa izolați în raport cu ceilalți, de a trăi în zona noastră de confort, delimitată prin ritualuri profund personalizate și marcată de elemente pe care individul postmodern le investește cu sacralitate[9].

Însă, pentru supraviețuirea ei, politica viitorului ar trebui să însemne tocmai reversul acestei situații, iar istoria recentă clamează nevoia unei colaborări mult mai strânse între indivizi (a cărei absență potențează riscurile unor conflicte la scară largă, cu efecte devastatoare)[10], mai multă empatie, toleranță, și mai multă înțelegere, care să permită o comunicare și mai intensă. În lipsa deliberării, politica devine un simplu proces mecanic, văduvit de conținutul personalizat la care visează „omul nou".

[9] Frunză, Sandu. *Între moartea politicii și moartea lui Dumnezeu. Eseuri despre literatură, religie și politică*, București: Eikon, 2017, p. 19.

[10] Bolovan, Ioan; Bolovan, Sorina. *Ispititoarea Transilvanie. Multiperspectivitate și adevăr în istoria unei provincii*. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2017, p. 78.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

3.

Nici democrația nu mai e ce-a fost

De câțiva ani, marele public este asaltat cu titluri alarmiste care propovăduiesc sfârșitul democrației. Iar cauzele acestui așa-zis „final" se învârt invariabil în jurul acelorași două patologii politice, aflate la antipozi din punct de vedere ideatic, dar care – suntem avertizați – au fiecare suficientă forță încât să mutileze permanent forma de organizare socială pe care Churchill o lăuda ca fiind cea mai bună de până acum.

Cele două anomalii ale democrației, despre care se emit tot mai multe păreri (dar, din păcate, nu întotdeauna suficient de documentate), sunt, pe de o parte, contagiunea populistă și, pe de cealaltă, diminuarea caracterului său reprezentativ. Adică în timp ce unii denunță ideea de a permite simplilor cetățeni să decidă direct cu privire la prea multe aspecte ale vieții lor politice, alții arată cu degetul înspre elitele politice, pe care le consideră rupte de realitate și retrase într-un turn de fildeș de unde decid soarta celor mulți. Este de la sine înțeles, așadar, că cele două nu pot coexista; democrația poate suferi fie de o infuzie prea mare de populism, fie de rigiditatea prea aspră a „tehnocraților cu inimă de gheață" – metaforă care a făcut carieră în Finlanda, unde a fost folosită într-o recentă competiție electorală. Cu toate că cele două cauze amintite anterior se exclud reciproc, ele nu sunt cu totul fanteziste. Adevărul este că democrația, cel puțin așa cum o cunoaștem noi astăzi, nu se simte prea bine. Ajustările (care vor

BUCHAREST UNIVERSITY LIBRARY

veni mai devreme sau mai târziu) trebuie făcute, însă cu mare băgare de seamă, pentru că orice exces într-o direcție sau alta poate costa scump echilibrul fragil dintre reprezentare și participare, elemente fără de care un sistem e orice, doar democratic nu.

Dualitatea unui concept

Cunoscut pentru interesul său față de formele de manifestare a democrației, Robert Dahl scria despre acest concept că suferă de o „problemă de cuprindere"[11]. Cu alte cuvinte, democrația nu are o definiție unanim acceptată – fiind, asemenea multor altor concepte în științele sociale și umaniste, o mare cu țărmuri vag definite. Atât capitalismul, cât și comunismul se întrec în construirea „democrației", argumentându-și superioritatea tocmai prin prisma acesteia, pe care însă înțeleg să o pună în operă total diferit. Uneori, tot în numele „democrației" sunt comise și cele mai mari atrocități. Totul depinde de perspectiva din care privim conceptul. Unii laudă „tirania majorității", cea care, așa cum ne amintim, îl îngrozise pe mai firavul Alexis de Tocqueville, alții cred că, din contră, puterea de a privi conflictele în ochi și de a găsi consensul acolo unde totul pare pierdut este, de fapt, marele *atu* al democrației – de unde și apariția „democrației consociaționale". Indiferent ce am alege să apreciem la această construcție, democrațiile liberale din Occident s-au bucurat de o stabilitate net superioară în raport cu alte inginerii politice, susținute artificial sau transformate, în decursul a câțiva ani, în adevărate sultanate.

Dar criza prin care suntem anunțați că trec democrațiile liberale nu e una nouă. Istoria recentă a fost martora dezbaterilor învolburate despre „deficitul democratic" al instituțiilor europene – sintagmă atât de des folosită, încât aproape că s-a demonetizat.

[11] Dahl, Robert. *Democrația și criticii ei*, Iași: Institutul European, 2002.

Iar orice tentativă de a îndrepta situația a fost întâmpinată cu scepticism. Sondând însă ceva mai adânc în istorie, vom descoperi că democrația a fost diagnosticată cu problemele despre care vorbim astăzi încă din prima jumătate a secolului trecut. În cartea sa publicată la 1933, marele intelectual britanic Harold J. Laski scria că una din marile probleme ale democrației este „degradarea instituțiilor reprezentative"[12]. Pe de cealaltă parte, la aproape jumătate de secol distanță, jurnalistul Robert Moss scria despre pericolul ca Marea Britanie să se transforme într-o „democrație a maselor", considerată de autor a reprezenta un regim parțial (spre deloc) democratic[13]. Iată că, deși la zeci de ani distanță, ne aflăm în fața acelorași dileme, pândiți – mai mult sau mai puțin – de aceleași pericole.

Democrația reprezentativă și dușmanii săi

Pentru spulberarea oricărei speranțe deșarte, trebuie menționat încă din capul locului că, oricât am căuta, nu vom găsi niciodată democrația perfectă. Ceea ce vom întâlni, însă, sunt modele de democrație stabilă. Dar să nu se înțeleagă greșit: stabilitatea democrației nu e dată de caracterul inert al modului său de funcționare. Rigiditatea e mai degrabă un apanaj al dictaturilor, regimuri politice în care lucrurile rămân înțepenite sau, dacă se schimbă, procesul are loc în cel mai greoi mod cu putință (de ce și-ar dori cineva o schimbare din moment ce totul e „perfect"?). În contrapartidă cu acest model, democrațiile sunt cu atât mai stabile cu cât înțeleg să se adapteze realităților și să se manifeste ca structuri dinamice. Democrația reprezentativă este, probabil, cel mai bun exemplu în acest sens, dezvoltând o capacitate realmente

[12] Laski, Harold J., *Democracy in Crisis*, North Carolina: The University of North Carolina Press, 1933.

[13] Moss, Robert, *The Collapse of Democracy*, Londra: Sphere Books Ltd., 1977.

impresionantă de a elibera frustrările diferitelor segmente ale societății. Operând modificări la nivelul sistemului electoral, democrațiile reprezentative permit legislativelor naționale să adăpostească o varietate (mai mică sau mai mare) de formațiuni politice, a căror prezență în chiar inima procesului decizional are menirea de a asigura cetățenii că n-au rămas în afara jocului de putere și că, în definitiv, opțiunile lor în ceea ce privește diferitele aspecte ale vieții cetății sunt luate în calcul la masa negocierilor.

Doar că democrația reprezentativă suferă, mai nou, de o hemoragie a încrederii. Cinismul politic, apărut natural sau indus cu iscusință, a înghesuit democrația reprezentativă într-un colț în care alternativele sale de metamorfozare sunt puține, cu atât mai mult cu cât cerința de a găsi o alternativă vine pe tonul unei urgențe. Situația este paradoxală: cei care ar trebui cu prisosință să se îngrijească de funcționarea democrației reprezentative sunt tocmai cei care o subminează – și anume politicienii. Atât cei de la capetele spectrului politic, indivizi care întreprind această activitate perfect conștienți de urmări, cât și cei care îmbrățișează ideologii moderate și care nu de puține ori dăunează democrației reprezentative fără a fi câtuși de puțin conștienți de acest aspect. Adesea, amatorismul și anonimitatea profundă în care se cufundă mulți dintre cei care sunt delegați să-și reprezinte alegătorii fac mai mult rău democrației reprezentative decât o face un politician teribilist, gata să dea totul pentru destrămarea instituțională a acesteia. Adăugăm la aceste caracteristici și slaba pregătire politică (dar, de multe ori, și profesională) a celor care ocupă fotoliile legislativului și, astfel, ne pomenim în fața tabloului perfect al unui sistem care funcționează exact pe dos față de modul în care a fost conceput să o facă. Politicianul cabotin reprezintă, de departe, cel mai mare dușman al democrației reprezentative, fiind mult mai periculos într-o astfel de construcție decât într-o dictatură, unde oricum rolul său de pion nu-i permite decât (în cel mai bun caz) luxul unor acrobații care să bucure privirea liderului suprem.

Un sfârșit incert

Discuțiile despre sfârșit – mai ales cu privire la concepte care țin de științele socio-umane – trebuie privite cu o anumită circumspecție. Deși vecină cu spectaculosul, intuiția (dovedită ulterior a fi discutabilă) a lui Fukuyama referitoare la sfârșitul istoriei s-a transformat în scurt timp într-o piesă de muzeu, prezentată acum ca primă victimă tocmai a istoriei în a cărei venire autorul său nu mai credea. Daniel Bell a împărtășit, parțial, aceeași soartă, pentru că a îndrăznit să creadă că poate prevedea sfârșitul ideologiilor – teorie asupra căreia a revenit însă spre finalul anilor '80. Ca atare, sfârșitul democrației reprezentative este și el incert, cel mai probabil prelungindu-se în infinit. Cu toate acestea, sistemul său de funcționare este – dincolo de orice dubiu și cel puțin în acest moment – viciat. Iar corecțiile pe termen lung pot veni în mare măsură din direcția alegătorului, aflat momentan sub influența unui puternic stupefiant ce poartă denumirea de „post-adevăr". Problema este însă că dezmeticirea alegătorului ia timp, iar starea de inconștiență este menținută cu iscusință, printre aburii acesteia populismul pozând a alternativă ideală. În marasmul generalizat al democrației, populiștii propun eliminarea oricărei structuri intermediare și instaurarea democrației directe – ceea ce ar reprezenta, conform acestora, forma pură, nepervertită, a democrației.

A crede că populismul reprezintă soluția acestei dileme de aproape un secol (dacă luăm în calcul doar lucrările prezentate aici) este o eroare fatală. Democrația promisă de acest curent politic este o cale sigură spre dictatură. Încă un motiv pentru conștientizarea nevoii de îndreptare și, ca atare, de salvare a democrației reprezentative. Vedem însă că reacțiile în acest sens sunt încă insuficient de ferme. O mai bună selecție a celor pe care partidele îi încredințează să le reprezinte electoratul ar putea fi un bun început în această direcție. Este o metodă de a se asigura măcar că „ai lor" nu vor semăna izbitor cu „ai celorlalți". O

democrație în care politicienii ajung să semene prea mult între ei este la un pas distanță de idealul populist, pentru că doar astfel argumentul debarasării de acest „surplus" devine perfect fezabil. Uniformizarea, sub toate aspectele, este cel mai mare dușman al democrației reprezentative. Iar asta pentru că, în cele din urmă, valoarea acesteia este dată tocmai de puterea sa de a ține în tensiune cele două dimensiuni: reprezentativitatea și participarea. Moartea oricăreia din cele două echivalează, de fapt, cu moartea democrației.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

4.

Înapoi în viitor. Căutarea unui scenariu pentru Uniunea Europeană

Deși aflată, cel puțin aparent, la o nouă răscruce de drumuri, situația actuală a Uniunii Europene nu stârnește decât pe alocuri îngrijorări reale. Capacitatea, testată în timp, de a traversa cu bine dificultățile întâmpinate de-a lungul relativ zbuciumatei sale existențe a făcut ca spaimele de orice fel cu privire la soarta Uniunii să apară greu și, dacă totuși răsar, să se stingă rapid, în ciuda însemnelor apocaliptice pe care, adesea cu o jovialitate sinistră, o parte a mass-mediei le atașează situațiilor dificile. Chiar mai mult, unii consideră că atât de bine a reușit Uniunea să se descurce în ape tulburi, încât merită din plin titlul de „manager de criză"[14]. Iar momentele tensionate n-au fost puține, printre cele mai semnificative numărându-se criza scaunului gol a anilor 1960, când Franța a renunțat să mai participe la reuniunile Consiliului din cauza un dezacord cu privire la politica agricolă comună, criza datoriilor suverane, care a luat cu asalt finalul anilor 2000, criza refugiaților sau chiar criza generată de răspândirea coronavirus. Acestora li s-au suprapus, cu grade diferite de intensitate, criza de la frontiera de

[14] Boin, Arjen; Ekengren, Magnus; Rhinard, Mark. *The European Union as crisis manager: patterns and prospects*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

est[15] și multiplele crize politice, întregind un tablou al cărui aspect a determinat o parte a analiștilor să se întrebe, diametral opus primei perspective, dacă nu cumva acest edificiu politic supra-statal se îndreaptă cu pași repezi spre eșec[16].

Însă, indiferent câtă „experiență de viață" a acumulat în cele șase decenii de existență, Uniunea Europeană a resimțit din plin șocul recentelor evenimente. Iar barometrul cel mai evident l-a reprezentat succesul forțelor populiste în alegerile europene din anul 2014, când s-au angajat să dezmembreze construcția europeană, piesă cu piesă, chiar de la Bruxelles. Până nu demult, ascensiunea mișcărilor anti-europene părea să fi devenit un proces fatidic, transformându-se într-o normalitate patologică a cărei evitare ajunsese să fie privită drept o reușită dintre cele mai spectaculoase. Victoriile candidaților pro-europeni – din Austria, câștigată pe muchie de cuțit, apoi Olanda și Franța – au fost pâlcuri de lumină într-un întuneric amenințător care-i promitea Europei un viitor de o asemănare izbitoare cu trecutul.

Cartea Albă privind Viitorul Uniunii Europene

Acesta este contextul în care, la 1 martie 2017, Comisia Europeană a dat publicității așa-numita „Carte Albă privind Viitorul Europei", în fapt un document relativ sumar, construit în jurul celor cinci scenarii pentru o Europă revenită la 27 de state membre – ceea ce reprezintă o premieră, fiind pentru prima dată în istorie când numărul membrilor acestei asociații de state descrește. Deloc surprinzător, primele pagini prezintă avantajele cooperării sub stindardul proiectului european – de la

[15] Youngs, Richard. *Europe's Eastern Crisis: The Geopolitics of Asymmetry*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

[16] Porter, Henry. "Terrorism, migrants, and crippling debt: is this the end of Europe?". *Vanity Fair*, 7 ianuarie 2016 (http://www.vanityfair.com/news/2016/01/europe-terrorism-migrants-debt-crisis).

cele economice și diplomatice până la cele referitoare la inovație, climă și securitate. Este subliniată ideea că această cooperare a devenit, în timp, o necesitate, dată fiind influența crescândă a economiilor emergente, dar și problemele pe care Europa le întâmpină din punct de vedere demografic. Nu în ultimul rând, documentul reprezintă și o auto-critică, arătându-se reticent cu privire la capacitatea Uniunii Europene de a-și îndeplini marea promisiune a unei economii sociale de piață și atenționând asupra existenței unui risc real ca actuala generație de tineri să cunoască o soartă mai aspră din punct de vedere economic decât părinții lor. Este starea de fapt care, conform datelor Comisiei, a alimentat percepția negativă crescândă asupra Uniunii Europene, multiplicând vocile critice la adresa acesteia.

Lansarea Cărții Albe este, în fond, și un gest prin care Comisia Europeană încearcă să demonstreze că depune eforturi susținute în vederea transparentizării procesului decizional, prezentând public scenariile sale de lucru și construind un spațiu de dezbatere care se manifestă sub forma dialogurilor cu cetățenii, la care participă adesea chiar membrii Comisiei. Însă comunicarea pe această temă, deși cu bune intenții, s-a dovedit a fi, în cea mai mare măsură, unidirecțională, fiind mai degrabă una descendentă (de tipul *top-down*). Câtă vreme este impulsionată de la Bruxelles, prinde viață; dar de îndată ce Comisia își îndreaptă atenția către alte teme, dezbaterea aproape că se stinge. Într-adevăr, în absența imboldului politic venit dinspre Berlaymont, tehnicitatea discuțiilor poate reduce apetitul marelui public pentru astfel de dezbateri. Însă această situație se datorează, în mare măsură, și lipsei unor mișcări „de la firul ierbii" (*grassroots*) – locale, regionale sau naționale – care să adopte tema, cu scopul de-a o duce mai departe și de-a arăta care dintre cele cinci scenarii s-ar potrivi cel mai bine comunităților din sânul cărora s-au ridicat. Nu în ultimul rând, e foarte probabil ca zgomotoasa (și de multe ori sterila) dezbatere „pro" *versus* „anti" Uniunea Europeană,

care a marcat cele mai recente alegeri europene și naționale, să fi estompat nuanțele unui astfel de dialog. Cel puțin pe termen mediu, va fi relativ dificil ca acest schimb de idei să se transforme într-o discuție de profunzime pe marginea viitorului Europei fără a întâmpina dificultăți din partea publicului, prea puțin dispus să zăbovească în mijlocul a ceea ce consideră a fi un marasm de detalii cu privire la funcționarea Uniunii. Așadar, îngrijorările cu privire la actuala criză prin care trece Europa sunt puține și pentru că există doar o conștientizare aproximativă a importanței acestui moment.

Inevitabila opțiune

Pe coridoarele instituțiilor de la Bruxelles adie vântul schimbării – desigur, și el cu viteză fluctuantă, la fel ca scenariul a cărui implementare o anunță. Iminența Europei cu două viteze funcționează ca un turnesol, evidențiind vechile, dar persistentele linii de demarcație între țările mai mult și cele mai puțin noi ale Uniunii Europene. Deloc surprinzător, acesta ar fi scenariul îmbrățișat în primul rând de statele fondatoare, ale căror motoare, turate deja, ajung într-un timp scurt la viteze mult mai mari decât cele ale statelor est-europene, care de-abia recent au înlocuit tracțiunea mecanică de tip Volga cu una de tip Volkswagen. Tocmai de aceea, reprezintă și cel mai controversat scenariu, generând nemulțumiri profunde în Est. Reacția grupului de la Vișegrad (format din Cehia, Slovacia, Ungaria și Polonia) n-a întârziat să apară, cu Varșovia vârf de lance. Jarosław Kaczyński, fost premier al Poloniei și figură politică influentă pe plan național, a declarat că punerea în aplicare a acestui scenariu ar însemna golirea de sens a proiectului european, pentru că astfel s-ar pune bazele unor cluburi exclusiviste la care țărilor din ultimele valuri de aderare le-ar fi îngrădit accesul. Bulgaria a rămas la fel de nemulțumită, iar

România și-a exprimat dezacordul cu scenariul vitezelor multiple prin chiar vocea Comisarului său european, Corina Crețu.

Dar, în ciuda vocilor critice dinspre Est, rămâne greu de crezut că se va lua o altă decizie, chiar dacă doar tacit. Cu toate acestea, marele risc este acela ca scenariul vitezelor multiple, odată implementat, să genereze un val puternic de euroscepticism în țările din Europa Răsăriteană – o situație care, deși nu ar deranja prea mult actualele guverne de la Budapesta și de la Varșovia (ba chiar ar bucura câteva dintre partidele de la putere), ar incomoda cu siguranță Bruxellesul. Acesta este, de fapt, unul dintre potențialele efecte care ar putea întoarce din drum decizia aproape luată a Comisiei. Pentru că, în realitate, problema Europei e mai puțin una a vitezelor, cât e a șoferilor. Iar liderii europeni par a fi înțeles acest aspect. Orice decizie care cască distanța dintre ei și cetățeni va fi imediat sesizată, potențând discursul populiștilor. Manipulată cu suficientă neglijență, Europa mai multor viteze ar putea aluneca înspre Europa mult visată tocmai de către aceștia din urmă.

Actuala situație a celor cinci scenarii amintește involuntar de filmul „Înapoi în viitor". În celebra peliculă americană, personajele principale aveau la dispoziție o invenție sub forma unui automobil cu care traversau timpul, schimbând trecutul astfel încât să poată reveni în viitorul pe care și-l doreau. Scenariul celor două viteze urmărește aproximativ același lucru: să reinterpreteze modul de funcționare al Uniunii Europene în speranța că, astfel, va asigura supraviețuirea proiectului european. Să nu ne mirăm însă dacă susținătorii acestui scenariu, revenind în viitor, vor găsi o Europă fărâmițată, mânată în direcții diferite de vitezele inegale cu care a fost lăsată să ruleze.

BCU IAȘI CENTRU UNIVERSITAR LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

5.

Fantasma Europei federale

Orice discuție cu pretenții despre Uniunea Europeană care, până recent, omitea să supună dezbaterii tema federalismului european se făcea vinovată, pesemne, de o greșeală capitală, comitea un păcat de neiertat. Devenise o regulă nescrisă ca acestei teme să i se acorde spații generoase în întruniri de natură academică sau politică. Astăzi, aproape orice urmă de interes pentru tradiționala dilemă federalism *versus* interguvernamentalism european pare-a fi dispărut.

Doar în două chei poate fi citită notabila absență a acestei teme: fie intensitatea și frecvența dezbaterilor au epuizat toate fațetele problemei în cauză, iar răspunsul este unul clar și unanim acceptat (ceea ce, trebuie să recunoaștem din capul locului, este o absurditate), fie subiectul și-a pierdut din relevanță, a căzut în desuetudine pentru că nu mai are absolut nicio miză. Iar cele mai recente evoluții de la nivel european par, din păcate, a da sorți de izbândă acestei din urmă scheme de interpretare. Nu mai e niciun secret faptul că eforturile ultimilor (cel puțin) treizeci de ani de a aduce împreună statele europene au generat frustrări de natură politică atât în Occident, cât și în Estul eliberat de sub greutatea Cortinei de Fier. Marile nemulțumiri ale „vechilor" europeni ar fi izvorât din faptul că s-au trezit, peste noapte, pe picior de egalitate în propria lor „organizație" cu cei care, în viziunea unora, mai bine și-ar ocupa timpul cu reînvățarea democrației înainte de a aspira la statutul unor veritabili europeni. Iar cei din urmă au dezvoltat complexul proaspăt venitului, reclamând dublul

standard pe care Uniunea Europeană l-ar aplica statelor sărace din est. Fără îndoială, cele două perspective sunt exagerate, fie și pentru simplul motiv că se bat cap în cap. Dar, deși aparent marginale, netratarea tensiunilor inițiale a generat o situație care astăzi pune în real pericol ideea federalismului european. Până și cei mai mari susținători ai Uniunii par a fi repudiat proiectul unei Europe federale, rămasă la statutul unei fantasme – pe care unii o speră în continuare adusă la viață și pe care alții o folosesc pe post de sperietoare.

Pro-europenismul antifederalist

Formularea scenariului „Europa cu mai multe viteze" este, fie și doar pe jumătate, o reconfirmare a lipsei de susținere pentru așa-numitul proiect SUE, i.e. Statele Unite ale Europei. Iar dacă până nu demult pro-europenismul aproape că nu putea fi conceput în afara ideii de federalism european, astăzi nuanțele sunt mai greu de identificat. Noul pro-europenism a devenit ceva mai pragmatic, iar constelația politică de care se ghidează este fluidă. Să nu mire pe nimeni, așadar, dacă motorul Uniunii Europene va suferi anumite defecțiuni din cauza viziunilor pe alocuri conflictuale ale tânărului președinte de la Elysée, pe de o parte, și, pe de alta, a proaspăt reconfirmatului (pentru al 4-lea mandat consecutiv) cancelar german. Cu toate acestea, viziunea primordială a Uniunii Europene, pe care avem toate motivele să credem că Angela Merkel o va susține pe parcursul acestui din urmă mandat – în contrapartidă cu pragmatismul lui Macron – s-ar putea să îi asigure Doamnei de Fier din Bundestag, pe termen lung, cel puțin o victorie simbolică.

Însă, dincolo de aceste detalii, în ciuda pro-europenismului de necontestat atât de la Paris, cât și de la Berlin, este cât se poate de clar că suntem martorii dezvoltării unor semne precoce ale

BCU "LUCIAN BLAGA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

anti-federalismului european. E suficient să privim cu atenție către două teme care, deși lipsite de calibrul marilor momente care au marcat evoluția proiectului european, conțin întreaga semnificație a deciziilor politice viitoare care vor hotărî destinul Europei. Este vorba despre (1) efectele Brexit-ului la nivelul Parlamentului European și despre (2) așa-numitul proces de *Spitzenkandidat*. În ciuda aspectului mai degrabă administrativ pe care cele două teme îl afișează, natura lor este una profund politică. Ba chiar, s-ar putea ca acestea să reprezinte cel mai puternic turnesol politic în indicarea viitorului Uniunii.

(1) Inexistentele liste transnaționale

Pentru orice pro-european, Brexit-ul a reprezentat un adevărat coșmar politic, a cărui realitate a rămas până astăzi greu digerabilă. Cu toate acestea, în ochii unora, dramaticul eveniment putea reprezenta șansa unei revitalizări a federalismului european. Acesta este și contextul în care s-a (re)lansat ideea „listelor transnaționale"; concret, propunerea avea în vedere ca toate cele 73 de fotolii de europarlamentar (sau măcar parte a lor), rămase vacante odată ce Marea Britanie părăsește Uniunea Europeană, să fie ocupate în urma unui scrutin în care toți cetățenii europeni să aibă de ales între exact aceleași liste de candidați, valabile la nivel european. Pe aceste liste s-ar fi regăsit, conform unui anumit algoritm, cetățeni ai tuturor țărilor UE. Deși seducătoare, ideea listelor transnaționale a fost susținută fățiș doar de grupul ALDE al fostului premier belgian Guy Verhofstadt și de către ecologiștii europeni. La începutul lunii februarie 2018, plenul reunit la Strasbourg al Parlamentului European a respins propunerea, cei mai vocali oponenți ai acestui proiect fiind eurodeputații Partidului Popularilor Europeni, în ciuda susținerii pe care Emmanuel Macron a manifestat-o față de aceste liste.

Lăsând la o parte calculele politice de moment, dar și pasiunile exagerate care i-au cuprins pe unii, listele transnaționale (chiar dacă numai pentru un număr restrâns de locuri) ar fi fost un exercițiu util, mai ales în contextul dezbaterii despre viitorul Europei. Iar asta pentru că ar fi testat în primul rând maturitatea familiilor politice europene, puse în situația (delicată, ce-i drept) de a-și croi listele astfel încât să găsească un echilibru între performanță și reprezentativitate. Ar fi fost, totodată, o experiență interesantă de comunicare politică pentru că ar fi pus, spre pildă, un spaniol în postura de a alege un finlandez sau, de ce nu, un olandez în postura de a alege un român care să îl reprezinte în legislativul european. Putea fi considerat, așadar, un test al rezistenței Uniunii la scenariul „Mult mai mult împreună".

(2) Spitzenkandidatul care n-a mai fost

Anul 2014 era prezentat ca momentul cel mai important în implementarea procesului de *Spitzenkandidat*, i.e. desemnarea Președintelui Comisiei direct de către Parlamentul European în baza rezultatului alegerilor europarlamentare organizate o dată la cinci ani. Indiferent de criticile care au fost aduse acestui proces, mai mult decât predecesorii săi, Președintele Comisiei Europene, Jean-Claude Juncker, s-a încărcat cu legitimitatea oferită de „Poporul european". Cu alte cuvinte, deși într-o manieră mai degrabă timidă, Uniunea Europeană se apropia de arhitectura instituțională a unei republici parlamentare, acordând legislativului său ultimul cuvânt în stabilirea șefului executivului. Se oferea astfel o replică tuturor celor care acuzau Uniunea de arhicunoscutul „deficit de democrație". Deși timid, mitul conform căruia executivul european scapă de sub controlul electoratului a fost măcar parțial spulberat.

Spre deosebire de listele transnaționale, acest proces a fost (și a rămas) întru totul sprijinit de popularii cu centrul de comandă la Berlin. Iar pentru că aceștia reprezintă cel mai numeros grup de sub cupola legislativului de la Bruxelles, tot în debut de Făurar, Parlamentul European a reconfirmat prin vot continuitatea procesului de *Spitzenkandidat*. Deja liniile de demarcație sub zodia cărora va funcționa cuplul Merkel-Macron sunt din ce în ce mai vizibile. Realizând că șansele de a avea un Președinte al Comisiei Europene de coloratură politică apropiată sunt reduse dramatic sub procesul de *Spitzenkandidat*, Președintele de la Elysée pare să fi fost cel mai acerb critic. Cu toate acestea, experiența politică de peste zece ani a cancelarului german a adjudecat această primă confruntare.

Substitut pentru federalismul european

Privind imaginea de ansamblu, înțelegem că federalismul european – în deplinătatea sa – probabil nu a reprezentat niciodată un proiect dorit cu adevărat. Ceea ce i s-a propus Uniunii până acum au fost doar variante de – în cel mai bun caz – pseudo-federalism, marcat de compromisuri dictate de (mai bătrânul) interguvernamentalism. Pentru că reduce substanțial puterea politică a capitalelor și, drept consecință, limitează autoritatea liderilor de state și de guverne atât din Vest, cât și din Est, federalismul european a devenit, încet, dar sigur, un concept căruia i se acordă o importanță marginală. Poate că, după avântul pe care l-a cunoscut proiectul european în anii 1990 și 2000, un *respiro* nu e tocmai de rău augur. Însă recentele decizii politice de la nivel european arată, fără niciun dubiu, faptul că federalismul european mai are de așteptat până să prindă viață, rămânând a-i bucura pe cei în visele cărora se arată sau, din contră, a-i bântui pe alții.

BCUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

6.

Place du Luxembourg, sub culorile Berlinului

Orice turist care ia la pas capitala Belgiei – și manifestă măcar o minimă curiozitate pentru așa-numitul „cartier european" al Bruxellesului – se va pomeni, fără prea multă dificultate, într-un mic scuar cochet, supravegheat cu un aer bonom de statuia industriașului belgian de la începutul secolului al XIX-lea John Cockerill. Piedestalul său impunător, aproape nefiresc de înalt pentru suprafața restrânsă a spațiului în care este amplasat, flancat de siluetele din bronz a patru muncitori, transmite sentimentul că beneficiarul Revoluției Industriale trebuie să aibă o misiune ceva mai grandioasă decât scrutarea micului spațiu înconjurat de localuri mai mult sau mai puțin pretențioase. Iar această intuiție se transformă în scurt timp în realitate.

Place du Luxembourg (sau „Plux" – prescurtarea care-i ține adesea loc de nume), aflată la intersecția de străduțe în mijlocul căreia John Cockerill este imortalizat, reprezintă, de fapt, spațiul de trecere către învecinatul Parlament European: adevăratul „obiectiv" pe care-l păzește statuia. Mamut arhitectural care cuprinde turiștii cu brațele sale de sticlă imediat ce aceștia păsesc în afara pieței, legislativul european se învecinează, către nord, cu celelalte instituții cunoscute mai tuturor celor care-și spun cetățeni europeni: Comisia și Consiliul European. Privite cu încredere sau etichetate ca formând laolaltă „balaurul de la Bruxelles" – expresie patentată de partidele radicale în campania

pentru europarlamentarele din 2014, aceste instituții reprezintă stâlpii de rezistență ai construcției europene.

Lăsând la o parte teoriile conspirației care fac deliciul multora dintre indivizii care ar vrea să vadă Uniunea Europeană în ruine, cei care conduc aceste instituții au, așa cum e firesc, o influență sporită asupra agendelor de lucru, stabilind totodată și mesajele pe care le comunică în numele acestora. Iar Republica Federală Germană pare a fi țara care ia cel mai în serios resorturile pe care politica europeană le pune la îndemâna unui Stat Membru. Punctul de pornire este Parlamentul European, cel care a ieșit întărit în urma Tratatului de la Lisabona. În baza sistemului proporționalității degresive, în cea de-a opta legislatură (2014-2019) Germania este reprezentată de cel mai mare număr de europarlamentari: din totalul de 751, germani sunt 96 – la o distanță semnificativă de a doua cea mai numeroasă delegație de parlamentari naționali, și anume cea a Franței, care numără 74 de deputați. Iar cum Parlamentul European este unul „de lucru" – adică funcționează mai degrabă în baza activității individuale a membrilor săi, neîncurajând activ respectarea unei anumite discipline de partid –, numărul europarlamentarilor din grupurile naționale cântărește greu în matematica puterii.

Nu poate nimeni neglija sau – cu atât mai mult – nega importanța pe care o are Franța în jocurile de putere de la Bruxelles, dar aceasta pare a fi mai mult ocupată cu (și preocupată de) aspecte ce țin de imaginea sa de părinte fondator al Uniunii. Refuzul constant al Parisului de a ceda câtuși de puțin în eterna dispută Strasbourg *versus* Bruxelles referitoare la stabilirea unui singur sediu pentru Parlamentul European este, deja, de notorietate. În tot acest răstimp, Berlinul rulează ca o mașinărie-gigant, bine unsă, fără prea mult zgomot, dar de o eficiență greu de concurat.

BCU MIHAI EMINESCU UNIVERSITY LIBRARY

Aceiași, dar diferiți. Și vice-versa

Parlamentul European este organizat, la nivel politic, în logica fragmentării ideologice. Membrii delegațiilor naționale, odată pășind în afara avionului cu care aterizează pe aeroportul Zaventem, iau fiecare calea grupurilor politice existente la nivelul Parlamentului. Spre pildă, Marea Britanie este reprezentată (încă) de 74 de europarlamentari, dar aceștia se împart în 8 grupuri, dacă luăm în calcul și deputații neafiliați. Olandezii, deși doar 24, se separă, în baza aceluiași algoritm, în 5 grupuri. Nici măcar Cipru sau Estonia, țările cu cel mai mic număr de europarlamentari (fiecare cu câte 6), nu sunt un monolit ideologic. Această diviziune are cel puțin două mari beneficii: pe de o parte, face ca Parlamentul European să arate, la nivel politic, la fel ca orice legislativ dintr-un Stat Membru, iar pe de cealaltă parte, îmblânzește asperitățile naționale. Cu toate acestea, dacă aruncăm o privire către naționalitatea deputaților care conduc cele 20 de comisii ale legislativului european, probabil nu ne va mira prea tare să constatăm că un sfert dintre aceștia sunt reprezentanți ai partidelor germane. Și nu orice comisii, ci unele cu greutate: Afaceri externe, Comerț internațional, Control bugetar, Ocuparea forței de muncă și afaceri sociale, Cultură și Educație, la care se adaugă și comisia de anchetă privind Spălarea de bani, evitarea sarcinilor fiscale și evaziune fiscală. Iar cu câteva excepții, în comisiile în care nu are președinte, Germania are cel puțin un vicepreședinte.

Să mai adăugăm că, până nu demult, președintele Parlamentului European era Martin Schulz, lider al Partidului Social Democrat din Germania, figură relevantă în Grupul Socialiștilor și Democraților din Parlamentul European (S&D). Tot un german este liderul celui mai mare grup europarlamentar din actuala legislatură, i.e. Grupul Partidului Popularilor Europeni (PPE), care-l are ca președinte pe Manfred Weber. Nu e singurul german care conduce un grup politic: Verzii Europeni

o au președintă pe conaționala acestuia din urmă, Ska Keller, care și-a câștigat notorietatea candidând în 2014 pentru poziția de Președinte al Comisiei Europene din partea ecologiștilor. Apropo de Comisie, nu e de neglijat nici portofoliul Germaniei care, prin Comisarul său European Günther Oettinger, are un cuvânt important de spus în ceea ce privește modul în care este cheltuit bugetul Uniunii.

Berlinul - adevăratul Bruxelles?

În cele din urmă, influența Berlinului la nivelul Parlamentului European (dar și al altor instituții de la Bruxelles) este firească dacă privim imaginea de ansamblu: Germania este Statul Membru cu populația cea mai numeroasă – iar demografia, așa cum am văzut mai sus, are o importanță de netăgăduit. Asta pe lângă generoasa contribuție financiară a Berlinului la bugetul Uniunii. Dar, mai presus de orice, starea de fapt reprezintă, cel puțin în acest moment, și o garanție privind continuitatea proiectului european – desigur, sub ce formă, urmează să vedem. Important este însă că Germania rămâne printre țările (nu puține la număr) în care un partid anti-european nu a reușit încă să prindă rădăcini puternice. Euroscepticii de la Alternative für Deutschland (AfD), deși suficient de puternici să-și propulseze partidul în Bundestag, rămân marginali – și mai ales marginalizați – pe scena politică germană. Cu atât mai mult cu cât liberalii de la FDP par suficient de întăriți încât să-și ia revanșa pentru cei patru ani în care au absentat din Parlamentul de la Berlin, prezentându-se îndeajuns de ispititor încât să fie invitați să închidă o coaliție guvernamentală alături de unul dintre partidele mari – care, în treacăt fie spus, au declarat că nu mai vor să continue braț la braț într-o viitoare structură guvernamentală.

Așadar, indiferent de rezultatul alegerilor, Germania va urmări să fructifice în continuare poziția sa de forță. Atât SPD, cât

și CDU au pronunțate profiluri pro-europene, ambele formațiuni fiind hotărâte ca, odată reinstalate la putere, să păstreze Germania în inima procesului decizional al Europei. Iar atât Angela Merkel, cât și Martin Schulz rămân politicieni care, prin acțiunile lor, au modelat și, cel mai probabil, vor rămâne să influențeze în continuare parcursul Uniunii Europene, de pe poziții ideologice (relativ) distincte, dar convergente cât privește atitudinea lor euro-optimistă.

Networking în Plux

Ar fi, totuși, cel puțin incorect să considerăm că Place du Luxembourg reprezintă doar anticamera instituțiilor europene, cu regulile și conduita pe care acestea le impun, fie și indirect. Scuarul din proximitatea Parlamentului European este, mai presus de orice, un loc al întâlnirilor informale. Iar în fiecare joi seară spațiul îngust se transformă până la nerecunoaștere, aproape înghițind statuia prosperului industriaș, care se vede, preț de câteva ore, înghesuită între câteva sute de persoane, marea majoritate a acestora angajați ai instituțiilor europene. Metamorfozat în cursul a doar câteva minute (de la o piață liniștită la un mușuroi al euro-birocraților), Plux pare a deveni mai degrabă un alt nume al Babilonului. Discuțiile în grupuri mai mici sau mai mari, acompaniate de un pahar de vin sau de o halbă de bere belgiană – și duse în mai toate limbile europene –, se întind până spre dimineață. Iar politica este subiectul principal. Probabil nu se va mira prea tare turistul care, trecând întâmplător prin zonă, va asimila, astfel, câteva noțiuni de politică europeană, pe care le va auzi rostite, însă, cu precădere în limba germană.

BCU MARIN PREDA UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

7.

V de la Vișegrad

Înspăimântați, până recent, că demantelarea proiectului european ar putea demara tocmai de la statele care au pus bazele acestuia, pro-europenii de la Bruxelles au avut parte de surpriza vieții lor politice când au realizat că cei mai acerbi critici ai Uniunii Europene vin, de fapt, dinspre răsăritul Bătrânului Continent. Iar asta pentru că la butoanele guvernelor de la Varșovia, Budapesta, Praga și Bratislava a ajuns o mână de politicieni pe care Oda Bucuriei pare, în cel mai bun caz, a-i întrista. Grav este și că, pozând în naționaliștii luminați ai vremurilor noastre, dau apă la moară altor politicieni din regiune care își văd validat, astfel, discursul anti-european.

Fondat în anul 1991, Grupul de la Vișegrad (cunoscut, în urma Divorțului de Catifea, și sub denumirea de „V4") este, în fapt, o organizație interguvernamentală al cărei scop este acela de a asigura coordonarea în materie politică (și nu numai) a celor patru state central-europene: Ungaria, Polonia, Cehia și Slovacia. Deși, conform poziției sale oficiale, grupul militează pentru o integrare europeană profundă și a acționat, fără tăgadă, ca structură care a promovat aderarea acestor țări la Uniunea Europeană, obiectivele sale par a fi mai degrabă flexibile, supuse inevitabil orientărilor politice ale formațiunilor aflate la guvernare în fiecare dintre cele patru țări.

BCU "ASTRA" UNIVERSITY LIBRARY

Tentația euroscepticismului

Anul 2010 îl readuce în fruntea executivului de la Budapesta pe liderul partidului *Fidesz*, Viktor Orbán, care își pierduse fotoliul în alegerile din 2002 în fața socialiștilor. De data aceasta însă, este vizibil mai hotărât să-și securizeze poziția politică, evidențiindu-se printr-o retorică tot mai violentă față de Uniunea Europeană, pe care o folosește pe post de țap ispășitor pentru a răspunde dezamăgirilor pe care le încearcă tot mai mulți unguri în raport cu situația politică internă. Nu de puține ori, pozițiile sale radicale au nemulțumit colegii din familia politică a popularilor europeni, din care și *Fidesz* face parte. În acest sens, conflictul mocnit al prim-ministrului maghiar cu Angela Merkel este deja de notorietate.

În Polonia, părăsirea poziției de premier de către pro-europeanul Donald Tusk în vederea acceptării aceleia de Președinte al Consiliului European nu a întărit entuziasmul polonezilor pentru instituțiile de la Bruxelles. Ba din contră. Alegerea lui Andrzej Duda ca Președinte în 2015 și, mai apoi, numirea unui premier din partea partidului eurosceptic *Lege și Justiție* (PiS) au consolidat vocea anti-europeană a Varșoviei. Situația este cu atât mai surprinzătoare cu cât Polonia era dată țărilor din Europa de Est (inclusiv României) ca exemplu de dezvoltare politică în spiritul democrației liberale. Conservatoarea Beata Szydło (până mai ieri premier al Poloniei) a fost, în ultimii doi ani, principalul exponent al politicii anti-europene de la Varșovia, acuzând elitele de la Bruxelles de letargie și încercând, prin orice mijloace, să discrediteze instituțiile europene și principiile pe care s-au construit acestea.

Din Grupul de la Vișegrad, vocile Cehiei și Slovaciei au fost, cel puțin în ultima perioadă, ceva mai puțin sonore. În toiul zgomotului venind dinspre partidele de guvernământ de la Budapesta și Varșovia, celelalte două capitale – Praga și Bratislava – par a fi, în acest moment, ceva mai sfioase în a-și etala

euroscepticismul. Dar, deși doar vioara a doua în acest concert, partidele aflate la putere în cele două țări ale fostei Cehoslovacii n-au făcut notă discordantă față de colegii lor. Robert Fico, premier al Slovaciei și lider al partidului *Smer-SD* (Direcția – Social-Democrația), și-a câștigat faima prin criticile sale, nu de puține ori dure, la adresa Uniunii Europene, cu precădere după recâștigarea poziției de șef al guvernului în 2012. Iar cât privește Cehia, victoria în alegerile parlamentare de anul trecut a miliardarului Andrej Babiš antrenează noi îngrijorări la Bruxelles, față de care proaspătul premier ceh și-a manifestat dezacordul cu privire la o serie întreagă de măsuri. De altfel (spre deosebire de mai toți liderii est-europeni), Babiš s-a declarat susținător al scenariului unei „Europe cu mai multe viteze" – pentru că doar astfel, argumenta el, i se va oferi Cehiei șansa de a ieși cu adevărat de sub tutela Bruxellesului.

Criza refugiaților a oferit un bun prilej celor patru partide care conduc de fapt Grupul de Vișegrad să-și încordeze mușchii. Iar Brexit a deschis o altă rană în trupul Uniunii Europene, vulnerabilitate pe care V4 a exploatat-o la maximum, înțelegând spațiul de negociere pe care îl oferea breșa politică astfel creată. Critica la adresa elitelor europene a devenit de-a dreptul un fetiș al celor patru partide de la butoanele grupului, acuzate acasă că pun botniță presei și criticate de Bruxelles că-și subjugă sistemul judiciar – toate acestea, sigur, în numele „Poporului", de a cărui legitimitate le place să se prevaleze. Modul lor de acțiune dovedește însă o înțelegere restrânsă a conceptului de democrație, pe care îl interpretează ca pe un joc de sumă nulă, motiv pentru care, de altfel, sistemele politice pe care aceste partide le asamblează sunt considerate de specialiști ca reprezentând forme ale „democrației iliberale". Așadar, e cât se poate de clar faptul că, deși nu se distanțează *expressis verbis* de proiectul european, logica politică pe care o promovează liderii V4 nu mai este întru totul compatibilă cu valorile care stau la baza Uniunii și la care au aderat odată cu acceptarea statutului de membri ai acestei organizații politice.

Dificultatea unui răspuns pe măsură

Reacțiile de la Bruxelles – precum și absența acestora – par a crea, involuntar, un cerc vicios favorabil (culmea!) tot Grupului de la Vișegrad. În lipsa unui răspuns dinspre Uniunea Europeană, Orbán și aliații săi ar putea foarte bine să argumenteze că liniștea reprezintă o formă de aprobare tacită a criticilor pe care cei patru le emit. Pe de cealaltă parte, răspunsurile Comisiei Europene reprezintă un excelent prilej de victimizare, ocazie care și testează solidaritatea celor care formează grupul. Odată ce Polonia a fost sancționată cu activarea deja celebrului Articol 7, premierul Ungariei a fost primul care a sărit în apărarea Guvernului de la Varșovia, anunțând că Budapesta va bloca orice astfel de tentativă din partea Comisiei Europene – pe care, de altfel, a și sfătuit-o anticipat să nu-și risipească energia cu ceea ce Orbán considera a fi o acțiune inevitabil sortită eșecului. Toate acestea în paralel cu crearea unei imagini de veritabil torționar politic lui Frans Timmermans, vicepreședinte al Comisiei Europene, care ar urmări, în cuvintele aceluiași Viktor Orbán, nici mai mult, nici mai puțin decât „să dezmembreze Polonia".

Doar că imaginea coerenței fără de cusur în ceea ce privește coordonarea Grupului de la Vișegrad a fost spulberată de îndată ce Slovacia a înțeles să își nuanțeze pozițiile. Premierul de la Bratislava s-a desolidarizat, fie și doar parțial, de retorica anti-europeană promovată de colegii săi de alianță. În august 2017, Robert Fico anunța că, deși guvernul pe care îl conduce rămâne interesat de cooperarea regională cu vecinii săi Ungaria, Polonia și Cehia, nu-și poate imagina viitorul Slovaciei decât în strânsă colaborare cu Germania și Franța. Iar odată ce Varșovia a fost pusă la colț în decembrie 2017, Ministerul de Externe al Slovaciei și-a exprimat convingerea, pe un ton împăciuitor, că toate aspectele care au dus la această situație politică tensionată vor fi clarificate. Acest episod nu e singurul care trădează existența unor puncte nevralgice care pun la încercare unitatea grupului

(spre pildă, apropierea lui Orbán față de Rusia este prea puțin pe placul Varșoviei).

O vendetă politică

Privite cu prea multă gravitate, amenințările proliferate de Grupul de la Vișegrad ar putea într-adevăr da palpitații unora sau, la polul opus, i-ar putea realmente înflăcăra pe alții. Cu toate acestea, retorica anti-Bruxelles pe care o întrebuințează cu intensități diferite cele patru state central-europene trebuie tratată mai degrabă ca un episod pasager în istoria acestei cooperări dintre Budapesta, Varșovia, Praga și Bratislava. Dorința unor politicieni de a rămâne preț de câteva mandate la frâiele guvernului pare a se fi transformat într-o adevărată vendetă politică, purtând așadar cu sine izul unui conflict devenit de-a dreptul personal. Mult îndrăgita dojenire a Bruxellesului (deși cele patru țări sunt, firește, reprezentate în absolut toate instituțiile europene) oferă încă suficient material electoral partidelor de guvernământ – ca și cum experiența de tristă amintire a unui continent dezbinat nu ar fi încă proaspătă în memoria celor patru țări. Adevărul este însă că, neoprit la timp, jocul pe care îl deschide V4 ar putea funcționa în detrimentul fiecăreia dintre părțile implicate – pentru că orice victorie închipuită a lor în fața Uniunii va fi, de fapt, un eșec al tuturor; este o logică pe care Slovacia pare s-o fi înțeles deja și bate în retragere. Iar în ciuda faptului că sancțiunile contra Poloniei cel mai probabil nu vor speria Guvernul de la Budapesta, acesta din urmă s-ar putea vedea tot mai singur fluturând stindardul opoziției față de Bruxelles. Se vorbește, mai în glumă, mai în serios, despre reducerea grupului la un viitor V2. E greu de crezut că, într-o Europă unită – fie ea și revenită la 27 de state membre –, cineva și-ar permite să se auto-izoleze. Pentru că, în definitiv, acțiunile grupului par a fi mai degrabă forme de șantaj politic decât de influențare fairplay a procesului decizional.

EUROPEAN UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

8.

Fake news, adăpostul politic al populismului

Utilizat aproape obsesiv în ultima perioadă, *fake news* a devenit unul dintre cele mai populare concepte ale zilelor noastre, revendicându-și, cu indiscutabilă legitimitate, un loc fruntaș în rândul așa-numitelor *buzzwords* – acele cuvinte care, în ciuda sensurilor uneori obscure, ajung să fie folosite cu frecvență sporită de-a lungul unei perioade relativ scurte de timp. Rudă apropiată a *weak news*, adică a *știrilor slabe*, care suferă de informații incomplete din cauza lipsei de profesionalism cu care sunt abordate și mai apoi redate sub peniță jurnalistului, *știrile fabricate* distorsionează realitatea prin exploatarea, cu sârguință, a unei caracteristici esențiale a postmodernismului, și anume individualismul – uneori dus până la paroxism – al insului supus bombardamentului informațional. În acest context, știrile fabricate se manifestă ca un adăpost politic prietenos al populismului, pe care îl cultivă cu tenacitate.

Acum câteva decenii, purtat de magia unei descoperiri pe care el însuși a descris-o ca fiind mai degrabă neașteptată, cunoscutul savant olandez Geert Hofstede identifica o serie de dimensiuni prin intermediul cărora pretindea că poate distinge între caracteristicile a zeci de culturi naționale[17]. Între aceste

[17] Hofstede, Geert (1983). "National cultures in four dimensions: A research-based theory of cultural differences among nations". *International Studies of Management & Organization*, 13 (1-2), 46-74.

dimensiuni regăsim și scara individualism *versus* colectivism, folosită pentru măsurarea gradului de aderență la ideile de comunitate și ajutor reciproc, autorul demonstrând că gradul de interdependență a membrilor unei comunități diferă de la o cultură la alta. Testând teoria lui Hofstede, studiile cele mai recente indică faptul că de-a lungul timpului s-au înregistrat apropieri semnificative, în mai toate culturile, de extrema individualismului[18]. Cu alte cuvinte, în postmodernitate, insul pune mai presus de orice propria-i perspectivă asupra lumii în care trăiește, găsindu-se într-o permanentă căutare a validării acesteia și supunând orice atitudine interogativă unei severe repudieri.

Așa cum era de așteptat, manifestările individualismului exacerbat s-au strecurat și în sfera politică, unde au căpătat forma intoleranței, un potențiator redutabil pentru mișcările populiste care au sedus o parte semnificativă a electoratului european. Abuzând de ceea ce Raoul Girardet numea „mitul politic al conspirației"[19], populiștii construiesc discursuri ale căror cărămizi sunt tocmai aceste *fake news*. La adăpostul lor, fabrică în tihnă realități paralele care hrănesc o sete de revanșă împotriva unui dușman îndeobște abstract, dar descris întotdeauna ca venind dinspre exterior cu scopul de a genera haos. Sunt povești adesea lipsite de prea multă profunzime, brodate în jurul unui fir narativ simplist. De altfel, discursurile populiștilor devin cutii de rezonanță pentru cei care gândesc în stereotipuri și se pronunță ca atare. E lumea purității naționale, a libertății absolute și, în același timp, a justiției totale. Nu ne miră, așadar, denumirea unor partide populiste europene care promit să lupte tocmai în numele acestor idei. *Partidul Adevăraților Finlandezi*, *Partidul Libertății din Austria*, *Dreptate și Justiție* din Polonia sunt doar câteva astfel

[18] Beugelsdijk, Sjoerd; Maseland, Robbert; Hoorn, André (2015). "Are scores on Hofstede's dimensions of national culture stable over time? A cohort analysis". *Global Strategy Journal*, 5 (3), 223-240.

[19] Girardet, Raoul, *Mituri și mitologii politice*, Iași: Institutul European, 1997.

de exemple. Dacă adăugăm și faptul că astfel de formațiuni s-au aflat, la un moment dat, sau se află astăzi la putere, înțelegem proporțiile spectacolului pe care l-au pus în scenă știrile fabricate. Populiștilor le place să pozeze în salvatorii care pot restabili ordinea pierdută, iar pentru a-și justifica acțiunile recurg la argumentele realităților fabricate în avans, la care se raportează ca la niște adevăruri absolute. Deschid însă un cerc vicios, care nu permite victorii pe termen lung.

Campania de anul trecut din Statele Unite ale Americii a fost și ea împânzită de acuzații cu privire la fabricarea știrilor, o dovadă în plus a faptului că există o piață largă de consumatori, oricând dispuși să cadă în plasa întinsă cu generozitate, nu de puține ori chiar cu acordul lor[20]. În cursa declanșată de acest proces dinamic bazat pe un veritabil sistem de cerere și ofertă, mesajele acroșează și „nevinovați", având un puternic efect de contagiune. Există o dificultate crescândă în a discerne între știrile fabricate și cele care reflectă realitatea cât mai puțin alterată. Iar cureaua de transmisie ideală a *fake news* este social media, care a devenit o adevărată fabrică de atitudini. Studiile cele mai recente atrag atenția asupra faptului că adolescenții nu doar că nu mai caută obiectivitatea, ci de-a dreptul o resping, preferând tușele groase pe care le găsesc în social media, în detrimentul echilibrului perceput drept plicticos al jurnalismului informat[21]. Este, în definitiv, o revoltă împotriva a ceea ce populiștii numesc „politica unui singur adevăr". Considerând că social media le-ar permite o vedere de ansamblu, pentru că stochează perspective diverse, mulți indivizi cad, de fapt, victime algoritmilor care le livrează doar informațiile pe care aceștia și le doresc, într-o formă personalizată și cât mai atractivă.

---

[20] Allcott, Hunt; Gentzkow, Matthew. *Social media and fake news in the 2016 election*. No. w23089. National Bureau of Economic Research, 2017.

[21] Marchi, Regina (2012). "With Facebook, blogs, and fake news, teens reject journalistic 'objectivity'." *Journal of Communication Inquiry*, 36 (3), 246-262.

Așadar, cercurile concentrice ale realităților paralele pot fi doar la un click distanță, iar populismul acceptă cu o bucurie aproape patologică rolul bufonului care jonglează, între online și offline, cu mesajele *fake news*, conștient fiind că doar acestea îi pot asigura supraviețuirea și, la nevoie, regenerarea.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

9.

Costurile politice ale inegalității sociale

Prăbușirea Zidului Berlinului a făcut ca perechea (sau „binomul", că tot e un cuvânt la modă) *capitalism – democrație liberală* să capete, aproape în mod fatalist, o aură a invincibilului. Iar asta cu atât mai mult cu cât transformările prin care treceau statele Europei răsăritene se înscriau într-o tendință tot mai evidentă la nivel global: experimentau așa-numitul proces de „democratizare". Țări care păreau a fi rămas înțepenite în dictatură se transformau, aproape peste noapte, în ceea ce mulți specialiști apreciau a fi democrații funcționale. Ba chiar, într-un puseu de optimism, Francis Fukuyama a prezis, atrăgându-și toată faima, că victoria *binomului* va marca sfârșitul istoriei; însă istoria s-a grăbit să-l contrazică, pentru că recent-anunțata petrecere globală avea să se potolească rapid. Același Fukuyama va scrie, nu cu mult mai târziu, că anii 2000 au marcat o „recesiune democratică", a cărei forță a dat ceasul istoriei înapoi pentru multe state. Și nu neapărat împotriva cetățenilor țărilor respective... Ba adesea, chiar cu nemijlocitul concurs al acestora.

Așadar, valurile democratizării – pe care Huntington nu mai prididea în a le număra – nu se manifestau într-un ocean al schimbărilor globale, ci aduceau mai degrabă a *fata morgana*. O realitate care i-a determinat pe specialiști să fie ceva mai rezervați în privința etichetărilor, mai cu seamă cele referitoare la democrație. Șocul întoarcerii la „dulcea" dictatură a generat,

așa cum era firesc, întrebări privind motivele care au contribuit la respingerea sistemului ce promitea a pune stăpânire pe întreaga orânduire politică a globului.

Cu mici excepții, performanța economică s-a dovedit a fi cel mai relevant factor în explicarea atractivității democrației liberale. Cu alte cuvinte, tocmai forța legăturii care asigura succesul acestui cuplu era cea care, în anumite cazuri, l-a și condamnat[22].

Inevitabilul efect de domino

În pofida criticilor, capitalismul a demonstrat, prin performanțele sale, că reprezintă sistemul economic cel mai competitiv în generarea bunăstării. Uneori, într-atât de seducător a știut să se prezinte capitalismul, încât a creat chiar iluzia că piețele se autoreglează, demonizând pe alocuri statul pentru tendința sa de „încorsetare" a dezvoltării și catalogându-l, nu de puține ori, drept inutil. Însă crizele economice care au marcat ultimele decenii au scos la iveală marele viciu al capitalismului: promisiunea competiției libere funcționează cu intermitențe. Șerpuite în jurul sistemului politic, există elite economice care dau adesea senzația că eludează principiul de bază al capitalismului, dovedindu-se a fi de-a dreptul înspăimântate că mecanismul său de autoreglare ar putea într-adevăr să funcționeze. Mult-hulitul stat devine, brusc, un binefăcător, un chibzuit care în timp de criză înțelege necesitatea acordării unui sprijin substanțial marilor investitori, în paralel cu sacrificarea micilor contribuabili, pe care îi îndeamnă la cumpătare. O astfel de decizie fiind de natură politică, primele care pierd în ochii simplilor cetățeni sunt instituțiile statului (ce-i drept, pierd și marii investitori, dar în logica democrației liberale acest aspect e marginal).

---

[22] Fukuyama, Francis, *The Origins of Political Order. From Prehuman Times to the French Revolution*, Londra: Profile Books, 2012.

Iar odată cu instituțiile pierde în imagine și democrația, acuzată că aplică dubla măsură în abandonul pe care-l comite tocmai față de cei cărora le-a făgăduit că-i va apăra. Iată cum, sub efectul de domino, democrația cade imediat după capitalism.

Și mai grav: democrația cu diplomă

Mai mult decât atât, evoluția democrației liberale într-una „cu diplomă" îi ține departe de procesul decizional cu precădere pe cei din păturile inferioare ale societății, adică pe cei care nu au timpul sau pregătirea necesară să se implice. Mecanismele prea puțin flexibile ale democrației, în paralel cu procesul legislativ relativ stufos, contribuie la înfățișarea politicului drept inabordabil, dificil de înțeles și imposibil de înduplecat. Dezangajarea politică a celor cu studii modeste este confirmată de scăderea relativ constantă a participării lor în alegeri, ca să nu mai amintim de absența acestora de la orice dezbatere politică reală. Marea critică la adresa democrațiilor occidentale este aceea că tinde să îi marginalizeze pe cei cu studii precare, dacă nu chiar să îi excludă de la procesul decizional, construit tot mai pregnant pe scheletul unei meritocrații strâmbe decât pe cel al „veritabilei" democrații[23].

Capitalul, atașat cu precădere celor cu studii superioare, are din nou câștig de cauză. Un alt argument, așadar, de respingere a *binomului* de către omul de rând, care se simte nereprezentat și – mai grav – în postura în care nici nu va avea vreodată puterea de a schimba ceva în societatea în care trăiește. Scurtcircuitarea procesului politic pare a fi „rezervată" doar elitelor, ceea ce reprezintă o nesecată sursă de frustrare socială, de acutizare a percepției inegalității și, drept consecință, a inechității. Tărâmul

[23] Boven, A. Wille, *Diploma Democracy. On the Tensions Between Meritocracy and Democracy*. Raport pentru programul NWO – Contested Democracies, Utrecht/ Leiden, 2009.

făgăduinței s-a transformat în chiar opusul său. Fără excepție, imaginea concentrării puterii în mâinile unei minorități bogate a lăsat spațiu de dezvoltare unui discurs politic periculos, dar abil în a-și escamota adevăratele intenții.

În numele... Precariatului!

De la protestele micilor fermieri olandezi până la rezistența „vestelor galbene" din Hexagon, nemulțumirea omului de rând și-a găsit debușeu în promisiunile celor care, cu viclenie, au știut să se folosească de frustrările sociale acumulate în timp. Acuzând mainstreamul politic de formarea unor adevărate carteluri, politicieni populiști din mai toate statele europene (dar nu numai) au pus pe agenda publică false teme de dezbatere (multe regăsite, de altfel, și în dezbaterile anilor 1970) menite – cel puțin declarativ – a le permite celor marginalizați să își „recapete" puterea. Apelul la democrația directă s-a dovedit a fi arma perfectă în activarea celor profund afectați de „inechitatea" cuplului aparent de cursă lungă: printre aceștia, mulți tineri, parte a unor generații care se văd în dezavantaj net în raport cu părinții lor din punctul de vedere al împlinirii profesionale (și chiar personale), ca efect direct al acestui mecanism de favorizare doar a unora – și anume a celor care „trebuie", nu a celor care „au într-adevăr nevoie". Temele economice au devenit parte esențială a oricărei campanii electorale, iar câștig de cauză în fața alegătorilor au, aproape fără excepție, efectele imediate ale reducerii taxelor sau măririi salariilor în raport cu promisiunea investițiilor publice – ale căror binefaceri se simt doar pe termen lung. Răbdarea pentru soluțiile de compromis e tot mai mică, iar odată cu aceasta se prăbușește și încrederea în politicianul „căii de mijloc", a „centrului responsabil". Sunt preferate soluțiile radicale, palpabile numai-decât, iar așteptările nerealiste din partea clasei politice nu fac

altceva decât să submineze mai departe colaborarea democrație liberală – capitalism[24].

Falia dintre cei foarte înstăriți, care, fie și simbolic, reprezintă 1% din populație, și restul, cei 99%, crește. Un studiu recent demonstra că, odată cu adâncirea inegalității economice, crește și influența politică a celor bogați și foarte bogați[25]. E contextul ideal ca „precariatul" (noul proletariat, dar fără siguranța locului de muncă) să dospească. Hrănit când cu iluzii, când cu discursul urii, poate deveni o masă de manevră periculoasă pentru că rămâne insensibilă în fața încercărilor de reformare a democrației liberale[26]. Odată fidelizată ca masă electorală, îi asigură populismului prezența pe termen lung pe marile scene politice, generând un cerc vicios, alimentat de falsa speranță că va limita puterea celor foarte înstăriți.

Adevărata victimă: clasa de mijloc

Succesul populismului nu-i afectează mai deloc pe cei 1%, care reușesc, cu dibăcia acumulată în timp, să-și conserve poziția socială. În realitate, cea mai afectată este clasa de mijloc, captivă ca-ntr-o menghină între, pe de o parte, discursul populist care „înfierează" precariatul și, pe de cealaltă parte, presiunea de a suporta măsurile de austeritate (pe care le resimte mult mai acut decât cei săraci sau decât cei foarte înstăriți).

Riscul este ca, în atare condiții, cuplul *democrație liberală – capitalism* să-și piardă și ultimii susținători cu adevărat relevanți.

---

[24] Richards, Steve, *The Rise of the Outsiders. How Mainstream Politics Lost its Way*, Londra: Atlantic Books, 2017.

[25] "As inequality grows, so does the political influence of the rich", *The Economist*, 21 iulie 2018 (https://www.economist.com/finance-and-economics/2018/07/21/as-inequality-grows-so-does-the-political-influence-of-the-rich)

[26] Standing, Guy, *The Precariat. The New Dangerous Class*, New York: Bloomsbury Academic, 2011.

Prinsă într-un soi de joc al reacțiilor, și clasa de mijloc poate fi sedusă de populism, dar de populismul tehnocratic (nu, nu e un oximoron). Soluțiile venind din partea specialiștilor, trecuți prin hemoragii ideologice, îi pot părea clasei de mijloc de-a dreptul potrivite în haosul care promite să pună stăpânire pe societatea occidentală. Așadar, clasele de la capetele spectrului social văd salvarea în supra-politizare, pe când clasa de mijloc, în depolitizare. Tabloul polarizării e, astfel, complet.

Adevărata rezolvare a acestei probleme nu poate veni însă decât printr-o colaborare veritabilă între decidenți și specialiști. Ceea ce va fi dificil; nu imposibil, dar dificil. Reducerea inegalităților sociale prin măsuri asumate ideologic, dar cu o prealabilă consultare a specialiștilor, va însemna reconstruirea, în timp, a atașamentului față de democrația liberală tocmai prin punerea pe roate a capitalismului. Democrațiile nu se nasc peste noapte (așa cum au crezut sau au sperat unii), dar pot fi pierdute rapid. Neînțelegerea importanței pe care o are legătura dintre capitalism și democrația liberală este primul pas înspre decontarea costurilor politice pe care le generează inegalitatea socială.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

10.

Prada politică „made in Romania"

Cifrele unui studiu recent cu privire la populația migrantă, actualizat periodic de către Comisia Europeană, reflectă faptul că, raportat la numărul total de imigranți, România se află printre statele care „recuperează" cei mai mulți conaționali. Spre pildă, în anul 2014, aproape 7 din 10 persoane care s-au (re)stabilit pe teritoriul țării noastre au avut certificat de naștere eliberat de Ministerul de Interne al României. În treacăt fie spus, există un frapant contrast între țările din estul Europei și mai-vechile State Membre ale Uniunii, acestea din urmă înregistrând o pondere a „imigranților nativi" relativ scăzută. Majoritatea celor care aleg să trăiască în Occident provin din alte țări europene sau din state terțe.

În ceea ce privește însă situația noastră, ne-am putea ridica următoarea întrebare: să fim cumva martorii întoarcerii la glie a românilor plecați peste hotare? În ciuda eforturilor prezumtiv sincere ale administrației de la București de a facilita întoarcerea în țară a apropiaților noștri care au părăsit România, interpretarea cifrelor într-o astfel de cheie n-ar face decât să construiască o falsă imagine. Același studiu evidențiază că cei mai mulți europeni care au dobândit cetățenia unui alt Stat Membru sunt românii – majoritatea renunțând la cetățenie în favoarea celei italiene. Coroborăm aceste informații cu știrile croite în

BCUAIC/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

jurul datelor făcute publice de Institutul Național de Statistică și înțelegem că, în decursul a 24 de ore, peste 200 de români își părăsesc țara. Penuria forței de muncă și așa-numitul „*brain drain*" (în română, „exodul creierelor") sunt sintagme deja cunoscute – și, așa cum arată un raport de anul acesta al Fondului Monetar Internațional, nu doar în România, ci și în alte state recent intrate în Uniunea Europeană, ale căror sisteme economice, sociale și de securitate au fost, inevitabil, afectate de aceste procese.

Nici noi nu mai știm câți suntem

Se scrie și se vorbește tot mai des despre diaspora românească, transformată, în timp, într-un subiect sensibil, numai bun de fluturat în campaniile electorale împotriva competitorilor politici. Nu cunoaștem însă prea multe despre cei care și-au luat lumea-n cap și au părăsit țara în care s-au născut. Rămânem adesea imuni în fața grijilor, dorințelor și a aspirațiilor pe care le au, nu știm dacă s-ar întoarce în țară și în ce condiții. Vedem că nu puțini sunt cei care și-au manifestat dorința de a pune umărul la transformarea României, însă dincolo de participarea masivă în alegeri, rămâne incert sub ce formă. La fel de adevărat este și faptul că o contabilizare a acestora și a activităților pe care le întreprind nu e tocmai facilă; datele prezentate de diferite studii au o marjă de eroare enormă, cifrele pornind de la trei milioane de români care trăiesc în afara granițelor. Promisiunea unor stimulentele financiare, încropită de diverși politicieni în grabă electorală (să ne aducem aminte de zecile de mii de euro promiși fiecărui român care se va întoarce în țară), pălește în fața nivelului de trai ridicat pe care emigranții români îl găsesc în străinătate, unde mulți dintre ei hotărăsc să se și stabilească. Indiferent din ce perspectivă am privi această situație, cert este că diaspora românească reprezintă un potențial enorm pentru

România, din păcate încă prea puțin cunoscut – din ignoranță, neputință sau, uneori, din teamă.

Sub presiunea discursului politic european

Românii din afara granițelor au devenit parte nu doar a discursului politic din România, ci adesea și a celui din țările în care s-au stabilit. Valul ultranaționalist, care în ultimii ani a pus la încercare proiectul european, a alimentat spaimele cu privire la imigranți, portretizați ca reprezentând, fără excepție, un pericol pentru cetățenii țărilor gazdă. După imigranții polonezi a urmat rândul românilor, cei care, deși provenind dintr-o țară de aproape două ori mai mică decât primii, s-au dovedit a fi la fel de hotărâți în a se bucura de avantajele cetățeniei europene pe piața muncii. Bineînțeles, reacțiile populiștilor din Occident n-au întârziat să apară. În 2012, Geert Wilders, liderul *Partidului pentru Libertate* din Olanda (formațiune politică anti-europeană și populistă), a lansat o platformă online prin intermediul căreia invita cetățenii să raporteze orice activitate care ar putea fi considerată ilegală, însă doar dacă era desfășurată de un român, bulgar ori polonez care se afla, vremelnic sau nu, în Regatul Țărilor de Jos. Deși prezentată de inițiatori ca fiind un soi de intermediar între simplii cetățeni și Guvernul de la Haga, aceasta era, de fapt, o formă mai mult sau mai puțin mascată a unui discurs ce incită la ură (așa-numitul *hate speech*). Prima pagină a site-ului găzduia următorul mesaj: *„Îți provoacă probleme? Sau ți-ai pierdut locul de muncă în fața unui polonez, bulgar, român sau alt est-european? Ne-ar face plăcere să te ascultăm!"*. Iar acțiunile acestui personaj politic nu s-au oprit aici. Cu puțin timp înainte de momentul ianuarie 2014, dată la care s-au ridicat restricțiile pe piața muncii în întreaga Europă pentru români și bulgari, Wilders a organizat un mini-protest în fața Ambasadei României de la Haga, ducând cu el un semn

rutier pe care stătea inscripționat mesajul „Acces interzis". Era, așadar, o continuare a gestului său mai vechi.

Manifestări similare au avut loc și la Londra, unde euroscepticul Nigel Farage a organizat o amplă acțiune prin care și-a manifestat dezacordul cu privire la aceeași decizie a liberalizării pieței muncii pentru cei mai noi membri ai marii familii europene. Bannere-gigant atenționau asupra faptului că „29 de milioane de români și bulgari vor invada Marea Britanie" – iar, conform populiștilor, această situație se datora exclusiv Uniunii Europene și incapacității partidelor mainstream de la Londra de a impune un punct de vedere la Bruxelles. Mai mult, la 1 ianuarie 2014, prezentată de aceiași populiști britanici ca o dată fatidică pentru viitorul țării lor, câțiva reprezentanți ai *Partidului Independenței Regatului Unit* (UKIP) s-au deplasat, cu surle și trâmbițe, la aeroportul Luton, pentru a întâmpina invazia dinspre Răsărit. Au așteptat însă în zadar. Avioanele dinspre România și Bulgaria au aterizat pe jumătate goale, iar singurul român pe care l-au identificat (devenit ulterior faimos, fără voia sa, în spațiul public din arhipelag) a declarat că a venit să muncească doar câteva luni pentru a rotunji veniturile familiei pe care și-a întemeiat-o la Pelișor și la care urma să se întoarcă. Datele oficiale au arătat însă că anul 2014 a îngroșat rândurile imigranților români și bulgari din Marea Britanie, dar impactul asupra pieței muncii a fost nesemnificativ.

Nici populiștii francezi nu au avut tocmai cuvinte de laudă la adresa românilor din Hexagon. Europarlamentarul Jean-Marie Le Pen, fondatorul partidului xenofob și anti-european *Front National*, a declarat, în 2013, că românii au o înclinație înnăscută înspre furt. O afirmație care l-a costat pe octogenar o amendă aproximativ egală cu indemnizația pe o lună de la Parlamentul European.

BCU CENTRALA UNIVERSITARĂ

În luptă cu alteritatea

Nou-veniții sunt prada politică preferată a populiștilor occidentali, care se hrănesc din teama pe care o sădesc în mințile alegătorilor cu privire la mai oricine provine dintr-o cultură diferită. Spaima este, însă, una nejustificată, pentru că puțini est-europeni devin rezidenți permanenți ai țărilor în care migrează. Așadar, povestea locurilor de muncă furate e un nonsens, cu atât mai mult cu cât piața țărilor occidentale e dinamică și suficient de flexibilă încât să-i absoarbă pe muncitorii din Est fără a-i defavoriza, în acest proces, pe propriii cetățeni. Cu toate acestea, tentaculele spaimei s-au întins, nu o dată, și asupra altor formațiuni politice care au adoptat parte a discursului populist, ba uneori chiar asupra procesului decizional[27]. Privită din orice perspectivă, situația spune multe despre cât de puțin ne cunoaștem între noi, despre cum estul și vestul european, deși având destinele unite de peste zece ani, știu aproape la fel de multe unul despre celălalt câte știau și în anii în care erau despărțiți de Zidul Berlinului. Pentru că, în cele din urmă, nicio percepție nu poate fi îndreptată de la distanță, iar stereotipurile sunt mai păguboase decât orice formă a corectitudinii politice.

Dar, așa cum era de așteptat, vremea imigranților români ca actori politici involuntari, dar totuși de prim rang, stă să apună – la fel cum și instalatorul polonez, odată celebru, aproape c-a fost dat uitării. Populiștii au nevoie ciclic de un nou dușman al „Poporului" (neapărat cu majusculă) în direcția căruia să arate cu degetul, în plină piață publică. Ar fi greu, altfel, să-și mențină avântul revoluționar, pentru că argumentele pe care le prezintă nu trec proba timpului. Noua lor preferință politică o reprezintă refugiații, cei cărora nu se sfiesc să le pună în cârcă toate problemele cu care se confruntă omul obișnuit, pe umărul

[27] Sobis, Iwona; Junjan, Veronica; De Vries, Michiel S. (2016). "Polish plumbers and Romanian strawberry pickers: how the populist framing of EU migration impacts national policies". *Migration and development*, 5 (3), 431-454.

căruia plâng ritualic. Invitat la un post național de radio, Nigel Farage a declarat că nu ar accepta ca o familie de imigranți români să-i devină vecini. Cu toate acestea, probabil populiștii au fost primii care au beneficiat de venirea est-europenilor, pe care au transformat-o în voturi (și nu puține), dar în același timp urmărind cu coada ochiului viitoarea victimă, „made somewhere else".

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

11.

Politica resentimentelor

Politica e construită pe emoție. Decizia politică, adesea materializată sub forma politicilor publice, este profund influențată de opinia publică – la rândul ei dictată de emoție. În cele din urmă, e firesc să fie astfel. Chiar și în dictaturi, unde puterea este exercitată discreționar, liderul atotputernic nu poate face abstracție totală de opinia publică, oricât de restrâns ar fi înțelesul acesteia. Cu atât mai puțin în democrații, unde politicienii înțeleg că fotoliul lor depinde (cel mai adesea direct) de vocea urnelor. În atare context, se naște întrebarea privind limitele emoțiilor în conturarea destinului unei comunități mai mici sau mai mari. Până unde sunt ele utile și – mai important – care este punctul în care emoțiile devin periculoase? Manipulate, acestea pot transfigura o societate dincolo de recunoaștere.

Nu puțini sunt liderii statelor democratice care întâmpinau dificultăți în a funcționa politic în lipsa informațiilor privind direcția spre care naviga opinia publică. Spre pildă, John Major, fost premier al Marii Britanii, era cunoscut pentru interesul exacerbat pe care îl manifesta față de modul în care activitatea sa era reflectată în presa vremii – o reacție de înțeles după lungul mandat al premierului Thatcher, care părea a fi mai puțin sensibilă la relatările jurnalistice privind deciziile pe care le lua în Downing Street[28].

[28] Price, Lance. *Where Power Lies. Prime Ministers vs. The Media.* Londra: Simon & Schuster, 2010.

BCU SUCEAVA UNIVERSITY LIBRARY

Perfect conștienți că fiecare mișcare le este monitorizată de cei în fața cărora dau socoteală în campaniile electorale, politicienii (mai mici sau mai mari) depun toate eforturile pentru a-și atrage simpatia maselor. De unde și cererea crescândă pentru specialiști în comunicare, publicitate și PR politic. Există însă o linie fină de demarcație între a încerca să înțelegi sursele emoției, căutând soluții pentru problema pe care o semnalează, și a urca pe valul emoției, ba chiar potențându-l, fără nici cel mai mic interes în a găsi rezolvare temerilor care stau la baza acestuia, folosindu-l într-un mod oportunist. Din păcate, inflamarea spiritelor – oricât de justă ar fi aceasta – nu a sfârșit niciodată bine. Și dacă adăugăm că politica este, cel mai adesea, asociată emoțiilor negative, înțelegem care sunt implicațiile. André Glucksmann scria că istoria contemporană este marcată de „neașteptate fracturi" care, implacabil, scot la iveală sentimentele negative care mocnesc în relația dintre indivizi sau, la scară mai largă, dintre diferite grupuri care formează societatea[29]. Astfel de sinapse ale istoriei au dovedit că au capacitatea de a atenta și la stabilitatea Uniunii Europene. Este de notorietate, în acest sens, criza financiară, urmată de criza refugiaților. Iar eforturile de soluționare a problemelor pe care le-au creat aceste crize sunt mult mai puțin vizibile decât spectaculosul discurs al anti-europenilor. Eforturile acestora din urmă de a dejuca un închipuit complot universal sunt mult mai ușor de perceput de către publicul larg, cu atât mai mult cu cât efectele negative ale celor două crize s-au făcut simțite imediat, pe când îndreptarea efectelor nefaste reclamă o perioadă îndelungată.

La un deceniu de la eruperea acestor „fracturi" ale istoriei, partidele care promovează discursul împotriva Uniunii Europene și a tot ceea ce înseamnă această construcție politică rămân neclintite în topul preferințelor la urne. Cu ocazia alegerilor pentru Parlamentul European din mai 2019, FPÖ – partidul radical de dreapta din Austria – a reușit un scor deloc de neglijat de 17%, nu departe de partidul-soră din Franța (Rassemblement

[29] Glucksmann, André. *Discursul urii.* București: Humanitas, 2007.

National), care a cumulat un total de 23%, clasându-se pe primul loc în preferințele din Hexagon. Tot pe primul loc s-au clasat și Liga (fosta Lega Nord) din Italia, cu cele aproape 35 de procente ale sale, și partidul BREXIT, care sub cârmuirea lui Nigel Farage a adunat 30% din preferințele britanicilor – la distanță de peste 10 procente de liberal-democrații de pe locul doi. Sunt doar câteva exemple.

Dincolo de preferințe sau de pasiuni politice, rezultatele alegerilor europene din luna mai 2019 sunt un indicator al faptului că umorile asociate celor două crize amintite mai sus încă animă spiritele.

Există un sentiment – pe care aproape că l-am putea denumi rezidual – al insecurității, peste care europenii încă nu au reușit să treacă. Specialiștii în psihologie indică faptul că ratele semnificative de șomaj care au marcat Europa după anul 2008 au conturat un puternic sentiment al responsabilității individuale în fața eșecului – de care decidenții („sistemul" sau „mainstreamul politic") sunt considerați a fi direct responsabili. Foarte probabil, o bună parte a europenilor consideră că încă nu s-a făcut dreptate, că cei din cauza cărora Europa a navigat prin apele tulburi ale ultimilor ani nu au plătit suficient pentru rea-voința sau (în cel mai bun caz) neglijența lor. Reflexul stigmatizării nu s-a estompat suficient, iar în acest mecanism al resentimentului care concentrează emoțiile negative (furie, rușine, chiar ură) sunt cel mai adesea prinse elitele sau minoritățile, identități sociale față de care se instalează o puternică distanțare emoțională.

Percepțiile privind amenințările individuale, dublate de cele sociale, s-au acutizat cu precădere în rândul europenilor din clasa de mijloc și a „precariatului", adică acele pături sociale care se văd marginalizate în procesul decizional. În urechile acestora, distincția pe care Le Pen o denunță între „Franța legală" și „Franța reală" găsește rezonanță. La fel și declarațiile liderilor Lega Nord, care afirmau relativ recent că „răul cuibărește pe culoarele Puterii"

BCU STUDIA UNIVERSITY LIBRARY

de la Roma[30]. Sunt *sound bites* menite a discredita elitele. Sigur, nu ajută cu nimic la rezolvarea problemelor Franței, Italiei sau oricărei alte țări pe care populiștii clamează că o protejează, dar marchează profund opinia publică, rămânând în memoria colectivă și hrănind setea de „dreptate" – care are o semnificație aparte pentru fiecare individ care se consideră a fi nedreptățit de situația în care se află.

Imaginea politicienilor dormind în fotoliile confortabile ale parlamentelor creează repulsie nu neapărat pentru că aceștia nu-și îndeplinesc cerințele din „fișa postului", ci pentru că neglijența lor construiește imaginea unor indivizi feriți, total nejustificat (chiar injust), de grijile cu care se confruntă „simplul cetățean". Așadar, găsirea unui țap ispășitor a devenit, peste noapte, un sport național, ba chiar european – pe cât de ușor de practicat, pe atât de periculos, pentru că pe termen lung poate crea confuzie generalizată, anulând orice sursă a autorității care ar putea sta în calea ideilor pe care le propagă populiștii. În lupta împotriva conspirațiilor, discursul populist subminează vocea specialiștilor din orice domeniu, precum și legitimitatea unor întregi instituții, multe dintre acestea indispensabile democrației. Cu cât emoțiile sociale devin mai puternice, inhibând apetitul pentru dialog (dintre reprezentanți și cei reprezentați sau dintre reprezentanți și experți etc.), cu atât populismul se dezvoltă mai ușor. *Per a contrario*, cu cât conștientizăm mai mult că populismul se hrănește din emoțiile noastre negative, cu atât acesta devine mai puțin frecventabil, își reduce din intensitate și devine vulnerabil (cinefilii vor întrezări o asemănare izbitoare cu personajul principal al unei recente reecranizări după un roman semnat de Stephen King).

---

[30] Bossi, Umberto, Vimercati, Daniele, *Vento dal Nord. La mia Lega e la mia Vita*, Milan: Sperling & Kupfer, 1992, p. 187. Apud McDonnell, D. (2006), „A Weekend in Padania: Regionalist Populism and the Lega Nord", *Politics*, 26 (2), p. 128.

Tocmai de aceea, teoria privind existența unui „populism bun" ține și nu prea. Atât timp cât populismul îndepărtează cetățeanul european de valori precum toleranța și acceptarea diversității (ne referim aici chiar și la simpla diversitate a opiniilor) prin utilizarea unui instrumentar generos de manipulare a sentimentelor față de alți indivizi sau grupuri sociale, natura populismului e, dincolo de orice dubiu, una profund dăunătoare. Mult-clamata „recâștigare a puterii de către Popor", care încurajează gesturile radicale, omiterea dialogului, a schimbului de opinii sau a consultărilor între părțile adverse, rămâne învecinată anarhismului sau mercenariatului ideologic, bălțește la stadiul de patologie a sistemului politic. Sigur, nimeni nu neagă dificultatea dialogului – cu atât mai mult cu cât trăim vremuri de repulsie generală față de politic, ceea ce face ca orice compromis să poată compromite. Dar nici nu putem transforma conflictul în regulă doar pentru că este mai facil părților implicate în procesul politic.

În jocul democratic, opinia publică reprezintă piesa în jurul căreia gravitează întregul proces decizional. De altfel, „transparentizarea" a apărut ca o reacție la nevoia informării opiniei publice cu privire la diferite teme, facilitând astfel contactul cu ceea ce este mai puțin cunoscut, cu intenția de a atenua spaimele sociale care ar putea să apară din diferite motive[31]. Cu toate acestea, necunoscutul este încă intens cultivat prin discursul populist, dând frâu liber zvonurilor, isteriilor de masă și altor mișcări sociale care celebrează non-raționalul.

Abuzul emoțiilor rămâne, probabil, printre îndeletnicirile preferate ale politicului.

[31] Canetti, Elias. *Masele și Puterea*. București: Nemira, 2008.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

12.

Evoluția speciilor politice: partidele de nișă

Nu mai surprinde pe nimeni, astăzi, discuția despre repulsia tot mai puternică față de politică – cea care, din preaplinul său, a revărsat cu generozitate aversiune și față de presă, considerată adesea a-i fi complice. Însă, deși lipsa de încredere în politică este asociată mai degrabă cu forme pasive ale manifestărilor publice precum absenteismul de la urne sau votul alb, neîncrederea în partidele politice dezvoltă și acțiuni ceva mai spectaculoase care, în ciuda faptului că și-au făcut apariția de câțiva ani buni deja în spațiul politic european, abia recent au intrat cu adevărat în atenția publică: este vorba despre *partidele de nișă*. Privite cu mai multă atenție și dincolo de eticheta proaspăt-venitului cu care uneori le place să se laude, aceste formațiuni politice sunt, de fapt, materializarea celebrei expresii „istoria se repetă". Desigur, cu particularitățile de rigoare ale postmodernismului.

Partidele politice evoluează odată cu societățile din mijlocul cărora provin și pe care, segmentat, le reprezintă. Trec și ele prin procese de transformare determinate de nevoia eficientizării modului în care funcționează, căutând, forțate de împrejurări, să-și îmbunătățească strategiile de comunicare cu electoratul. Însă se schimbă, în timp, nu doar partidele politice privite ca entități individuale, ci și conceptul de „partid politic". În fond, *marketizarea* politicii, caracterizată în primul rând prin

creșterea în importanță a rolului publicității politice, a reprezentat – și reprezintă în continuare – un lung șir de astfel de mutații, care s-au dovedit a fi fatale pentru multe partide percepute până nu demult ca fiind infailibile. E suficient să recurgem la exemplul (devenit, între timp, unul de școală) al partidelor de mase de după cel de-al Doilea Război Mondial și vom înțelege scara la care au fost afectate formațiunile politice de modul în care a evoluat societatea. Spre pildă, partidele creștin-democrate câștigau detașat alegeri succesive în urma cărora formau guverne nu de puține ori chiar de unele singure în majoritatea țărilor Europei Occidentale postbelice. Astăzi aproape că au dispărut, CDU-ul cancelarului german Angela Merkel aducând a ultim bastion competitiv din punct de vedere electoral. Pentru a supraviețui, majoritatea creștin-democraților și-au atașat ori s-au transformat în partide de tip „catch all" (în română, „agață tot"/„prinde tot"), atenuându-și asperitățile ideologice și declarându-se *populare*. Putem privi cu aceeași lejeritate și spre stânga spectrului ideologic, unde partidele social-democrate, deși inițial ceva mai rezistente, sunt astăzi în cădere liberă – vezi cazul Franței, unde acum cinci ani Partidul Socialist a câștigat aproape la limită Președinția Republicii, iar la alegerile de anul acesta s-a clasat, ca niciodată în istorie, pe locul cinci, cumulând un scor inimaginabil de mic. La fel, social-democrații olandezi, cei spanioli și exemplele pot continua. Asemenea partidelor creștin-democrate, și cele de stânga moderată sunt în căutarea soluțiilor care să le asigure supraviețuirea. Va fi însă un proces dificil, care mai mult ca sigur va înregistra puțini supraviețuitori dintre actualii actori politici.

BCU IAȘI CENTRUL UNIVERSITAR

Evoluția sau involuția politică

Studiile care urmăresc evoluția partidelor europene arată cum transformarea acestora a trecut, până azi, prin câteva etape relativ clar delimitate în timp și justificabile într-o logică a eficienței politice. Cea mai „evoluată" formă de partid este considerată a fi cea de tip *business*, adică acele formațiuni politice cu o structură de conducere restrânsă, cu un număr mic de membri, dar cu investiții substanțiale în strategia de comunicare a liderilor. Așadar, partidele s-au adaptat perfect noilor realități, înțelegând că puterea lor nu mai constă, astăzi, în numărul de membri sau în structurile stufoase, ci în capacitatea de a folosi cât mai eficient canalele de comunicare pe care le au la dispoziție. De fapt, nici nu mai urmăresc să-și fidelizeze electoratul, devenit oricum prea volatil pentru gustul partidelor și în mare măsură imprevizibil de la un test electoral la altul; caută, în schimb, să convingă de faptul că pot oferi cele mai bune soluții problemelor punctuale pe care le întâmpină cei cărora li se adresează. Acesta este contextul în care s-au dezvoltat și partidele de nișă, o formă postmodernă a partidelor de tip *business*. Sunt acele formațiuni care au sfidat teoria lui Anthony Downs, refuzând să alunece pe toboganul ideologic înspre centrul spectrului politic, motiv pentru care au fost considerate, mai cu seamă în primii ani ai existenței lor, apariții excentrice. Compensează lipsa unei organizări logistice riguroase cu pozițiile radicale pe care le adoptă și pe care le susțin fără rezerve, de cele mai multe ori privind doar o singură temă. Acesta a fost și motivul pentru care au mai fost supranumite „partidele unei singure teme".

În timp, unele dintre ele au devenit prezențe obișnuite pe scenele politice, chiar curtate de partidele tradiționale și invitate în repetate rânduri să închidă coaliții guvernamentale din poziția unor *partide-balama*; cele mai cunoscute astfel de cazuri sunt cele ale partidelor ecologiste. Alte partide de nișă au devenit însă de-a dreptul periculoase pentru establishmentul politic, date

fiind retorica de un populism violent și succesul pe care l-au înregistrat în alegeri – fie ele locale, naționale sau europarlamentare; este cazul partidelor anti-imigrație din Europa Occidentală. Probabil UKIP (Partidul pentru Independența Regatului Unit) este cel mai faimos dintre acestea, cu o evoluție care dă și măsura fragilității acestor formațiuni. Succesul campaniei britanice în vederea părăsirii Uniunii Europene a însemnat, pentru acest partid, și atingerea finalității sale. La un an de la Brexit, UKIP se află în agonie, pierzându-și, odată cu alegerile anticipate, singurul fotoliu câștigat în Parlamentul Marii Britanii. Suplețea partidelor de nișă este, așadar, o sabie cu două tăișuri, pentru că, pe de o parte, le asigură flexibilitatea în bătăliile electorale, dar pe de cealaltă parte, le dezvăluie vulnerabilitățile, transformându-le în potențiale victime ale propriului lor obiectiv politic.

Politica luată peste picior

Dar, indiferent că sunt privite ca potențiali parteneri de dialog sau ca veritabili inamici din punct de vedere politic, cercetările reliefează faptul că toate partidele de nișă se manifestă ca voci critice la adresa democrației liberale. Privite însă din acest punct de vedere, se impun câteva nuanțări, deoarece (chiar și așa puține cum sunt) partidele de nișă pot fi împărțite în trei categorii. Pe de o parte, sunt acele formațiuni care, deși critice la adresa ei, urmăresc să îndrepte democrația liberală, cu alte cuvinte să „repare" ceea ce li se pare că nu funcționează, dar păstrând intact actualul cadru politic. În această categorie intră partidele verzi, dar și cele anti-corupție – cum este partidul „Calea Curajului" din Lituania – sau cele care urmăresc să obțină avantaje cu precădere (sau exclusiv) pentru un anumit segment al populației, așa cum e cazul partidului „50 PLUS" din Olanda, un susținător al cetățenilor de vârsta a treia. A doua categorie a partidelor de nișă

este cea a formațiunilor care, critice fiind la adresa democrației liberale, își propun să o schimbe cu totul, urmărind înlocuirea ei cu diverse forme ale democrației directe absolute, vecine cu anarhismul, sau în fine, cu o formă de democrație așa-numită iliberală. Aici regăsim, spre pildă, majoritatea partidelor populiste, dar și deja faimoasele partide ale piraților, cunoscute mai cu seamă în Europa de Nord. În fine, o a treia categorie este cea a partidelor de nișă care, deși critică democrația liberală, nici nu urmăresc să-i aducă îmbunătățiri și nici nu-și propun să îi aplice pedeapsa capitală. În schimb, o iau peste picior, mesajele pe care le transmit frizând adesea nonsensul. Printre acestea, „Partidul Câinilor cu Două Cozi" din Ungaria sau „Partidul Iubitorilor de Bere" din Polonia. Iar sprijinul pentru aceste partide, alimentat de un puternic cinism în rândul electoratului, este probabil cea mai spectaculoasă formă de protest politic. În Islanda, „Partidul Cel Mai Bun" (în engleză, „Best Party"), fondat sub formă de glumă de un comediant din Reykjavik, a câștigat alegerile locale din 2010 organizate în capitala statului-insulă. Desigur, criza economică ce lovise Europa acelor ani a fost un puternic adjuvant, dar realitatea rămâne: în politică, până și gluma e luată în serios. Cel Mai Bun Partid a cumulat peste 30% din sufragii promițând, literalmente, că nu va face mai nimic pentru cetățenii cărora le cerea votul și susținând că, la fel ca toate celelalte partide, se va complace în situația corupției la nivel înalt. Alte partide de aceeași natură, însă nu la fel de votate în alegeri (sau cel puțin nu încă) au promis reducerea zilelor de lucru la doar două pe săptămână și bere gratuită. Iată cum, pentru unii, prezența la urne ar putea să capete sens!

Însă, dincolo de glumă și mai presus de orice farse politice, apariția partidelor de nișă este un proces care relevă două aspecte importante: (1) asistăm la întoarcerea partidelor reduse din punct de vedere numeric și formate din oameni specializați într-un anumit domeniu, ceea ce pare a fi un partid de elite reinventat, semn că, cel puțin din acest punct de vedere, istoria este circulară; și

(2) paradoxal, deși critică slăbiciunile democrației, cel puțin până la un punct partidele de nișă sunt un semn al sănătății democrațiilor în care se exprimă, pentru că astfel punctele nevralgice din societate sunt mai ușor identificabile. Iar evoluția speciilor politice nu se sfârșește aici. Să nu ne mire dacă, într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat, vor reînvia mamuții politici, adică partidele de mase. E, în cele din urmă, doar o chestiune de timp...

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

13.

Liderul politic sub presiunea personalizării

Acum mai bine de douăzeci de ani, scena politică a Marii Britanii consemna apariția, aproape din neant, a unui tânăr politician ambițios, care prelua frâiele Partidului Laburist după decesul neașteptat al liderului acestuia. Puțini credeau că cineva ar mai putea întoarce roata sorții pentru stânga britanică; laburiștii erau mai dezorientați decât oricând după ce experimentaseră usturătoarele eșecuri neîntrerupte în fața conservatorilor conduși de Margaret Thatcher de-a lungul anilor 1980. Tot în această perioadă, își văd efectivul politic diminuat, prin plecările succesive ale unor membri marcanți, cunoscuți drept „Banda celor Patru", înspre relativ efemerul Partid Social-Democrat. Cu toate acestea, la prima competiție electorală la care participă de la momentul preluării conducerii partidului, acest tânăr, pe numele său Tony Blair, devine Prim-Ministru al Marii Britanii și schimbă fața politicii de la Londra, deschizând pentru proaspăt-înfrântul Partid Conservator un dureros deceniu de frământări politice. „A treia cale" pe care o propunea noul premier câștigase simpatia marelui public în fața a ceea ce devenise un obositor conflict ideologic între soluțiile propuse de stânga și de dreapta. Violentele linii distinctive pe care acestea din urmă le trasau au reușit mai degrabă să dezamăgească decât să mobilizeze, făcând loc unui nou tip de lider politic, unul care știe să folosească panoplia pe care i-o pune la îndemână tot mai puternica

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

personalizare a comunicării politice. Iar Europa ultimilor ani n-a dus lipsă de asemenea figuri – unele cu mai mult, altele cu mai puțin succes.

Marile mutații ideologice, care devin evidente spre finalul anilor 1990, se manifestă pe fondul unei dezamăgiri crescânde față de politică și față de mai tot ce presupune aceasta. Citindu-l greșit pe Anthony Downs, dar totuși seduse de teoria lui, formațiunile politice se înghesuie, cu mic, cu mare, spre centrul spectrului politic, convinse că vadul electoral pe care-l vor găsi acolo reprezintă soluția ideală de supraviețuire în ochii unui electorat care-și pierduse deja răbdarea cu inepuizabilele conflicte, adesea sterile. Însă în drumul lor spre acest tărâm al făgăduinței politice, majoritatea partidelor par să fi uitat că migrația ideologică nu e suficientă și că jumătatea de secol care le desparte de teoria lui Downs cântărește greu în economia succesului scontat.

Concentrarea atenției asupra liderului politic – rezultat al diversificării canalelor de comunicare – face ca programele politice savant construite să pălească în fața iscusinței personajului politic de a transmite emoție prin obiectivul aparatului de filmat sau prin tastele de la celălalt capăt al conturilor de social media. Iar electoratul se lăsa pradă cu bucurie rafalelor de emoție care-i inundă spațiul privat – în cele din urmă, singura metodă de a rămâne conectat la realitățile politice. Nu mai surprinde pe nimeni, așadar, declinul crescând al sentimentului de loialitate față de un partid sau altul și, în general, lipsa de încredere în partide, percepute drept instituții care-și urmăresc propriul interes mai presus de orice. Înțelegem, așadar, de ce multe formațiuni politice nou-înființate chiar evită numele de „partid" sau, dacă îl adoptă, e o simplă persiflare (vezi cazul „Partidul cel mai Bun" din Islanda). Direcția comunicării politice s-a schimbat, structura organizatorică gravitând acum în jurul liderului, și nu invers, iar asta pentru că partidele au

înțeles (până la un anumit punct cel puțin) că electoratul e dispus să-și investească speranța în personalități individuale și mai puțin în ideologii fără față.

Victoria „populismului bun"?

În seara adjudecării celui de-al doilea mandat în fruntea guvernului de la Haga, premierul Țărilor de Jos declara că „populismul rău" a fost înfrânt; o afirmație care a dat naștere unor dezbateri cel puțin interesante cu privire la valențele acestui concept. Și asta pentru că, în Europa, populismul este mai degrabă încărcat de conotații negative, fiind expresia supremă a demagogiei politice. Situația este relativ diferită în America, unde populismul este mult mai des perceput a reprezenta intenția sinceră de sprijin pentru cei mai puțin norocoși – cu precădere din punct de vedere financiar[32]. Spre pildă, despre Hillary Clinton, candidatul Partidului Democrat din SUA la alegerile prezidențiale din noiembrie 2016, s-a scris, în repetate rânduri, că doar mimează populismul. O situație cel puțin paradoxală dacă o citim în cheie europeană. Pe bătrânul continent ar fi total absurd ca vreun politician să încerce măcar să se apropie de eticheta populistă, darămite să și-o și asume. Iar asta în timp ce presa de peste ocean scria, pe un ton dojenitor, despre așa-zisul „fals populism" al fostei prime doamne, care era acuzată de cotidianul online *The Federalist* de abilități sărace în „a se preface măcar că e populistă". Alte publicații au scris despre lipsa de „credibilitate populistă" a candidatului democrat, de unde reiese, fără îndoială, sensul pozitiv atribuit, în America, acestui termen. Dar în Europa „populismul bun" e aproape un oximoron. Sau cel puțin așa a fost până acum. În efortul de a

[32] Jusko, Karen Long. *Who Speaks for the Poor? Electoral Geography, Party Entry, and Representation*, Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 51.

ține în frâu forțele anti-europene, pe scena politică își face loc acest nou concept, care încearcă să contrabalanseze anti-elitismul „populismului rău". Restabilirea legitimității elitelor prin personalizarea comunicării înseamnă, până la un punct, neutralizarea „populismului rău" cu propriile sale arme. Ambele forme de populism critică mecanismele de reprezentare a democrației liberale, însă „populiștii buni", pro-europeni convinși, fac titlu de glorie din faptul că se opun autoritarismului propus de cei „răi". Actualul Președinte al Franței, Emmanuel Macron, este cel mai recent exponent al acestui nou concept politic. Victoria sa a stârnit un asemenea entuziasm, încât unii s-au grăbit chiar să o asocieze cu începutul sfârșitului pentru forțele anti-europene. În jurul lui Macron a fost brodat un partid nou – ceea ce probează puterea acestui proces de personalizare.

În epoca post-ideologiilor, liderii vin înaintea cadrului organizatoric, pe care îl construiesc doar ulterior și căruia îi desemnează mai degrabă funcția de braț logistic pentru ideile propuse. Ba chiar, orbiți de un soi de narcisism, unii politicieni se transformă în adversarii clarității ideologice[33]. Personajele politice au devenit, așadar, un fel de *trial version* căreia i se atașează mai târziu aparatul birocratic și structura ideologică – însă foarte bine escamotate, astfel încât să nu deranjeze noua estetică. „A treia cale" a descălecat în epoca politicii 2.0 după un drum cu serioase turbulențe. Un caz relativ asemănător este cel al lui Jesse Klaver, tânărul lider al Stângii Verzi din Olanda (în neerlandeză: *GroenLinks*), care preluase un partid dezamăgit de propriile performanțele electorale, dar pe care l-a condus în martie 2017 spre cea mai mare victorie din istoria sa, punându-și la bătaie carisma și emanând aerul de nou-venit hotărât să lupte împotriva reflexelor politice învechite și a naționalismului deșănțat. A fost supranumit „Justin Trudeau al Țărilor de Jos",

[33] Dâncu, Vasile Sebastian. *O Românie Interioară*. Cluj-Napoca: Eikon, 2013, p. 276.

pentru că stăpânește arta comunicării la fel de bine ca foarte popularul premier al Canadei.

Cele câteva cazuri de mai sus nu sunt singulare și nici noi, doar că memoria colectivă e adesea de scurtă durată. Nick Clegg este, probabil, cel mai bun exemplu al faptului că progresismul de tipul celui care se profilează acum a mai fost pus în scenă relativ recent, dar cu prea puține sorți de izbândă. Fostul lider al Liberal-Democraților britanici și-a început în 2010 mandatul de vice-premier în cabinetul de la Londra, pornind cu aspirații mari. Însă entuziasmul său politic a durat puțin, pentru că formațiunea pe care o conducea și căreia i-a atașat propria imagine s-a prăbușit în următoarele alegeri. Ceea ce diferă însă e contextul în care se manifestă Macron, Klaver, Trudeau și ceilalți care le seamănă. Înghesuită la est de Putin și la vest de Trump, Europa e astăzi mai presată decât oricând să găsească soluții de revigorare. Privit acum câțiva ani, pro-europenismul lui Clegg părea vetust, însă astăzi, după Brexit, înțelegem că era de-a dreptul precoce. Progresiștii zilelor noastre care orbitează în jurul centrului ideologic sunt rezultatul firesc al tumultului de după criza economică și politică prin care a trecut Europa. Devine tot mai evidentă o nouă polarizare identitară, ideologizantă, care cască un nou clivaj politic – dar, de data aceasta, unul cu accente culturale mai puternice decât cele economice. Ies la suprafață diferite nuanțe ale populismului, concept care surprinde prin complexitatea lui și care pare a fi marele învingător al momentului. Răbdarea limitată a electoratului e placa turnantă care hotărăște când un lider intră, dar și când iese de sub lumina reflectoarelor. Singura care poate întârzia părăsirea scenei publice e carisma, însă progresiștii din era personalizării politice trebuie să fie mult mai creativi în a întreține îngăduința unui electorat prea puțin dispus să aloce timp politicii, chiar și celei umanizate.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

14.

Cenușăreasa politicii europene

E suficient să aruncăm o privire asupra rezultatelor alegerilor parlamentare organizate în diferite țări europene de-a lungul anului 2017, pentru a face o constatare pe care am putea-o considera, măcar la o primă vedere, paradoxală: stânga nu e (nici acum) în cea mai bună formă a sa. La câțiva ani deja de la încheierea crizei economice, social-democrații – atât cei din vest, cât și cei din est – se confruntă cu o adevărată criză de identitate ce reverberează și în performanțele lor electorale. Așadar, tocmai cei în jurul cărora se crease așteptarea că vor câștiga fluierând competițiile politice de după recesiune au ajuns să fie marii învinși ai momentului.

În științele sociale, se spune despre un concept care nu se poate defini pe sine însuși decât dacă se raportează la un altul că suferă de complexul Cenușăresei. Sunt acele forme de manifestare care, deși au un cadru teoretic deja bine definit, nu pot lua forma mulajului teoretic „pregătit" în avans întrucât au ajuns să dezvolte excrescențe imposibil de înlăturat, proeminențe care se datorează tocmai acestei dependențe puternice față de un alt concept, făcând astfel imposibilă potrivirea în forma sa ideală. Partidele social-democrate din Uniunea Europeană par a se afla într-o astfel de situație. Indiferent de scorurile cu care au ajuns să-și reprezinte electoratul în legislativele din capitalele Europei, formațiunile care se revendică a fi social-democrate dau senzația că sunt mai timorate ca oricând în a-și etala convingerile.

Liniștea de dinaintea furtunii

Anii de după prăbușirea Cortinei de Fier au dat fiori reci creștin-democraților europeni, care aproape că și-au văzut sfârșitul cu ochii. Militantismul lor anti-comunist nu-și mai avea rostul pentru simplul motiv că era, de-acum, golit de conținut: cei pe care au făgăduit să îi combată pur și simplu nu mai existau. Dezmembrarea comunismului est-european, pusă în relație cu diminuarea constantă a rolului Bisericii pe mai tot întinsul Europei Occidentale, a făcut ca aceste formațiuni să piardă teren în Italia, Olanda și Austria, unde o coaliție guvernamentală care să nu-i numere și pe creștin-democrați era aproape de neconceput după al Doilea Război Mondial[34]. În tot acest context, criza economică a reprezentat, strict din punctul de vedere al strategiei politice, o veritabilă gură de aer pentru creștin-democrați, care au înțeles că se află în fața oportunității (probabil singura) de a se reinventa. Prin măsurile de austeritate puse în aplicare, deși percepute a fi dure în mai toate țările în care au fost adoptate, creștin-democrații și-au construit imaginea unor politicieni responsabili, care pun interesul cetățeanului în fața oricărei preocupări de natură politică.

Nedorind a fi percepuți în afara acestui „cerc al responsabililor", social-democrații s-au detașat prea puțin de politicile de austeritate ale creștin-democraților. Adevărul este că, în câteva cazuri, nici n-au avut încotro, fiind parteneri în coalițiile guvernamentale. Printre cele mai cunoscute astfel de cazuri s-au numărat SPD în Germania și PvdA în Olanda, ambele partide social-democrate aflându-se la guvernare și fiind ținute din scurt de partidele de dreapta care numiseră prim-ministrul. Iar gesturile de împotrivire (acolo unde, naiv, au ieșit la suprafață) s-au dovedit a fi mai degrabă incoerente, dând impresia deconectării cel puțin

[34] Stoica, Mihnea-Simion (2014). "The corrosion of an ideological identity? Differences between the Christian-democratic discourse and the attitude of the faithful electorate". *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 13 (38), 21-38.

parțiale de la agenda simplilor alegători – cei care, într-un final, s-au simțit abandonați și, drept consecință, au căzut victime retoricii populist-naționaliștilor. Nu în ultimul rând, asigurările de creștere în opțiunile electoratului pe care social-democrații le-au primit din partea diferitelor studii sociologice ale vremii i-au pus într-o poziție mai degrabă confortabilă, pe care au acceptat-o fără mari rezerve. În baza logicii alternanței la putere, victoria în alegerile următoare le era, teoretic, asigurată. Valul populist fără precedent a dat însă toate calculele peste cap.

Crunta trezire la realitate

Succesul lui François Hollande a stârnit, în 2012, speranțe deșarte în sânul social-democraților, iar asta pentru că izbânda socialiștilor francezi în cursa pentru Palatul Élysée nu anunța, contrar așteptărilor, un lung șir de victorii pentru stânga europeană. Succesul de atunci al social-democraților europeni n-a fost altceva decât o excepție într-o mare a instabilității politice ce-i îndemna pe alegătorii europeni să parieze pe cartea continuității și, astfel, să le dea creștin-democraților șansa de a-și duce la îndeplinire programele politice de ieșire din criza economică. Iar realitățile politice de azi ne permit să constatăm că problema stângii europene se cronicizează. Alegerile parlamentare din 2017 au consemnat cele mai răsunătoare eșecuri ale marilor partide de această natură din Europa. Dintre vechii social-democrați, austriecii au performat cel mai bine, păstrându-și nealterat scorul de la precedentele alegeri (ba chiar adăugând 0,1% la zestrea lor electorală). În schimb, social-democrații din statul vecin au pierdut peste cinci procente raportat la alegerile anterioare – fluctuație care, acum câteva cicluri electorale, ar fi vârât în sperieți orice partid cu pretenții. Dar cele câteva procente de care au fost văduviți social-democrații lui Martin Schulz sunt o cifră neglijabilă în comparație cu cele

aproape douăzeci de puncte procentuale pierdute de laburiștii olandezi și cele douăzeci și două de procente pe care socialiștii francezi le-au decontat în urma mandatului lui Hollande, fostul partid prezidențial fiind redus la puțin peste 7%.

Nr.	Țara	Scor alegeri 2017	Scor alegeri precedente	Diferență
1.	Cehia	7,3%	20,5%	-13,2%
2.	Austria	26,9%	26,8%	+0,1%
3.	Germania	20,5%	25,7%	-5,2%
4.	Franța	29,4%	7,4%	-22%
5.	Olanda	24,7%	5,7%	-19%

Tabel. Rezultatele partidelor social-democrate în alegeri. 2017 *vs.* alegerile precedente

Să nu ne mire, așadar, titlurile despre moartea lentă a social-democrației europene sau chiar despre extincția acestui curent politic[35]. Scenariile sunt, cu cât mai alarmiste, cu atât mai spectaculoase. Iar printre cauzele principale pentru această situație este amintită subțierea bazei electorale a partidelor social-democrate. Sau, pe un ton fatidic, suntem anunțați că vremea ideilor care au stat la baza înființării acestor formațiuni a apus. Cu toate acestea, e greu de crezut că social-democrația (asemenea creștin-democrației, de altfel) e un construct ideologic cu termen de valabilitate strict delimitat în timp. În schimb, reasamblarea ideilor care fundamentează acest curent politic este, probabil, cea mai mare provocare în fața căreia se găsesc astăzi partidele de stânga din întreaga Europă.

În treacăt fie spus, nici social-democrații din fostele state comuniste nu se simt prea bine. În Cehia, aceștia au pierdut peste 13 procente de la un ciclu electoral la altul. Iar în România, deși

[35] Vittori, Davide. "Is social democracy facing extinction in Europe?." *LSE European Politics and Policy (EUROPP) Blog* (2017).

PSD a câștigat detașat alegerile parlamentare organizate în 2016, melanjul cu populismul, pe care actualii lideri social-democrați îl propun cu voioșie, se va dovedi a fi, cel puțin pe termen mediu, de rău augur pentru stânga românească și pentru orice proiect politic pe care aceasta și-l va propune.

Prioritatea partidelor social-democrate ar trebui să fie, așadar, reconstrucția organizațiilor politice de la baza piramidei, așa-numitele organizații locale, singurele care – mai ales pentru partidele de stânga – pot duce mesajele politice mai departe, atât pe orizontală, cât și de la bază spre vârf. Este un proces care nu va avea sorți de izbândă decât dacă va porni chiar de la „firul ierbii". Nu cu surle și trâmbițe și nu cu accese de anarhism, așa cum unii își imaginează deja viitorul social-democrației. Nimic nu poate pava mai eficient drumul acestor partide spre eșecul total decât aruncarea în derizoriu a dezbaterii politice. Planul reconstrucției social-democrației va fi credibil doar dacă se va sincroniza cu un proiect de reconstrucție a societății în mijlocul căreia să se manifeste aceste formațiuni politice. La fel cum criza economică a constituit contextul recredibilizării creștin-democrației, actuala criză prin care trece proiectul european poate oferi social-democraților ocazia reinventării. Va fi o muncă migăloasă, care va cere resurse – mai cu seamă de energie și de timp. Improvizațiile făcute cu gândul la alegerile imediat următoare vor face mai mult rău decât bine.

Transformările necesare

Așadar, nu acrobațiile ideologice spectaculoase sunt cele care pot salva social-democrația europeană, ci, în primul rând, comunicarea cu electoratul înstrăinat, lăsat pradă populismului. Procesul este cu atât mai delicat cu cât recâștigarea acestui electorat se va putea face doar lent, progresiv, orice alte aspirații riscând

BCU IAȘI / CENTRALA UNIVERSITARĂ

să transforme discursul social-democrat într-unul cu accente de demagogie. Or, transformarea acestor partide de stânga într-o nouă variațiune de partide populiste ar anula orice efort inițial. O astfel de reconstrucție ar fi, fără îndoială, susținută și de Partidul Socialiștilor Europeni (PES), formațiunea-umbrelă sub care se manifestă partidele de stânga europene. În fața avansului recent al Partidului Popularilor Europeni (PPE), care deține acum, pe lângă Președinția Consiliului European – prin Donald Tusk –, și Președinția Comisiei Europene – prin Jean-Claude Juncker –, dar și Președinția Parlamentului European – prin Antonio Tajani –, pentru a-și asigura supraviețuirea PES va trebui să încurajeze schimbări profunde la nivelul partidelor componente. Rămâne de văzut în ce măsură social-democrația va înțelege, înainte ca ceasul să bată miezul nopții, oportunitatea renunțării la complexele ideologice care o macină, astfel încât să se reîntemeieze pe adevăratele sale valori – singurele care, de altfel, pot să-i recâștige locul în competiția de la vârful politicii europene.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

15.

Conservatorii europeni... fără Conservatori

Fără îndoială, părăsirea Uniunii Europene de către Marea Britanie se va răsfrânge asupra unui evantai întreg de aspecte de natură instituțională, financiară și mai cu seamă politică. Nu ar fi exagerat să afirmăm chiar că, în ciuda eforturilor de control al daunelor – strădanii venite atât dinspre Bruxelles, cât și dinspre Londra –, o bună parte a consecințelor rămân încă prea puțin cunoscute. Cert e însă că, odată văduvit de europarlamentarii britanici, legislativul european ar putea suferi câteva transformări de-a dreptul spectaculoase în ceea ce privește raporturile de forță din interiorul său.

În pofida statutului special de care Marea Britanie s-a bucurat încă de la bun început în Uniune, abandonarea proiectului european părea un scenariu suprarealist chiar și pentru cei mai înverșunați oponenți ai acestuia. Succesul referendumului pentru părăsirea Uniunii Europene a găsit pe nepusă masă guvernul din Downing Street 10. De altfel, prima victimă a Brexit-ului a fost chiar premierul britanic David Cameron, care, deși a condus Partidul Conservator către victoria sa categorică în alegerile legislative din 2015, n-a reușit să tranșeze luptele intestine care măcinau venerabilul partid. Mizând pe flerul său politic (același care, de altfel, i-a asigurat succesul și cu ocazia referendumului din 2014, când a militat împotriva independenței Scoției), Cameron a jucat o carte care nu doar că i-a fost fatală

din punct de vedere politic, dar care a și polarizat la maximum Partidul Conservator, cunoscut pentru coeziunea sa fragilă încă de pe vremea lui Edmund Burke[36]. Cel mai probabil, ecourile acestui eșec vor fi cât se poate de vizibile și în cea de-a noua legislatură a Parlamentului European.

Nevoia de independență

Simțindu-se, cel mai probabil, încorsetați în marea familie a Partidului Popularilor Europeni (alături de care au pornit la drum în momentul formării primelor grupuri europarlamentare), conservatorii britanici au stabilit, odată cu schimbarea leadershipului în 2005, să-și înființeze propria familie politică în Parlamentul European. Cu oarecare eforturi, care s-au întins pe parcursul a trei ani, grupul Conservatorilor și Reformiștilor Europeni (ECR) a fost creat abia după alegerile europene din 2009, când a reușit să evite implozia pe care i-ar fi putut-o cauza lupta de orgolii care se aprinsese între câțiva conservatori britanici dornici să se vadă la cârma noii organizații politice asupra căreia își clamau (pe bună dreptate, de altfel) un soi de drept politic de preempțiune. Jocul compromisurilor politice a făcut ca primul președinte al acestei noi formațiuni să fie Michał Kamiński, din partea polonezilor de la „Lege și Justiție" (PiS). Prezența polonezilor a constituit, așadar, încă de la bun început un important punct de sprijin pentru ambițiile conservatorilor britanici, care au putut astfel avansa în proiectul lor de formare a propriului grup europarlamentar.

[36] Harris, Robin. *Conservatives. A History*. Londra: Corgy Book, 2013, p. 27.

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Viitorul incert

Sunt câteva scenarii de lucru privind viitoarea legislatură a Parlamentului European. Aparent cea mai puțin spectaculoasă variantă este cea care prezice conservarea actualelor grupuri politice de la nivelul legislativului european. Cu alte cuvinte, această versiune presupune că plecarea britanicilor nu va altera semnificativ actuala configurație ideologică de sub cupola deliberativului de la Bruxelles. Ca atare, partidele stângii progresiste își vor continua activitatea sub umbrela Alianței Socialiștilor și Democraților Europeni (S&D), la fel cum și creștin-democrații își vor reuni forțele, ca până acum, în cadrul Partidului Popularilor Europeni (PPE) etc., algoritm valabil pentru mai toate familiile politice pe care le-a produs actualul mandat. O analiză superficială a acestei variante ne va asigura că a noua legislatură a Parlamentului îi va semăna celei de-a opta, singura diferență fiind aceea că din ecuația politică a fiecărui grup va fi extrasă mulțimea reprezentând eurodeputații britanici. Deși în aparență acesta este scenariul cel mai puțin dramatic, o examinare mai atentă a actualelor grupuri politice ne va dezvălui contrariul: grupul „Conservatorilor și Reformiștilor Europeni" (ECR) reunește un total de 73 de europarlamentari – pornind de la câte unul din partea Irlandei, Greciei, Croației, Ciprului, Letoniei și Lituaniei și culminând cu 19 din partea Marii Britanii. În logica acestui scenariu, odată cu absența celor din urmă, cei mai numeroși din acest grup vor deveni, după alegerile din 2019, europarlamentarii polonezi, reprezentanți ai partidului „Lege și Justiție" – partid cu privire la care nu există nicio îndoială că nu va (re)câștiga alegerile europene organizate în Polonia. Măsurate sociologic, niciun alt partid din grupul ECR nu se ridică la forța politică a PiS. Ca atare, urmare a acestui scenariu, vârf de lance al conservatorilor europeni va ajunge (ce ironie!) un partid din Europa Răsăriteană. Iată cum scenariul care părea a fi cel mai inocent ascunde, de fapt, o situație care unora le-ar putea părea de-a dreptul absurdă, dar

pe care nu e exclus ca lipsa de dinamism a politicii europene să ne-o înfățișeze.

O altă variantă (nu mai puțin realistă) este aceea că actualele grupuri europarlamentare vor sucomba odată cu începutul noii legislaturi. Și nu ca rezultat mecanic al plecării europarlamentarilor britanici – pentru că, așa cum scenariul precedent lasă de înțeles, grupurile politice actuale sunt, la rigoare, viabile chiar și în lipsa „trimișilor" din arhipelag. Ci pur și simplu pentru că, argumentează susținătorii acestei a doua variante, Brexit-ul a transformat fundamental competiția ideologică de la Bruxelles. Viziunile romantice care au stat la temeiul formării actualelor grupuri europarlamentare ar urma a fi sacrificate în favoarea unor baze mult mai pragmatice de colaborare între partidele europene. Astfel, tranșeele conflictului dintre – pe de o parte – susținătorii și – pe de cealaltă parte – detractorii proiectului european ar urma să se mute în Parlamentul European, sub cupola căruia va concura, spre pildă, grupul pro-europenilor cu cel al anti-europenilor. Este o perspectivă care pare-se că i-ar surâde și președintelui francez Emmanuel Macron, în căutarea revanșei după eșecul proiectului listelor transnaționale. Totodată, consolidarea unui astfel de grup ar fi o dovadă că eforturile ultimilor ani dinspre Palatul Élysée de a repune Hexagonul în fruntea proiectului european nu au fost în zadar[37].

Nevoia resetării politice la nivelul PE

Nu de puține ori, coerența și consistența actualelor grupuri europarlamentare au fost puse la îndoială. Acesta este motivul pentru care, adesea, formează imaginea unor aglomerări politice dezideologizate, interesate în primul rând de numărul

[37] Chassany, Anne-Sylvaine, "Macron sets sights on shaking up European political order", în *Financial Times*, 22 octombrie 2017.

eurodeputaților pe care îi câștigă de partea lor și prea puțin de convingerile politice ale celor care le populează. Diluată până la refuz, identitatea politică a grupurilor devine, în unele cazuri, de-a dreptul străvezie. Este izbitoare lipsa de compatibilitate dintre, spre pildă, social-democrații români sau bulgari, pe de o parte, și cei olandezi, belgieni sau germani, pe de cealaltă: aici, temele progresiste joacă rolul de turnesol. Iar astfel de contradicții există la nivelul mai tuturor grupurilor politice – vezi cazurile PPE sau ALDE.

Alteori, la decredibilizarea grupurilor au contribuit și diverse situații particulare. Spre pildă, schimbarea numelui unui partid – așadar, fără a opera și transformări de substanță – s-a dovedit a fi suficientă pentru ca acesta să poată glisa dintr-un grup politic într-altul. E de notorietate, în acest sens, cazul partidului „Adevărații Finlandezi", care printr-o acrobație de PR politic și-a schimbat numele în (simplu) „Finlandezii", doar pentru a-și câștiga accesul în grupul ECR direct din brațele anti-europenilor lui Nigel Farage, reuniți sub umbrela „Europei Libertății și a Democrației". Prin acest gest, „cazierul" politic a fost pur și simplu șters cu buretele pentru partidul condus până nu demult de Timo Soini, care a devenit peste noapte „frecventabil" în Parlamentul European.

Sunt realități politice pe marginea cărora Macron și susținătorii proiectului de demantelare a actualelor grupuri europarlamentare speră să capitalizeze. Însă, așa cum a demonstrat-o și până acum, politica europeană nu acționează întotdeauna previzibil la stimulii externi. În ciuda ieșirii treptate a cancelarului german Angela Merkel de pe marea scenă a Europei, în paralel cu văduvirea Parlamentului European de cei 73 de europarlamentari britanici, e dificil de crezut că 2019 va retrasa fundamental conflictul politic. Cinci din cele opt grupuri europarlamentare existente astăzi la Bruxelles au fost prezente pe parcursul celor

opt legislaturi de până acum[38], iar Uniunea Europeană a mai trecut prin turbulențe care au lăsat familiile politice (cu bunele și cu relele lor) aproape intacte. E greu de crezut că instinctul de conservare nu va acționa și de această dată... Cu atât mai mult în sânul Conservatorilor europeni. Nu doar că aceștia nu vor dispărea, dar s-ar putea chiar să asistăm la o îngroșare a rândurilor, din dorința noilor eurosceptici de a se delimita de (deja) vechii anti-europeni. Iată cum, în viitorul foarte apropiat, vom asista la dorința conservatorilor de a se delimita tot mai mult (culmea!) de trecut.

[38] Hix, Simon; Noury, Abdul; Roland, Gérard (2005). "Power to the parties: cohesion and competition in the European Parliament, 1979–2001." *British Journal of Political Science*, 35 (2), 209-234.

CCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

16.

Surpriza anului 2019: Comisia Eurosceptică?

Nu puține sunt îngrijorările cu privire la modul în care va arăta anul 2019 pentru construcția europeană. Există toate argumentele să considerăm că va fi, cu adevărat, un an crucial care, pe lângă Brexit, va duce la redimensionarea legislativului european, redus de la 751 la 705 eurodeputați. În același timp, însă, va trebui ca aparatul politico-birocratic de la Bruxelles – așa cum se întâmplă ciclic, odată la cinci ani – să treacă prin procesul deloc facil al constituirii unei noi Comisii Europene. Deși mai degrabă tehnic și prea puțin atractiv pentru marele public, acesta va reprezenta, de departe, momentul cel mai important care va marca glisarea către mult-așteptatul viitor al Europei.

Marile temeri exprimate în spațiul public de specialiști (teoreticieni și practicieni deopotrivă) în ceea ce privește anul european 2019 sunt cel mai adesea legate de îngroșarea rândurilor de la capetele eurosceptice ale Parlamentului European. Pericolul coagulării forțelor populiste este cât se poate de real, iar evoluțiile politice de după alegerile europene din 2014 au dovedit faptul că, după un început timid, anti-europenii au înțeles avantajele funcționării în logica grupurilor europarlamentare. Pe lângă beneficiile de natură materială, constând într-un aparat de lucru propriu, susținut financiar de Parlamentul European (așa cum se întâmplă cu privire la toate grupurile politice), solidaritatea – de altfel total nenaturală dintre, spre pildă, naționaliștii francezi, pe

de o parte, și cei polonezi, pe de alta – le asigură anti-europenilor o marjă de negociere cu rezultate palpabile mult peste avantajele pe care le-ar putea oferi discursurile radicale, rostite organizat de la locul desemnat în hemiciclu, discursuri ale căror mesaje oricum devin adesea previzibile.

Pragmatismul periculos al anti-europenilor

După lungul șir de ani care a marcat prezența lor zgomotoasă în chiar inima politicii europene, anul care stă să se încheie a fost, probabil, cel în care euroscepticii au fost cel mai puțin vocali la Bruxelles. Deși an preelectoral, 2018 a dat adesea senzația că Marine Le Pen sau Nigel Farage au renunțat la idealurile lor politice. Sigur, faptul că Farage va părăsi capitala Belgiei în „ziua Brexit" (programată inițial la 29 martie 2019, acum amânată până la 31 octombrie 2019) și că președinta Adunării Naționale din Franța (fostul Front Național) a renunțat la mandatul său de eurodeputat în favoarea unui mandat de parlamentar național au făcut ca vizibilitatea anti-europenilor de sub cupola legislativului european să aibă de suferit.

Însă situația necesită o privire mai amănunțită: pseudo-tăcerea grupurilor „Europa Națiunilor și a Libertății", respectiv „Europa Libertății și a Democrației Directe", care reunesc euroscepticii populiști de la Bruxelles, nu înseamnă slăbirea vitalității celor care le compun – ba chiar din contră. Pare-se că anti-europenii au devenit mai pragmatici în actuala legislatură, înțelegând că adevărata opoziție i se face proiectului european... la nivel național.

Nemaifiind ținută de naveta Paris–Bruxelles din momentul părăsirii Parlamentul European în iunie 2017, Le Pen și-a concentrat eforturile în politica națională din Hexagon. Iar sârguința sa dă roade: un sondaj realizat în noiembrie 2018 indica surclasarea, în

intenția de vot, a Președintelui Emmanuel Macron chiar de către fosta sa contracandidată. Iar exemplele evoluțiilor spectaculoase la nivel național pot continua; spre pildă, cazul Italiei: după larma generată de intrarea în Parlamentul European, Mișcarea de 5 Stele (fondată de comediantul italian Beppe Grillo) dă astăzi senzația că, cel puțin din punctul de vedere al comunicării politice, s-a rătăcit pe coridoarele legislativului Uniunii, fiind aproape absentă la Bruxelles. Cu toate acestea, partidul condus de Luigi Di Maio a format anul acesta, alături de anti-europenii de la Liga Nordului, Guvernul Giuseppe Conte, care, deși recent instalat, și-a făcut un obicei din a contra Comisia Europeană.

La butoanele viitoarei Comisii Europene

Așadar, adevărata vulnerabilitate a Uniunii a început demult a fi potențată și este în strânsă legătură nu atât cu alegerile europene care urmează, cât, în primul rând, cu alegerile naționale care deja s-au consumat, pentru că acestea sunt cele care hotărăsc, fie și indirect, soarta Europei. Dezbrăcate de orice pudoare diplomatică, noile cabinete de la Roma, Varșovia și Budapesta țin morțiș să demonstreze tot mai frecvent Comisiei Europene superioritatea guvernelor naționale în raport cu instituțiile de la Bruxelles. Nu e exclus ca în 2019 aceste cabinete (dar nu numai) să aplice o corecție executivului european, trimițând la Berlaymont, în momentul formării noii Comisii, politicieni mai puțin fideli proiectului european. Nu există nicio garanție că nu vor face acest gest politic, ba chiar există toate premisele că îl vor duce la îndeplinire.

Executivul european este decis de guvernele naționale, acestea fiind cele care hotărăsc, în ultimă instanță, pe cine trimit comisar la Bruxelles. Viitorul Președinte al Comisiei Europene nu va avea decât un instrumentar minimal în a-și spune punctul de vedere. Ca atare, atitudinea guvernelor naționale se va reflecta fidel

la nivelul colegiului comisarilor, unde este de așteptat ca varietatea politică să fie mult mai stridentă decât în actuala Comisie.

Tot de așteptat este și ca, pe lângă trimișii Ungariei și ai Poloniei (locomotivele celebrului Grup de la Vișegrad), nici comisarii desemnați de guvernele de la Roma și Viena să nu fie cei mai entuziaști susținători ai proiectului european. Rămâne de văzut care vor fi direcțiile înspre care vor vira Cehia și Slovacia, precum și România și Grecia. Interesantă va fi și opțiunea guvernelor ne-eurosceptice, însă în a căror coastă stau ca un spin partidele populiste – vezi Olanda, Finlanda, Danemarca și Suedia. Ca atare, matematica politică a lui 2019 este mult mai complicată decât a anteriorului an electoral european – care a fost catalogat, la momentul său, unul realmente dificil. Nu ar fi exclus ca, în atare condiții, anunțul controversat al lui Jean-Claude Juncker din 2014, când declara că sub mandatul său Uniunea Europeană nu se va extinde, să devină, raportat la realitățile noii Comisii, o adevărată mostră de pro-europenism.

Fisurile cordonului sanitar

În debutul ascensiunii lor politice, partidele eurosceptice erau privite ca excepții trecătoare în evoluția Uniunii Europene. Erau etichetate drept patologii politice pentru care un remediu părea iminent, acestea fiind oricum mult prea mici în calea imensei mașinării birocratice asamblate la Bruxelles. Când încă erau prezențe exotice pe scenele politice naționale, s-a inventat așa-numitul „cordon sanitar", un instrument politic ce promitea să țină la distanță astfel de partide de actul guvernamental, izolându-le în opoziție pentru că erau „nefrecventabile". Situația este radical diferită astăzi, când aceste partide au crescut mult peste așteptări. Parlamentul European a fost prima lor redută pentru că sistemele electorale le-au pus, inițial, piedici – mai cu seamă acolo

unde alegerile naționale sunt uninominale, e.g. Marea Britanie, unde în 2015 UKIP a reușit să-și trimită doar un reprezentant în Camera Comunelor de la Londra (în ciuda celor aproape 13 procente câștigate), în schimb, datorită sistemului proporțional care funcționează pentru alegerile europene, UKIP a câștigat 14 fotolii în Parlamentul European.

S-a încercat implementarea unui sistem asemănător „cordonului sanitar" și la Bruxelles, însă identitățile politice, de altfel ca și majoritățile, din legislativul european sunt mult mai fluide. Deși puterea Parlamentului European a sporit considerabil după Tratatul de la Lisabona, instituția are în primul rând un rol politic, important ca tribună, dar încă insuficient de puternic din punct de vedere decizional. Deja rodați în politica europeană, euroscepticii par a fi înțeles că centrul de impulsuri decizionale vine, prin politica națională, de la Comisia Europeană. După aproape cinci ani de la faimoasa declarație a lui Geert Wilders, care promitea, la braț cu Marine Le Pen, să „doboare balaurul din Bruxelles", populiștii au înțeles că, de fapt, rădăcinile cele mai puternice ale noului lor inamic, Uniunea Europeană, nu sunt în ograda legislativului, ci a executivului.

Anul 2019 va aduce, foarte probabil, primele fisuri majore ale „cordonului sanitar" din Parlamentul European, pentru că grupurile pro-europene se vor vedea pur și simplu în imposibilitatea de a lua decizii în absența euroscepticilor, proiectați a câștiga suficiente locuri încât să-și folosească potențialul de șantaj astfel creat. Iar colaborarea dintre pro-europeni și anti-europeni va fi vizibilă mai cu seamă în Comisia Europeană, o colaborare din lipsă de alternative. Este revalidată ipoteza conform căreia alegerile europene sunt „alegeri de rang secund", pentru că adevărata confruntare politică este la nivel național – aceasta fiind cea care, în final, decide soarta Europei. Partidele pro-europene vor învăța, chiar din greșelile lor, că discursurile politice de la Bruxelles sunt insuficiente în a convinge asupra beneficiilor Uniunii Europene și că acestea au efecte doar dacă sunt dublate de mesaje credibile la

nivel național. Va fi nevoie de întărirea conștiinței pro-europene a partidelor de această factură și de colaborarea sistematică și organizată în acest sens.

Surpriza majoră va fi aceea că, fie și parțial, Uniunea Europeană va fi reprezentată, începând cu a doua parte a lui 2019, și de cei care i se opun.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

17.

Măsura succesului politic. Scurtă cronică a mandatelor la Președinția Consiliului UE

Izolată până în 1989 în raport cu restul statelor europene – în bună parte chiar și în raport cu cele socialiste –, România a dezvoltat, începând cu perioada tranziției, o bizară formă de cinism politic, a cărei manifestare constă în criticarea fără menajamente – și neapărat *ab initio* – a tuturor aspectelor care țin de evoluția politică din țară. Ce-i drept, degradarea continuă a calității clasei politice a contribuit din plin la consolidarea acestei tendințe – pe care o regăsim, de altfel, în mai toate țările din Europa de Sud-Est[39]. Ca atare, primele șase luni ale lui 2019 vor constitui, cel mai probabil, o excelentă ocazie de a ne propulsa, din nou, „la coada Europei" – chiar noi, pe noi înșine.

Aura de excepționalism, de-a dreptul hilară prin exagerările întrebuințate la timpul lor, pe care a construit-o României regimul comunist a generat odată cu prăbușirea acestuia tendința românilor de a se considera, aproape fără excepție, inferiori din punct de vedere politic tuturor partenerilor europeni; cu alte cuvinte, am sărit dintr-o extremă într-alta. Însă această tendință

[39] Hosu, Ioan. *Actori Sociali și Resurse ale Dezvoltării Comunitare. Mobilizarea resurselor în cadrul acțiunilor colective*, Cluj-Napoca: Accent, 2010, p. 84.

de autoflagelare politică s-a consolidat și din cauza faptului că uităm adesea un aspect esențial în noua configurație: reflexul (sau poate chiar curiozitatea) comparației, de care am fost văduviți. În treacăt fie spus, disciplina politicii comparate este nelipsită în orice curriculum modern de politologie, tocmai pentru că îi permite specialistului, punând în balanță două sau mai multe studii de caz, să perceapă cu acuratețe sporită realitatea politică pe care o analizează.

Așa se face că, în ceea ce privește mandatul României la Președinția Consiliului Uniunii Europene, nu puțini au fost cei care s-au grăbit să îl eticheteze, chiar înainte de a începe, ca fiind un eșec previzibil (fie el și unul parțial). Au fost și intervenții politice de la cel mai înalt nivel în acest sens, cu reverberații în presa străină. Chiar Președintele Comisiei Europene, Jean-Claude Juncker, s-a văzut nevoit să-și nuanțeze declarațiile, după ce presa europeană a relatat că acesta ar avea îndoieli în privința capacității țării noastre de a-și asuma rolul. Și Președintele Iohannis a menționat că România nu ar fi întru totul pregătită pentru aceste șase luni, dar ulterior a revenit asupra declarației. Totuși, un mesaj de încredere a fost dat de Președintele Consiliului European, Donald Tusk (fost premier al Poloniei), care și-a exprimat convingerea că mandatul României va contribui la coeziunea proiectului european.

Asaltați, astfel, cu scenarii apocaliptice privind eșecul de proporții al acestui mandat, al cărui debut a fost presărat din plin cu declarații contradictorii ale actorilor politici, probabil întrebarea căreia trebuie să-i găsim răspuns este legată de modul în care măsurăm performanța României. Cu alte cuvinte, în raport cu *ce* anume sau cu *cine* va fi acest mandat „un eșec"? Aceeași întrebare e valabilă și cu privire la „succes". Așadar, problema e mult mai complexă decât o prezintă reducționismul politic aflat la baza spectacolului mediatic de

o calitate îndoielnică al acestei perioade. Evident, întrebarea suportă mai multe variante de răspuns.

Prin focul politicii europene și a celei naționale

Alegerile pentru Parlamentul European vor lăsa, indubitabil, o amprentă asupra mandatului țării noastre, având în vedere magnitudinea politică pe care o presupune un astfel de exercițiu electoral. Sunt două rânduri de campanii electorale care curg concomitent: pe de o parte, sunt cele 27 de campanii de la nivel național și, pe de alta, campania de la nivel european, unde procedura de *Spitzenkandidat* a rămas în picioare. Raportată la contextul politic al țărilor care au deținut mandatul în timpul precedentelor alegeri europarlamentare (din 2014 și 2009), România nu e nici pe departe într-o situație politică dificilă, deși campania politică prin care vom trece reprezintă una din principalele îngrijorări asociate bunului mers al acestui mandat.

În timpul alegerilor europene din 2014, Președinția Consiliului UE a fost deținută de Grecia, țară încă afectată, cu precădere la momentul respectiv, de criza financiară severă prin care trecuse. Mai mult decât atât, pe lângă alegerile europene, în 18 și 25 mai 2014 (așadar, cu Președinția Consiliului încă deținută de guvernul elen), grecii au fost chemați la urne pentru a-și alege reprezentanții în forurile locale. Ca atare, tensiunea politică a fost dublă, marcată și de o puternică adversitate a opiniei publice față de Uniunea Europeană, țap ispășitor pentru toate problemele cu care se confrunta peninsula. Tot în aceeași perioadă, Alexis Tsipras (pe atunci lider al Opoziției) candida din partea stângii radicale europene pentru poziția de Președinte al Comisiei Europene: iată, așadar, complexitatea tabloului politic de la Atena din perioada mandatului.

În tot acest context și în ciuda criticilor pe care și le-a atras privind lipsa de creativitate (în special în legătură cu politica migrațională a Uniunii), nu au fost reproșuri majore la adresa Greciei.

Privind chiar mai adânc în istoria Consiliului UE, pe parcursul derulării alegerilor europarlamentare din 2009 Președinția i-a revenit Cehiei. Spre deosebire de Grecia, care deținuse nu mai puțin de patru mandate până la cel din 2014, cehii se aflau pentru prima dată în această postură. Mandatul a fost cu atât mai tensionat cu cât pe parcursul celor șase luni Cehia a trecut printr-o schimbare de guvern, urmare a succesului moțiunii de cenzură împotriva premierului conservator Mirek Topolánek. Cutremurul politic prin care trecuse Praga în luna mai a anului 2009, chiar înainte de Ziua Europei, deci în plină exercitare a mandatului, nu i-a periclitat mandatul. Și nici statutul de (încă) tânăr membru al Uniunii Europene, Cehia preluând această responsabilitate la mai puțin de 5 ani de la aderare.

Ca perspectivă, europarlamentarele din 2024 vor găsi la frâiele Consiliului UE chiar Belgia; având în vedere experiența europeană a acestei țări, nu există îngrijorări majore privind mandatul, în ciuda recunoscutelor rivalități politice naționale.

Așadar, alegerile europarlamentare reprezintă un moment important în matematica oricărui mandat, ranforsând conflictul politic de la nivel național, însă nu reprezintă o piedică în exercitarea mandatului. E adevărat însă că, în cazul României, probabilitatea e foarte mare ca, odată cu drumurile frecvente la Bruxelles cu ocazia Președinției, actorii politici naționali să exporte acest conflict în capitala Europei, de unde reprezentanții țării să facă declarații cu un puternic substrat politic, din dorința de a câștiga puncte electorale la București. Cu toate acestea, Tratatul de la Lisabona a limitat influența politicului în raport cu aspectele birocratice de pe parcursul

mandatului, deci angoasele din acest punct de vedere nu-și prea au rostul.

Estul și restul. O privire către Polonia și Bulgaria

Polonia a deținut Președinția Consiliului Uniunii Europene în a doua parte a anului 2011, lăsând o impresie generală pozitivă. Pe parcursul mandatului, Polonia a pus accentul pe regiunile sale și pe capacitatea acestora de a se angaja în dialogul politic cu Bruxellesul, autonom de Varșovia. Polonia a urmărit, totodată, să se prezinte ca stat capabil să contribuie la contracararea efectelor crizei economice (resimțite încă în 2011), reconfirmându-și angajamentul pe termen lung în privința diferitelor aspecte referitoare la evoluția proiectului european, iar cadrul financiar multianual 2014-2020 a constituit una din principalele preocupări în acest sens. Astfel, cum chiar Guvernul de la Varșovia avea să recunoască, mandatul din fruntea Consiliului UE și-a propus să sporească atractivitatea politică a Poloniei, Donald Tusk (pe atunci încă premier) urmărind să intensifice sprijinul Statelor Membre pentru cauzele politice ale polonezilor. Printre acestea, așa-numita „relație cu Estul" și chestiunea extinderii Uniunii Europene. Polonia a trasat noi ambiții pentru Parteneriatul Estic, marșând totodată și pe ideea Uniunii ca exportator de democrație în țările Primăverii Arabe.

Pare-se că, în 2011, proiectul european privea încă spre exterior, Președinția polonezilor fiind concentrată asupra temei intitulate „Open Europe" (Europa Deschisă). Față de recent-încheiata președinție austriacă, al cărei motto a fost „Europa siguranței" – ceea ce denotă mai degrabă ideea conservării, a privirii către sine –, cea a Poloniei s-a desfășurat sub auspiciile deschiderii și a speranței. O speranță curmată brusc în 2014, când Comisia Juncker a declarat că în decursul exercițiului său

Uniunea nu se va extinde – o promisiune care, așa cum vedem, s-a și îndeplinit.

Și Bulgaria s-a achitat rezonabil de datoria sa europeană. Guvernul de la Sofia, deși nu a impresionat în mod cu totul excepțional, a lăsat o impresie relativ bună, fiind prezentată ca un succes modest, în ciuda ambițiilor mari cu care pornise la drum. Deși fără experiență și cu forță politică relativ redusă, Bulgaria a reușit să readucă pe agenda europeană tema Balcanilor de Vest.

Și totuși...

Datorită complexității pe care o presupune, va fi dificil ca reprezentația Guvernului României să fie cântărită la modul absolut, pentru că oricărei măsurători i se poate reproșa că este profund subiectivă, că nu surprinde decât o fațetă a realității. Spre pildă, pentru a dovedi succesul mandatului său, Guvernul Poloniei a prezentat rezultatele unor chestionare distribuite specialiștilor polonezi și străini care lucrează în instituțiile europene. Este, sigur, o perspectivă – dar una care nu se poate transforma într-o pretenție de reflectare fidelă a realității. Succesul și/sau eșecul unui astfel de mandat sunt relative. Cert este însă că aceste șase luni reprezintă o perioadă în care ochii tuturor capitalelor europene vor fi ațintiți spre reprezentanții Bucureștiului, care trebuie să privească acest exercițiu cu toată seriozitatea.

Orice țară căreia îi revine misiunea de a conduce Consiliul UE încearcă să se întoarcă acasă cu o poveste europeană sau, mai bine spus, cu „Povestea europeană" la construcția căreia și-a adus contribuția. România nu trebuie să facă excepție. Dincolo de aspectele tehnice, Președinția rotativă a Consiliului Uniunii Europene este și un ritual politic menit a demonstra egalitatea statelor europene, care fără excepție se creditează reciproc în

privința acestei responsabilități, indiferent că sunt din est sau din vest, din sud sau din nord, mai vechi sau mai noi. Tratat cu prea multă încrâncenare, riscăm să ratăm scopul cu adevărat important al acestui mandat și să îl încheiem cu un „eșec" sau cu un „succes" care va fi... ca și cum n-ar fi fost niciodată.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

18.

România față cu Președinția

Doar câteva luni ne mai despart de momentul preluării, de către România, a Președinției Consiliului Uniunii Europene. În exuberanța numărătorii inverse, Bucureștiul dă adesea senzația că pe lista priorităților sale stau cu totul alte teme; s-ar putea să fie însă doar o senzație. Dincolo de faptul că, la fel ca orice executiv într-o asemenea postură, Guvernul României va trebui să îndeplinească sarcinile logistice și politice specifice acestui rol, sunt câteva contexte pe marginea cărora România ar putea câștiga niscaiva capital politic din această postură, într-o perioadă în care Uniunea Europeană va încheia procesul Brexit și va organiza o nouă serie de alegeri europarlamentare, care, deși regulate, vin într-un context cu totul neprevăzut la momentul precedentului scrutin european.

Înainte de a cântări posibilele puncte forte ale mandatului României la Președinția Consiliului UE, e important să proiectăm o perspectivă realistă asupra a cel puțin trei elemente esențiale. În primul rând, trebuie să înțelegem ce înseamnă Președinția Consiliului Uniunii Europene – oportunitățile, dar și limitările pe care, *nolens-volens*, orice țară le întâmpină în această postură. Apoi, trebuie măsurate experiența și potențialul României în afacerile europene. Oricât de mult ne-am dori, nu ne putem transforma, peste noapte, dintr-o țară în care (trebuie să recunoaștem) temele europene au rămas marginale, într-una care va remodela politica europeană. În fine – și poate cel mai important –, trebuie să privim

contextul mai larg în care preluăm acest rol, cu specificitățile sale.

Avem o Președinție. Ce facem cu ea?

În ciuda aparențelor, țara care deține Președinția Consiliului Uniunii Europene *nu* are un rol pur administrativ (și cu atât mai puțin unul decorativ). Deși aspectele de ordin tehnic sunt esențiale, cele șase luni de mandat constituie un bun prilej de exercitare a unei doze sănătoase de *smart politics*. Ca atare, rolul diplomației de la București va precumpăni. Pe de cealaltă parte, inspirat ar fi să nici nu exacerbăm postura în care se va afla România, privind Președinția ca pe un așa-numit moment de „make-or-break", în care țara noastră poate câștiga brusc influență majoră la nivel european sau, diametral opus, poate pierde tot ce a clădit în anii de după integrarea din 2007. E o perspectivă absurdă, pe care unii așa-numiți lideri de opinie o promovează fie din neștiință, fie dintr-un vădit oportunism politic. E important însă ca Președinția României – cu atât mai mult cu cât este primul nostru exercițiu de acest fel – să fie recunoscută drept una de succes.

Există studii care indică faptul că, în contextul în care preocuparea sa principală este aceea de a asigura fluența activităților Consiliului Uniunii, puterea guvernului care deține Președinția este chiar inferioară în raport cu celelalte State Membre în ceea ce privește influențarea agendei europene. Deși repudiază aceste concluzii, studiile ceva mai recente susțin că, în orice caz, influența statului care deține Președinția rămâne relativ scăzută[40]. Guvernul de la București va avea, de fapt, un rol de broker politic,

[40] Schalk, Jelmer; Torenvlied, René; Weesie, Jeroen; Stokman, Frans (2007). "The power of the Presidency in EU Council decision-making." *European Union Politics*, 8(2), 229-250.

de facilitator al negocierilor. Iată care sunt, de fapt, resorturile puterii: întrucât în cultura politică europeană negocierile sunt foarte importante, bunul management al agendei este primul pas în direcția unei Președinții de succes. Urgentarea anumitor teme către Comisia Europeană este una din principalele atuuri la îndemâna statului care exercită Președinția Consiliului Uniunii.

Mai trebuie precizat și că mandatul vine cu responsabilitatea continuității. Sunt teme care trebuie duse mai departe de la Președinția precedentă, cu priorități care nu pot fi alterate sau ignorate, ceea ce înseamnă că spațiul de inovare politică e relativ restrâns. Așadar, încă o constrângere de care trebuie să ținem cont și care pune și mai multă presiune asupra mandatului, în măsura în care România își dorește să valorifice cu adevărat această oportunitate.

România și prioritățile sale

Recenta Președinție bulgară (ianuarie – iunie 2018), supranumită „Președinția balcanică", a fost etichetată de unii analiști ca fiind prea ambițioasă, în condițiile în care perioada relativ scurtă a mandatului (cele șase luni), dublată de lentoarea birocratică inerentă, nu permite niciunui Stat Membru să ducă dintr-un capăt într-altul teme complexe. Însă, în ciuda criticilor, prin apropierea și afecțiunea (cât se poate de naturale, de altfel) pe care le-au arătat față de Balcanii de Vest, Bulgaria își creează un avantaj cert pe măsura înaintării negocierilor Uniunii Europene cu Serbia și cu Muntenegru. Sofia va fi prima capitală care va beneficia, fie și doar politic, de viitoarea integrare europeană a celor două state.

Vrând-nevrând, performanța României va fi măsurată în raport cu cea a Bulgariei, ambele țări aflându-se în această postură pentru prima dată după aderarea la UE. Va fi, așadar,

insuficient să zăbovim excesiv, în acest context, asupra temei Schengen – efort a cărui finalitate cel mai probabil nu va face decât să alimenteze anumite frustrări, mai mult sau mai puțin explicabile. Cele patru teme de interes ale Președinției României, astfel cum acestea apar pe site-ul oficial, par a fi promițătoare – cu precădere cea a conectivității, dat fiind potențialul României în acest sector. Important va fi însă ca acestea să treacă dincolo de nivelul declarativ, prin livrarea de conținuturi.

Contextul dă tonul

Un alt factor care ar trebui avut în vedere e și contextul european în care vine acest mandat. România va fi, probabil, în mijlocul evenimentelor la momentul „desprinderii" Marii Britanii de Uniunea Europeană. Mandatul va coincide cu inițierea perioadei de tranziție în relațiile UE – UK. Va fi o bună șansă ca România să transmită un mesaj coerent pe o temă sensibilă.

Tot pe parcursul mandatului nostru se vor organiza și alegerile pentru cea de-a noua legislatură a Parlamentului European. Anterioara competiție electorală paneuropeană a populat fotoliile legislativului de la Strasbourg cu un număr fără precedent de voci anti-europene. Urmările sunt cât se poate de vizibile: slăbirea solidarității în interiorul Uniunii și o oarecare angoasă cu privire la viitorul acesteia. Orice formațiune politică mainstream din România care va candida cu o platformă eurosceptică va pune în scenă un spectacol cel puțin neinspirat: să apostrofezi Uniunea chiar când deții Președinția Consiliului UE ar duce în derizoriu mandatul. Guvernul de la Viena a înțeles perfect acest paradox, motiv pentru care tânărul cancelar Sebastian Kurz a netezit din asperitățile discursului critic la adresa UE (pe care îl promova mai cu seamă parte a cabinetului său), măcar pe parcursul exercitării mandatului de către Austria, în perioada iulie – decembrie 2018.

Cele două evenimente majore pentru parcursul Uniunii vor permite României ca, dincolo de aspectele strict tehnice, să-și nuanțeze comunicarea, făcându-și cunoscute mult mai ușor decât oricând altcândva punctele de vedere cu privire la viitorul Europei. Pentru că, în fond, aceasta va fi tema principală. E o șansă pe care nu vom avea voie să o ratăm. Bulgaria a punctat, Austria face acum la fel.

Șansa responsabilității

Președinția Consiliului Uniunii va oferi, în sfârșit, clasei noastre politice șansa de a-și dovedi atașamentul față de proiectul unei Europe care nu distinge între Est și Vest. După ce acum câteva luni mai toți decidenții de la București înfierau cu mânie (e drept, mai cu seamă în lumina reflectoarelor) scenariul Europei cu mai multe viteze, acelorași li se va oferi acum oportunitatea să depună eforturi concrete pentru crezul lor politic prin a-i convinge pe liderii europeni că, în demersul deja cât se poate de clar de remodelare a proiectului european, România nu poate fi evitată. Va fi un proces dificil și mai degrabă lipsit de fast și splendoare, fără efecte electorale imediate pentru politicienii de la București, ceea ce s-ar putea să-l facă prea puțin atractiv. Tocmai de aceea Președinția va fi și un test al maturității politice.

În același timp, pornind de la observațiile precedente, va fi interesant în ce măsură diverși politicieni de pe malurile Dâmboviței vor rezista tentației de a folosi contextul Președinției ca pe un nou prilej de a se drapa în retorica euroscepticismului. Sau în ce măsură vor înțelege alții să abandoneze – fie și preț de câteva luni – logica permanentului conflict politic. Accederea către așa-numitul „nucleu dur" al Uniunii nu se poate face printr-o retorică deja uzată și prin mentalități considerate a fi de mult depășite, ci prin demonstrarea capacității de leadership

în această regiune. Cu retorica anti-Bruxelles dinspre Varșovia și Budapesta, România are fie opțiunea de-a se alătura acestui cor din ce în ce mai puțin frecventabil, fie șansa de a reprezenta vocea pro-europeană dinspre est.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

19.

COVEXIT: Adevărata provocare a Uniunii Europene

Ca de fiecare dată când Uniunea Europeană se confruntă cu o criză majoră, nu puțini sunt cei care se grăbesc să-i cânte prohodul. Ba chiar, n-am exagera să afirmăm că pentru unii a devenit de-a dreptul un fetiș imaginea Europei prăbușite. Paradoxal sau nu, cei care se grăbesc să acuze Uniunea Europeană de lipsa unei reacții ferme în această perioadă sunt tocmai cei care, până deunăzi, criticau Uniunea că e mult prea prezentă în viața noastră. Dar, sigur, coerența nu e punctul forte al nimănui în situațiile de panică. Interesant este însă modul în care e insinuat eșecul Uniunii în gestionarea crizei COVID-19, pentru că există pericole reale care pândesc proiectul european pe măsură ce această criză evoluează și – mai ales – pe măsură ce se va stinge.

Indiferent cât de mult (sau de puțin) ne place Uniunea Europeană, putem admite că în actuala situație e mai facil să evidențiem carențele acestui proiect politic. E mult mai ușor să cădem în capcana pe care, foarte abil, ne-o întinde propaganda anti-UE și care ne anunță, perfid, că actuala criză a reliefat, din nou, solidaritatea aproximativă care ține împreună Uniunea. Și ne sunt date exemple nenumărate privind modul în care China sau chiar Cuba au venit în ajutorul Italiei. A nu se înțelege greșit: e lăudabil că se întâmplă asta. La fel cum lăudabile sunt și

ajutoarele pe care statele europene și le oferă reciproc – e vorba despre suplimentarea stocurilor de măști de care are nevoie un stat european prin intervenția unui alt stat european sau îngrijirea pacienților dintr-o țară europeană de sistemul de sănătate al unei alte țări europene.

Dar, continuând acest șir de argumente, suntem invitați, de fapt, pe o pistă de comunicare cât se poate de falsă, de-a dreptul perfidă. Intrăm într-un joc în care măsurăm ce face o țară pentru alta, iar „totalul negativ" se face în numele Uniunii Europene. Această logică e periculoasă pentru că ne pune să comparăm, de fapt, mere cu pere. Evident, nimeni nu contestă faptul că manifestarea unei solidarități mai puternice între statele europene n-ar fi de bun augur. Însă de aici până la a pune în cârca Uniunii refuzul unor state membre de a ajuta peste măsură alte state membre în combaterea COVID-19 e cale lungă. Delimitarea dintre cele două situații e foarte fină, dar merită observată. De îndată ce trecem cu vederea faptul că Uniunea Europeană nu este o simplă sumă a statelor sale membre, devenim vulnerabili în fața argumentelor anterioare, care fac adesea apel la sentimentalism, dezvăluindu-ne spiritul de sacrificiu al unora în contrapartidă cu egoismul altora. Ca atare, e important – mai ales în acest moment – să distingem între ceea ce face Uniunea Europeană și ceea ce fac statele membre.

O descifrare politică a crizei

Revenind, așadar, la Uniunea Europeană, trebuie să o spunem cu toată sinceritatea: dată fiind specificitatea acestei crize, ne-am fi putut aștepta ca instituțiile europene să răspundă chiar mai târziu decât au făcut-o. Nu cred că putem face abstracție de faptul că totuși instituțiile sunt formate din oamenii care le reprezintă. Funcționarii sunt persoane în carne și oase, cu nume și

prenume, cu familii, cel mai adesea cu părinți și cu copii. Departe de mine gândul de a apăra cu orice preț birocratul european, dar această criză nu e una politică sau economică – situații în care evoluțiile sunt mai degrabă lente și previzibile. În cazul acestor tipuri de criză, e nevoie de timp ca cifrele amenințătoare ale rapoartelor financiare (în cazul crizelor financiare) și ideile uneori abominabile din discursul politic (în cazul crizelor politice) să se transforme în realitatea palpabilă. De data aceasta avem de-a face totuși cu o criză care evoluează rapid și care privește sănătatea publică – și înainte de sănătatea publică e vorba despre sănătatea fiecărui individ în parte. Sigur că, baricadați în case, ne vine ușor să arătăm cu degetul către instituții, făcând abstracție de faptul că vorbim, de fapt, despre gestul – absolut uman – de reorganizare a activității astfel încât pericolul contractării virusului să fie cât mai mic pentru cei care reprezintă, de fapt, instituțiile respective și pentru cei care asigură, la nivel administrativ, buna lor funcționare.

Cu întârziere sau nu, răspunsurile dinspre Comisia Europeană și Parlamentul European au venit, indubitabil, în sprijinul statelor membre. Măsurile propuse de executivul european și aprobate apoi de legislativul Uniunii constituie ceea ce am putea numi o „*de*reglementare controlată", relaxând cadrul fiscal astfel încât în această perioadă fondurile europene să poată fi folosite de fiecare Stat Membru cum consideră de cuviință pentru a face față acestei crize și, în buna tradiție europeană (care poate fi contestată de unii economiști), dă mână liberă protecționismului prin aplicarea articolului 107, alin. (2) din Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene. Probabil nu este răspunsul perfect în această fază, dar este un răspuns corect, având în vedere contextul. Și abia acesta este răspunsul pe care nu greșim dacă îl atașăm Uniunii Europene.

Evident, pentru a avea tabloul complet, nu putem trece cu vederea disensiunile despre care s-a făcut vorbire recent și care, pare-se, ar fi apărut în Consiliul European – cu precădere între

Premierul Pedro Sánchez al Spaniei și Premierul Giuseppe Conte al Italiei, pe de o parte, și Cancelarul german Angela Merkel și Premierul Țărilor de Jos Mark Rutte, pe de cealaltă. Trebuie analizată și această situație pentru că, nu-i așa, și Consiliul European reprezintă o instituție a Uniunii Europene. Și nu orice instituție! De altfel, neajungerea la un acord în Consiliul European a făcut deliciul celor care așteaptă orice semn de slăbiciune dinspre Bruxelles. Dar din nou scăpăm din vedere câteva aspecte importante. În primul rând, dimensiunea națională este mult mai prezentă în cazul reuniunii șefilor de state și de guverne decât în cazul Comisiei Europene (care este mai degrabă un aparat birocratic) sau decât în cazul Parlamentului European (unde primează clivajele de natură ideologică). Cu alte cuvinte, diferențele de perspectivă din Consiliul European nu privesc doar această criză în particular, ci s-au manifestat cu privire la mai multe situații delicate care au ajuns de-a lungul istoriei pe masa acestei instituții. Și nu e absurd că se întâmplă astfel! În al doilea rând, să nu uităm că în Consiliul European avem de-a face cu lideri politici naționali, care răspund în fața electoratului din țara lor. Deci reflexul lor este mai degrabă acela de a se uita în propria ogradă și de a-și calcula minuțios pașii în vederea diminuării costurilor. Nu poți pretinde unui șef de stat sau de guvern să nu se gândească în primul rând „la ai lui". E o dovadă cât se poate de clară a faptului că, în ciuda idealismului cu care ne îmbătăm unii sau alții, trăim în plină epocă a statelor-națiune. Și mai demonstrează ceva, oricât de ciudat ar putea să sune: că politicienii europeni sunt, încă, la stadiul în care speranța că această criză se va finaliza mai rapid și cu mai puține victime cântărește mai greu decât rațiunea unei cooperări aproape dezinteresate.

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Ieșirea coordonată din criză

Astfel, înlăturând perdelele de fum, înțelegem că Uniunea Europeană și-a pus de fapt în mișcare anduranța construită în timp – care, cel puțin deocamdată, funcționează. În aceeași măsură însă, e cât se poate de adevărat că Europa, deși în acest moment reprezintă epicentrul pandemiei COVID-19, abia acum se apropie de punctul culminant al crizei. Două sunt, cel mai probabil, momentele cruciale pentru Uniunea Europeană în această perioadă. Sunt două teste pe care trebuie să le treacă pentru a închide această criză fără un deznodământ disruptiv major.

Un moment important a fost, fără îndoială, și intrarea în criză. Dar acesta a privit nu atât Uniunea Europeană, cât fiecare stat european în parte. Deși este o criză cu caracteristici aparte în raport cu crizele precedente, acest moment a fost, probabil, cel mai simplu de depășit. A testat capacitatea statelor europene de a-și opri motoarele coordonat – ceea ce s-a și întâmplat. Dar – repet – a fost un test care a privit mai degrabă guvernele naționale.

Primul test major pe care îl va avea de trecut Uniunea Europeană, ca proiect, se va concretiza în jurul momentului în care criza COVID-19 își va atinge vârful. Va fi cea mai dificilă etapă de până acum pentru statele membre, iar ajutorul dinspre Bruxelles va fi crucial. Acesta este motivul pentru care primele semnale au venit deja dinspre Comisie și Parlament în data de 26 martie, când au fost adoptate măsurile amintite mai sus.

Al doilea test crucial – și mai important decât primul – este reprezentat de COVEXIT, adică ieșirea coordonată din criză. Uniunea Europeană va fi credibilă doar dacă va reuși să „*re*reglementeze" – evident, treptat – ceea ce a lăsat „descoperit" pentru ca statele să poată face față crizei. Cu alte cuvinte, Uniunea Europeană va avea tendința absolut firească de a-și recăpăta puterile pe care le-a abandonat în favoarea statelor membre, iar această redobândire a puterii sale va trebui să se facă relativ – repet: relativ – uniform. Însă marea provocare va fi dată de faptul

că fiecare stat se va confrunta cu probleme diferite. Criza a marcat deja disproporționat anumite state europene în raport cu altele. Dacă Uniunea Europeană va înțelege că *o revenire coordonată* nu este același lucru cu *o revenire necesar uniformă* va putea face față și acestei situații. Doar că riscul este acela de a intra într-un cerc vicios în care populiștii din țările mai înstărite să arate cu degetul înspre discriminarea pozitivă pe care Bruxellesul o practică în favoarea statelor mai sărace din Sud (care, așa cum arată deja lucrurile, vor fi și cele care vor avea cel mai mult de suferit în urma acestei crize). Foarte probabil, euroscepticismul se va inflama din nou. Rămâne de văzut în ce măsură acesta va putea fi „izolat" (că tot e un cuvânt la modă) în parlamentele naționale și în Parlamentul European, așa cum s-a întâmplat și până în prezent.

Câteva concluzii de parcurs...

Nu există – cel puțin deocamdată – argumente solide care să indice că Uniunea Europeană va ieși slăbită semnificativ din această încercare. Va fi cu certitudine afectată, dar nu e cazul ca euroscepticii să pună de-o petrecere. Deși criza COVID-19 este în bună măsură diferită și, s-o spunem deschis, este mai periculoasă decât alte crize care au afectat statele europene, mobilizarea de până acum a Uniunii a fost per ansamblu una bună. Iar pe măsură ce va evolua pandemia, e foarte posibil să crească și ritmul de reacție al instituțiilor de la Bruxelles, care au câștigat niscaiva timp și experiență privind tacticile de contracarare.

În același timp, COVEXIT va fi cel mai dificil examen pe care-l va avea de susținut proiectul european, dar, în măsura în care Uniunea Europeană va găsi strategia de ieșire *coordonată* din criză, vom asista cel mai probabil la transformările pe care le-au suferit instituțiile politice și cu ocazia depășirii pandemiei de holeră de la finalul secolului al XIX-lea sau a pandemiei de

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

gripă spaniolă de după Primul Război Mondial. E vorba despre o posibilă revitalizare a „adevărului științific" în decizia politică – ocolirea căruia s-a demonstrat din nou, și cu această ocazie, că poate duce la pierderea de vieți omenești.

În fine, e o perioadă în care nuanțele contează probabil mai mult decât oricând. Abia acum *fake news* și post-adevărul își pot folosi la maximum potențialul, pe care și l-au antrenat din plin în ultimii ani pe teme mici, mult mai blânde decât această criză. Transformarea Uniunii Europene în țap ispășitor pentru funcționarea deficitară a sistemelor de sănătate ale statelor membre va fi exploatată la maximum. Iar politicienii de la nivel național, indiferent din ce țară, vor accepta cu brațele larg deschise ideea de a „externaliza" responsabilitatea pentru eșecul care, de fapt, le aparține lor. Și, ca de obicei, nimic nu sună mai apetisant decât învinuirea Uniunii Europene. În această criză, armele pe care le va folosi comunicarea politică pot constitui, la nivel ideatic, un virus cel puțin la fel de periculos precum COVID-19.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

20.

De vorbă cu Geert Hofstede

Era o zi neobișnuit de rece pentru Țările de Jos, unde iernile sunt, așa cum am avut șansa să le cunosc, ceva mai blânde decât în România. De îndată ce cobor din trenul care leagă, spre est, spectaculosul Amsterdam de micul orășel Ede, aerul uscat de februarie îmi taie calea la intrarea de pe peron în gara prea puțin animată, dar a cărei parcare e ticsită de mașini și biciclete – semn al traficului intens de la primele ore ale dimineții. Am ajuns cu aproape treizeci de minute înaintea momentului stabilit pentru întâlnire, însă situația n-a putut decât să mă liniștească. Nu concepeam că aș putea să-mi întâlnesc viitorul intervievat fără să mă pregătesc psihologic chiar la „locul faptei", repetând în minte primele cuvinte pe care aveam să i le adresez. Mi-am reverificat ghiozdanul să mă asigur că aveam la mine cartea *Culturi și organizații. Softul mental* – deși eram mai mult decât sigur că n-o uitasem la Amsterdam. Încep s-o răsfoiesc, revăzându-mi câteva dintre însemnările făcute de-a lungul anilor. În tot acest răstimp, văd cu coada ochiului o mașină mică, de culoare închisă, care se oprește la intrarea în gară. Mai erau câteva minute bune până la întâlnire, așa că nou-venitul nu îmi atrăgea atenția – cu atât mai mult cu cât a rămas în mașină, distanța făcându-i greu descifrabile trăsăturile feței. În plus de asta, mă așteptam ca persoana pe care aveam s-o întâlnesc să fie însoțită. Văzând totuși că se apropie ora întâlnirii și nici urmă de vreo altă mișcare, ies din gară

și mă apropii de autoturism, moment în care recunosc privirea blândă care mă scrutează din spatele ochelarilor cu rame subțiri, aurii. Privind prin geamul deschis, mă pomenesc la intrarea într-o mașină al cărei șofer este nimeni altul decât marele savant Geert Hofstede. „Intră și explică-mi ce se întâmplă în România", îmi spune Hofstede, spulberând astfel orice introducere pe care îmi imaginam că o voi pune în scenă. Așa a debutat întâlnirea mea cu acest fascinant om, deschis spre dialog și de o modestie incredibilă în raport cu importanța contribuției sale științifice. Legătura noastră, stabilită atunci, s-a materializat în următorul interviu, pe care Geert Hofstede mi l-a acordat pentru SINTEZA.

Mihnea S. Stoica: Domnule Profesor Hofstede, sunteți, fără îndoială, unul dintre cei mai cunoscuți cercetători contemporani. Studiile Dumneavoastră au reușit să prindă în reprezentări statistice un concept atât de fluid și, în cele din urmă, atât de dificil de delimitat, cum este cultura. Îi fascinați, de câteva decenii, atât pe cercetătorii din științele socio-umane, cât și pe simplii cititori, curioși să înțeleagă ce îi desparte și ce îi apropie de cei care fac parte din alte culturi. Cum vă simțiți în această ipostază, știind că ați revoluționat modul în care înțelegem, azi, conceptul de cultură națională?

Geert Hofstede: În ciuda aparențelor, nu cred că sunt foarte mulți savanți care mă simpatizează cu adevărat. Mai cu seamă cei care lucrează, în studiile lor, cu cifre – și care, verificând rezultatele studiilor mele, mă consideră depășit. Însă, în esență, cultura este un concept care dăinuie peste secole și care nu devine anacronic foarte ușor. Există schimbări, fără îndoială, dar acestea sunt superficiale. În profunzimea lor, oamenii rămân la fel. Nu suntem în situația în care să nu mai putem percepe diferențele dintre un francez și un german. Iar această realitate a fost identificată și acum 500 de ani de către compatriotul meu Erasmus, care e un model pentru mine. Din scrierile lui cu privire la diferențele

dintre francezi și germani, înțelegem că lucrurile stăteau și atunci exact ca și acum. Desigur, modul în care văd eu lucrurile ține și de pregătirea mea, care a fost una eclectică. La bază, eu sunt inginer. Însă, nu la multă vreme după încheierea studiilor, am descoperit că mă interesează mai mult oamenii decât tehnologia. Așa stând lucrurile, când aveam undeva la 35 de ani, șeful meu – o persoană foarte generoasă – mi-a promis că, dacă îl ajut să-și reorganizeze compania de textile pe care o conducea, mă va ajuta să fac un doctorat în psihologie socială. Ceea ce s-a și întâmplat. Totuși, am continuat să lucrez *part time* pentru compania respectivă, ceea ce era convenabil atât pentru mine, cât și pentru ei, mai ales pentru că era o perioadă în care industria textilă nu o ducea tocmai bine. În același timp, am fost eligibil și pentru o bursă guvernamentală. Am lucrat din greu pentru a câștiga suficient încât să-mi permit să-mi hrănesc familia crescândă. Aceasta este perioada în care am intrat în contact cu IBM, care m-au angajat pentru că le-a plăcut foarte mult ideea de a avea un inginer care a studiat psihologie socială. Însă până atunci nu am lucrat deloc pe marginea conceptului de cultură. Mult mai târziu, abia după ce am părăsit IBM, am descoperit că, în alte grupuri internaționale, am putut identifica aceleași tipuri de diferențe între culturi pe care le-am sesizat și la IBM. În fine, așa am început să scriu prima mea carte... Dar totuși țin foarte mult la dimensiunea practică a studiilor mele. Încă mai există psihologi care spun despre mine: „Acest individ e inginer, nu e psiholog!", uitând că, de fapt, mi-am luat doctoratul în psihologie cu distincția „cum laude". Deci cred că munca mea este apreciată mai degrabă de cei care o folosesc în scopuri practice, și mai puțin de/cei din mediul academic. Dar asta nu mă deranjează prea tare. Dacă cineva mă pune în fața unei noi teorii, prima întrebare pe care i-o ridic e: „La ce folosește din punct de vedere practic?", motiv pentru care, din calitatea mea de profesor, am insistat la Universitatea din Maastricht ca studenții mei să facă un stagiu de practică încă din prima perioadă a studiilor. Să petreacă măcar o vacanță de vară în străinătate și

să lucreze acolo, pentru a fi puși în situația de a-și petrece timpul într-un context în care lucrurile se fac altfel decât sunt obișnuiți la ei acasă. Însă motivele pentru care am cerut acest lucru nu au fost foarte evidente pentru toți colegii mei din mediul academic. Unora le-a plăcut inițiativa mea, altora, nu.

Mihnea S. Stoica: În cursul întâlnirii noastre precedente, mi-ați mărturisit că ați descoperit aproape întâmplător teoria care avea să vă definească opera științifică, punând laolaltă răspunsurile mai multor chestionare. Cum ați ajuns totuși să delimitați între ele dimensiunile culturii naționale? De ce ați ales „individualism *vs.* colectivism", „feminitate *vs.* masculinitate", „orientarea pe termen lung" etc., și nu alte criterii de delimitare între culturi?

Geert Hofstede: Marea diferență dintre psihologie și tehnologie este aceea că psihologia este mult mai complexă, dar în același timp și mult mai puțin structurată. Ca atare, am căutat o metodă de a-mi organiza rezultatele și de a face inteligibil modul în care funcționează mintea umană. Am studiat literatura de specialitate, m-am uitat la datele mele și apoi am ajuns la aceste dimensiuni. Abia la ceva vreme după ce am identificat aceste dimensiuni în datele mele am dat peste un articol publicat cu mult timp înainte, în 1954, de doi antropologi americani care au scris despre ceea ce ei numeau „caracterul național". Și când am văzut rezultatele lor am realizat că și eu am ajuns la aceleași concluzii. A fost o experiență interesantă, pe care am relatat-o și în cartea mea. Ceea ce le spun însă și studenților mei este să rețină că, în cele din urmă, aceste dimensiuni nu există, ele nu sunt palpabile, ci sunt concepte, constructe, sunt modalități de înțelegere a realității. Deci dacă vine cineva și îmi spune „Hofstede, tu ai găsit inițial patru dimensiuni, apoi cinci, apoi șase, dar eu am găsit șapte", eu îi răspund: „Bine, dar spune-mi ce poți face cu aceste dimensiuni". Dacă vine altcineva cu o nouă dimensiune, din punctul meu de vedere e în regulă atâta timp cât persoana respectivă îmi poate

demonstra utilitatea ei. Asta pentru că eu, în studiile mele, arăt foarte clar ce pot face cu dimensiunile pe care le-am găsit. Pentru că ați menționat individualismul și colectivismul, mi-am adus aminte că un prieten de-al meu mi-a zis că a găsit o sută de metode diferite de măsurare a acestei dimensiuni. Deci mi-e dat să întâlnesc adesea persoane care mă contestă într-un fel sau altul.

Mihnea S. Stoica: Referitor la astfel de situații, Gallup a realizat o cercetare în două valuri după metodologia Dumneavoastră și a obținut alte rezultate, total diferite decât ale studiilor Dumneavoastră...

Geert Hofstede: Nu cunosc acest studiu în particular, dar cel mai probabil este unul din multele studii care, dacă aduce clarificări analizelor mele, nu are de ce să mă deranjeze. Am prieteni care corelează aceste studii paralele cu diferite aspecte practice, spre pildă date din zona de marketing – și acestea foarte utile în reliefarea diferențelor culturale. Probabil aceste studii paralele pot fi corelate cu tendințele de consum. Oamenii cumpără și consumă în funcție de valorile lor. Deci am văzut multe studii de acest gen, dar sincer să fiu nu încerc să țin pasul cu ele. Nu mai am, ca odinioară, ambiția de a urmări materialele care se produc pe marginea studiilor mele. Încerc să aleg doar chestiunile care sunt realmente relevante pentru mine, dar generația tânără mă mai ține la curent cu noutățile, selectează materialele noi care apar și mă îndeamnă să le citesc. Însă mă gândesc și în felul următor: iată, aceasta a fost contribuția mea, sper să fie utilă. Iar dacă există persoane care încă spun că munca mea e depășită, cred că acestea n-au înțeles niciodată cu adevărat conceptul de cultură. Acest concept nu e desuet. Românul rămâne român! Desigur, românul de azi e diferit de cel de ieri, dar asta rămâne adevărat pentru toate celelalte culturi. Bazându-se pe datele *World Value Survey*, studiu care se repetă la fiecare cinci ani, un tânăr profesor pe care-l cunosc a comparat două generații, unde prima era formată din

părinții celei de-a doua. Iar rezultatele au arătat diferențe între generații, dar acestea nu sunt specifice unei singure țări. Există cauze care declanșează aceste diferențe, cum ar fi introducerea noilor tehnologii în viața de zi cu zi. Lumea e astăzi dependentă de ele. Iar acest tânăr coleg al meu a descoperit că există trei modificări majore din punct de vedere cultural, care se resimt în întreaga lume. În primul rând, așa cum sunt convins că ați intuit, distanța față de putere se diminuează. Totodată, individualismul se întărește. Nu în ultimul rând, tot mai multe persoane consideră că viața ar trebui trăită fără constrângeri. Cea mai fluctuantă dimensiune este cea pe care eu am numit-o „evitarea incertitudinii". Aș lega apariția populismului de acest fenomen, pentru că există o nevoie tot mai acută a oamenilor de a fi siguri de viitorul lor. Referitor la această dimensiune, mă simt nevoit să fac o clarificare. Tot mai mulți vorbesc despre „evitarea incertitudinii" fără a-mi fi citit cartea, crezând că se referă la evitarea riscurilor. Cu toate acestea, eu explic clar în cartea mea că cele două nu sunt unul și același lucru. E esențială diferența. „Evitarea incertitudinii" înseamnă că urmărești să îți structurezi viața de o așa manieră încât să nu te confrunți cu lucruri pentru care nu ești pregătit. Motivele pentru evitarea incertitudinii diferă de la individ la individ. Unii vor certitudine pentru că sunt emotivi, alții vor să-și vadă viața organizată în baza unor reguli stricte. Deci există o varietate din acest punct de vedere. Dar, mă rog, toate acestea sunt explicate în cartea mea.

Mihnea S. Stoica: Se discută mult despre criza în care se află democrația reprezentativă. Oamenii nu mai au încredere în cei care ar trebui, în mod normal, să îi reprezinte. Se caută formule alternative, cât mai apropiate ideii de democrație directă. Indivizii vor să fie ei cei care iau deciziile în mod direct, nu printr-un reprezentant.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Geert Hofstede: Îmbrățișarea ideii de democrație directă este o manifestare, dusă la extrem, a micșorării distanței față de putere. Cred că totuși lucrurile merg puțin cam departe, pentru că trebuie să te gândești și la faptul că o țară trebuie ținută laolaltă. Distanța mică față de putere a fost întotdeauna o caracteristică a culturii americane. Acolo, guvernul a fost întotdeauna privit ca un diavol.

Mihnea S. Stoica: Sunt actualii politicieni de pe scena internațională rezultatul transformărilor culturale? Cum interpretați, spre pildă, victoria lui Donald Trump în SUA sau a lui Emmanuel Macron în Franța?

Geert Hofstede: Cei doi sunt personalități complet diferite. Franța – care este, în mod tradițional, o țară caracterizată de o puternică dimensiune de „evitare a incertitudinii" – și-a ales ca președinte o persoană liniștită și modestă precum Macron. În SUA, situația este cel puțin ciudată. Dacă nu mă înșel, Donald Trump a cumulat cu aproape 3 milioane de voturi mai puțin decât Hillary Clinton, dar cu toate acestea, datorită sistemului electoral, a ajuns președinte. Nu știu în ce măsură îl putem considera reprezentativ. Toți prietenii mei americani sunt șocați.

Mihnea S. Stoica: S-a spus despre globalizare că va avea un efect de creuzet asupra culturilor naționale. Mulți se așteptau ca, într-un viitor nu foarte îndepărtat, granițele dintre culturi să dispară. De ce nu s-a împlinit această predicție? Are globalizarea tocmai efectul invers, anume acela de a accentua aceste diferențe?

Geert Hofstede: Să luăm ca exemplu Uniunea Europeană. Când încă eram la începuturi cu studiul meu, locuiam la Bruxelles și chiar am fost chemat să le vorbesc angajaților din instituțiile europene. Dar, în ultimul moment, cineva din conducerea acestora a interzis desfășurarea activității respective, fiind de părere că n-ar trebui să discutăm despre cultură într-un asemenea context. Era, așadar,

un tabu. Situația s-a schimbat între timp, dar n-au îmbrățișat niciodată cu adevărat acest concept. Uniunea Europeană nu poate fi explicată pe deplin doar din punct de vedere cultural. Dar ai de-a face cu 27 de țări, iar varietatea mare de culturi te obligă să ții cont de existența lor. Desigur, nu înseamnă că, dacă facem parte din culturi diferite, nu putem coopera. Chiar din contră, lumea în care trăim e plină de astfel de exemple – persoane care colaborează foarte bine deși sunt parte a unor culturi diferite. Dar dacă avem de-a face cu o structură de complexitatea Uniunii Europene, trebuie să luăm în considerare o multitudine de sensibilități. Și cred că politicienii europeni nu sunt suficient de conștienți de acest aspect, crezând că ceea ce e aplicabil într-o țară poate fi aplicat în toate celelalte. Cu toate acestea, îmi pun mare speranță în capacitatea omului de a învăța. Am văzut, de exemplu, faptul că oamenii pot colabora foarte bine în afaceri și cred că am putea învăța și din aceste experiențe. Dar, din păcate, nu toți politicienii învață foarte repede. Am mare încredere, în schimb, în oamenii inteligenți ai societății în care trăim.

Mihnea S. Stoica: Cum interpretați influența internetului asupra culturilor naționale? Ne transformă, ca indivizi, această nouă formă de comunicare?

Geert Hofstede: Internetul ne transformă ca indivizi, dar nu ne schimbă din punct de vedere cultural. Iar asta pentru că, oricât de diferite ar fi culturile, efectul este același. Spre exemplu, într-un mediu cu un grad ridicat de „individualism", contul de Facebook va fi folosit în primul rând pentru lărgirea grupul de prieteni, indiferent cât de diferiți sunt între ei membrii acestui grup. În schimb, un „colectivist" va fi atent să-și lărgească acest grup de prieteni doar cu persoane care-i seamănă. Deci, într-un fel, internetul doar transportă aceste diferențe culturale. Manifestările pe care le generează sunt superficiale, deși unora li se pot părea spectaculoase. Lucrurile adânc gravate în inimile noastre, pe care

le purtăm cu noi toată viața, sunt învățate până la vârsta de 10 ani. Eu sunt în fericita situație de a avea strănepoți. Uitându-mă la ei văd cum, încetul cu încetul, devin parte a culturii în care cresc – așa cum, de altfel, s-a întâmplat întotdeauna de-a lungul timpului cu orice copil. Dar, totodată, cei de-acum știu o sumedenie de lucruri pe care copiii din trecut nu aveau cum să le cunoască. Când o văd pe strănepoata mea de doar un an cum știe să butoneze orice, realizez cât de puțin știam eu la vârsta ei. Cu toate acestea, internetul, la fel ca orice alte invenții de-a lungul timpului, nu schimbă mintea umană – care, de altfel, a rămas la fel în ultimii 500 de ani.

Mihnea S. Stoica: Ați călătorit mult, ați lucrat în diferite medii culturale. Care a fost lecția cea mai de preț pe care ați luat-o cu Dumneavoastră înapoi acasă, în urma acestor „întâlniri interculturale"?

Geert Hofstede: Lecția este că pot exista diferențe chiar și acolo unde ne așteptăm cel mai puțin. Chiar la finalul celui de-al Doilea Război Mondial, după ce am absolvit școala tehnică, am fost angajat ca inginer pe un vas care călătorea dinspre Olanda către Indiile de Est Olandeze, ceea ce astăzi este Indonezia. Bineînțeles, acolo am întâlnit diferențe culturale enorme. Dar nu am fost câtuși de puțin surprins, pentru că mă așteptam la asta. Dar apoi, când m-am întors acasă, am întâlnit o tânără englezoaică ce venise cu familia ei în vacanță în Olanda și, pentru un timp, am fost prieteni. Chiar a stat la noi acasă și eu am stat la ei. Așa am înțeles că există diferențe și între britanici și olandezi, diferențe la care nu m-aș fi așteptat vreodată. Pot spune că atunci am descoperit, pentru prima dată, conceptul de cultură. Fenomenul pe care l-am experimentat și eu atunci a fost „șocul cultural". Pe unii oameni îi pot scoate din sărite tot felul de lucruri pe care alții le consideră normale.

Mihnea S. Stoica: Susțineți că, în cele din urmă, cultura este o interacțiune a personalităților. Cât de mult se schimbă o persoană care are experiența mai multor culturi? O persoană care studiază sau lucrează în străinătate mai mulți ani asimilează parte a culturii-gazdă sau, din contră, ridică ziduri în jurul său?

Geert Hofstede: Cred că depinde mult și de personalitate. De exemplu, ca să poți funcționa într-un mediu multicultural, trebuie să manifești o toleranță puternică pentru incertitudine. Trăiești într-un context nou, dar modul în care filtrezi realitatea este cel pe care l-ai învățat încă din copilărie. Sunt două căi de ieșire din această situație: fie îți spui că e interesantă noua ipostază în care te găsești, fie consideri că e groaznic ceea ce ți se întâmplă. Deci reacțiile pot fi diametral opuse, în funcție de persoană. Unii sunt mai capabili decât alții să facă față varietății culturale.

Mihnea S. Stoica: Nu pot să nu mă gândesc la cazul teroriștilor care au acționat în Bruxelles. Ei s-au născut acolo, au crescut acolo și, cu toate acestea, au recurs la astfel de gesturi. Majoritatea provin dintr-o cultură musulmană, dar au fost socializați în Belgia.

Geert Hofstede: Da, dar pentru a înțelege pe deplin acest fenomen ar trebui să ne uităm și la familiile lor, la relațiile dintre membrii acestora. Să vedem cum se raportau acești indivizi la tatăl lor, de exemplu. Cred că vom găsi diferențe semnificative față de ceea ce suntem noi obișnuiți. Pentru mine, la fel ca și pentru tine, e nebunească ideea de a ne arunca în aer în numele unor persoane sau a unor idei. Apropo de asta, soția mea s-a specializat în studii islamice. Ea e olandeză, dar a urmat cursuri de islamologie cât timp locuiam la Bruxelles. Una dintre concluziile acelor vremuri – și mă refer aici la anii '70 – a fost aceea că, dintre cele trei mari religii monoteiste, islamul era cea mai tolerantă. Și toată lumea era de acord cu această idee! Eu m-am ocupat de training în management la IBM în diferite țări islamice, întâlnind

grupuri mixte de persoane, formate din șiiți, suniți, creștini, care au colaborat extraordinar de bine între ele. Deși am fi tentați să ne gândim în primul rând la concepte precum „jihadul", dacă citim Coranul realizăm că, de fapt, nu există nicio justificare pentru acțiunile teroriste. Un prieten de-al meu care studiază baza de date *World Value Survey* a analizat, la un moment dat, grupurile de creștini și cele de musulmani din Egipt. Iar concluzia la care a ajuns a fost că diferențele culturale dintre cele două grupuri sunt aproape inexistente. Dar când a comparat musulmanii din Egipt cu musulmanii din Siria, a identificat diferențe enorme. Așadar, legătura dintre cultură și religie e una mai degrabă slabă. Există alți factori care joacă un rol important. Ca atare, motivul pentru care teroriștii aruncă în aer clădiri nu este islamul în sine, care a devenit doar un pretext. De altfel, am mulți prieteni musulmani care îmi spun că într-adevăr ceea ce se întâmplă e vecin cu nonsensul.

Mihnea S. Stoica: Care sunt cele mai spectaculoase aspecte pe care le-ați observat cu privire la studiile Dumneavoastră de-a lungul anilor?

Geert Hofstede: Mă surprinde popularitatea lor. Când a apărut cartea mea despre culturile naționale, în 1980, nu eram convins că va exista vreun interes pentru ea. Era ceva prea nou. Chiar și așa, oricine scrie o carte se așteaptă la reacții, dar cel puțin pentru o perioadă de timp nimeni nu spune nimic despre ea. Iar când deja te-ai obișnuit cu gândul că lumea a uitat complet de studiul tău, se trezesc unii sau alții care spun că ți-au citit cartea. Oamenii au nevoie de timp să citească, să digere, pentru a vorbi despre o carte. Au trecut opt ani de la publicare până la momentul în care cartea mea a cunoscut popularitatea. Între timp, devenisem deja cadru didactic universitar la departamentul de business al universității și am realizat că ceea ce scrisesem în carte era prea complex pentru studenți. Ei erau oameni care voiau să facă administrarea afacerilor. Așa că am început să-mi rescriu cartea

în termeni ceva mai simpli. Chiar i-am rugat pe studenți să-mi spună ce au găsit dificil de înțeles la prima ediție a cărții. Deci ei m-au ajutat. De fapt, această a doua carte e cea care a cunoscut faima. Prima carte, cea științifică, n-a fost tradusă decât într-o singură limbă străină, în japoneză. Și oricum, japonezii traduc totul. Dar cartea mea pentru studenți, pe care am publicat-o în 1991, a apărut în 21 de limbi străine, inclusiv în limba română. Chiar două ediții în limba română.

Mihnea S. Stoica: Pare că toate au fost deja cumpărate. Mi-a fost foarte greu să mai găsesc un exemplar al cărții Dumneavoastră în limba română. O dovadă în plus că sunteți citit intens și în România.

Geert Hofstede: Da, deși această carte, pe care am scris-o inițial pentru studenți, a ajuns să sufere de „obezitate". Devenea tot mai groasă, pentru că pe măsură ce publicam o nouă ediție, încercam să cuprindem în ea și răspunsuri la cele mai recente comentarii cu privire la studiile mele. Dar, la un moment dat, am realizat că trebuia să găsim o cură pentru această „maladie". Așa că, recent, prin 2015, am hotărât să publicăm o ediție în care ne axăm doar asupra elementelor practice. Iar pentru chestiunile teoretice, fac trimitere la cartea științifică. În câteva țări s-a publicat deja această carte simplificată. Există o ediție în italiană, una în olandeză, așteptăm traducerea în germană și în chineză. A fost, așadar, o idee bună. Am oferit-o și colegilor mei din Scandinavia, dar au refuzat ediția simplificată. Poate totuși într-o zi se vor răzgândi și ei...

Mihnea S. Stoica: Există anumite tendințe cu privire la culturile naționale? Care sunt caracteristicile generale ale Europei de Est? Vă puteți referi, specific, la România?

Geert Hofstede: În ceea ce-i privește pe români, trebuie să recunosc faptul că am fost impresionat de schimbarea de regim

politic pe care au realizat-o prin propriile forțe. Dar în Europa Răsăriteană există diferențe semnificative între o țară și alta, diferențe care, de altfel, nu reprezintă o noutate. Sunt câteva țări pe care le cunosc foarte bine. Am o legătură bună cu țările baltice; de la două din ele am primit chiar titlul Doctor Honoris Causa. Interesant este că, dacă ne uităm la cultura lor, aceste țări sunt mult mai apropiate de țările scandinave, deși au fost sub ocupație rusească pentru o lungă perioadă de timp. Cu toate acestea, nu au dobândit mai nimic din cultura rusească. Totodată, există o istorie întreagă care leagă Olanda de aceste țări, din punctul de vedere al comerțului. Limba estonă chiar are câteva cuvinte olandeze. Apropo de asta, la Galați există un constructor de nave olandez, a cărui fabrică e într-un fel imaginea în oglindă a celei din Rotterdam. Una e la Marea Neagră, cealaltă, la Marea Nordului. În fine, când am fost la Galați, la o masă alăturată, am putut auzi diferiți oameni vorbind olandeză. Cel mai probabil, lucrează pentru această companie.

Mihnea S. Stoica: Ați colaborat cu fiul Dumneavoastră, Gert Jan Hofstede, la câteva dintre cele mai recente studii. Cum ați ajuns la această colaborare și cum anume s-a concretizat ea?

Geert Hofstede: Băiatul meu e cadru didactic la Universitatea Agricolă și lucrează cel mai adesea cu programe informatice. Când a absolvit biologia nu existau locuri de muncă pentru biologi... Acum e mare nevoie de profesori de gimnaziu care să predea biologia, dar atunci, nu. Așa că și-a început activitatea profesională lucrând la o companie de software. Dată fiind această experiență, acum mă ajută foarte mult cu prezența mea în online, are grijă de website-ul meu etc. Tot el e sfătuitorul meu cel mai apropiat cu privire la tehnicile de predare a teoriilor mele. E un foarte bun pedagog. E și un actor foarte bun. Probabil ca să fii un bun pedagog trebuie să fii și un actor bun. De altfel, e membru al unui club de actorie. În fine, e un sprijin foarte valoros pentru

mine. Acceptă ideile mele și mă ajută să le „vând". Când mi-am rescris cartea l-am rugat să mă asiste, eu nemaiavând ore cu studenții la momentul respectiv de peste zece ani. Deci, aveam nevoie de ochiul critic al cuiva care-și vede zilnic studenții.

Mihnea S. Stoica: Încotro ar trebui să se îndrepte studiile pe marginea culturii naționale? Există anumite direcții care, din punctul Dumneavoastră de vedere, ar trebui luate în calcul?

Geert Hofstede: Aș putea da multe sfaturi, dar nu o voi face. Ce pot să spun însă este faptul că nu sunt foarte impresionat de cei care lucrează mult cu cifrele, deși astăzi majoritatea jurnalelor științifice sunt pline de articole de genul acesta. Mulți îmi critică munca, dar când vine vorba despre aspectele practice, mă întreb de fiecare dată care e relevanța criticilor lor și a rezultatelor la care ajung în studiile lor. Sunt minunate, dar care e relevanța? Sigur că ceea ce am scris eu nu e infailibil, dar toate criticile pe care le aduc teoriilor mele trebuie să aibă o dimensiune practică. Scopul lucrărilor mele a fost acela de a ajuta indivizii în contexte culturale diverse. Când am ajuns la Universitatea din Maastricht am creat un nou departament, cel de business internațional, care se ocupa cu studiul companiilor din alte țări. La acea vreme, în 1985, era o noutate în Olanda. Ulterior a devenit foarte popular. Și sigur, la un astfel de departament, noțiunile de cultură sunt foarte utile. Businessul internațional ține, în fond, de cultură.

Mihnea S. Stoica: Care mai este astăzi, într-o epocă a post-adevărului, statutul savantului, al persoanei din mediul academic? Poate face față asaltului venind dinspre cei care se laudă că sunt deținătorii adevărului absolut?

Geert Hofstede: Cei care nu cred în adevărul științific sunt totuși o minoritate. Eu am fost învățat că adevărul poate fi doar unul. La fel și prietenii mei, și copiii mei, și nepoții mei. Nu cred într-o

lume a post-adevărului. Sigur, mass-media poate fi considerată, parțial, vinovată pentru actuala situație. Dar pe de cealaltă parte, mass-media – atât cât o cunosc eu – e și foarte iscusită în a demasca minciunile. Văd multe articole de bună-credință care verifică în ce măsură e adevărat ce au declarat unii sau alții. Îmi place asta. Deci, cu atât mai mult cred că savanții pot în continuare să convingă asupra adevărului științific. Savanții nu sunt oameni proști, totuși.

Mihnea S. Stoica: Există o rețetă anume a succesului în lumea dinamică de astăzi? Cu atât mai mult cu cât trebuie să interacționăm, în activitatea noastră, cu persoane din alte culturi.

Geert Hofstede: Regula mea, când am de-a face cu oameni din alte țări, este aceea de a pune mai degrabă întrebări decât de a veni cu certitudini. E, de fapt, una din regulile de bază ale comunicării interculturale: nu-ți spune punctul de vedere decât după ce ai aflat răspunsul la întrebările pe care le-ai ridicat.

Mihnea S. Stoica: Ați mărturisit, într-un alt interviu, că urmează să vă scrieți memoriile. Când ne vom putea bucura de primul volum în care cititorii să vă cunoască mai bine latura personală?

Geert Hofstede: Așa este, dar le scriu în limba neerlandeză. Și fac asta în primul rând pentru copiii și pentru nepoții mei. Scriu despre lucruri pe care mie mi-ar fi plăcut foarte mult să le cunosc despre bunicul meu și despre vremurile în care a trăit el. Prin aceste memorii, pot să le descriu copiilor mei cum arăta lumea înaintea celui de-al Doilea Război Mondial. Sper să le găsească interesante. Pentru mine e distractiv... Mă simt bine săpând în amintiri. Dar scopul nu e acela de a le publica în altă limbă decât în neerlandeză.

BCU CENTRALA UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Referințe bibliografice

1. Allcott, Hunt; Gentzkow, Matthew. *Social media and fake news in the 2016 election*. No. w23089. National Bureau of Economic Research, 2017.
2. "As inequality grows, so does the political influence of the rich", *The Economist*, 21 iulie 2018, https://www.economist.com/finance-and-economics/2018/07/21/as-inequality-grows-so-does-the-political-influence-of-the-rich (accesat: 28 iulie 2018).
3. Beugelsdijk, Sjoerd; Maseland, Robbert; Hoorn, André (2015). "Are scores on Hofstede's dimensions of national culture stable over time? A cohort analysis." *Global Strategy Journal*, 5 (3), 223-240.
4. Boin, Arjen; Ekengren, Magnus; Rhinard, Mark. *The European Union as crisis manager: patterns and prospects*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
5. Bolovan, Ioan; Bolovan, Sorina. *Ispititoarea Transilvanie. Multiperspectivitate și adevăr în istoria unei provincii*. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2017.
6. Bossi, Umberto; Vimercati, Daniele. *Vento dal Nord. La mia Lega e la mia Vita*, Milan: Sperling & Kupfer, 1992.
7. Bovens, Mark; Wille, Anchrit. *Diploma Democracy. On the Tensions Between Meritocracy and Democracy*. Raport pentru programul NWO – Contested Democracies, Utrecht/Leiden, 2009.
8. Canetti, Elias. *Masele și Puterea*. București: Nemira, 2008.
9. Castells, M. (2008). "The new public sphere: Global civil society, communication networks, and global governance." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616 (1), 78-93.
10. Chassany, Anne-Sylvaine. "Macron sets sights on shaking up European political order", în *Financial Times*, 22 octombrie 2017.
11. Dahl, Robert. *Democrația și criticii ei*, Iași: Institutul European, 2002.
12. Dahl, Robert. *A Preface to Democratic Theory*, Chicago: The University of Chicago Press, 1956.
13. Dâncu, Vasile Sebastian. *O Românie Interioară*. Cluj-Napoca: Eikon, 2013.

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

14. Frunză, Sandu. *Între moartea politicii și moartea lui Dumnezeu. Eseuri despre literatură, religie și politică*, București: Eikon, 2017.
15. Fukuyama, Francis, *The Origins of Political Order. From Prehuman Times to the French Revolution*, Londra: Profile Books, 2012.
16. Girardet, Raoul, *Mituri și mitologii politice*, Iași: Institutul European, 1997.
17. Glucksmann, André. *Discursul urii.* București: Humanitas, 2007.
18. Habermas, Jürgen. *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society.* Cambridge: MIT Press, 1991.
19. Harris, Robin. *Conservatives. A History*. Londra: Corgy Book, 2013.
20. Hix, Simon; Noury, Abdul; Roland, Gérard (2005). "Power to the parties: cohesion and competition in the European Parliament, 1979–2001." *British Journal of Political Science*, 35 (2), 209-234.
21. Hofstede, Geert (1983). "National cultures in four dimensions: A research-based theory of cultural differences among nations." *International Studies of Management & Organization*, 13, 46-74.
22. Hollands, Robert G. (2008). "Will the real smart city please stand up? Intelligent, progressive or entrepreneurial?". *City*, 12 (3), 303-320.
23. Hosu, Ioan. *Actori Sociali și Resurse ale Dezvoltării Comunitare. Mobilizarea resurselor în cadrul acțiunilor colective*, Cluj-Napoca: Accent, 2010.
24. Jusko, Karen Long. *Who Speaks for the Poor? Electoral Geography, Party Entry, and Representation*, Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
25. Laski, Harold J., *Democracy in Crisis*, North Carolina: The University of North Carolina Press, 1933.
26. Lewis, Paul. "Political participation in post-communist democracies", în Potter, David, Goldblatt, David, Kiloh, Margaret, Lewis, Paul (editori), *Democratization*, Cambridge: Polity Press, 1997.
27. Marchi, Regina (2012). "With Facebook, blogs, and fake news, teens reject journalistic 'objectivity'". *Journal of Communication Inquiry*, 36 (3), 246-262.
28. Miscoiu, Sergiu (2014). "Balkan populisms: the cases of Bulgaria and Romania." *Southeastern Europe*, 38(1), 1-24.
29. Moss, Robert, *The Collapse of Democracy*, Londra: Sphere Books Ltd., 1977.
30. Nossel, Suzanne. "Smart power". *Foreign Affairs*, March/April 2004, 131-142.
31. Porter, Henry. "Terrorism, migrants, and crippling debt: is this the end of Europe?". *Vanity Fair*, 2016, http://www.vanityfair.com/.

news/2016/01/europe-terrorism-migrants-debt-crisis (accesat: 28 ianuarie 2019).
32. Price, Lance. *Where Power Lies. Prime Ministers vs. The Media*. Londra: Simon & Schuster, 2010.
33. Richards, Steve. *The Rise of the Outsiders. How Mainstream Politics Lost its Way*, Londra: Atlantic Books, 2017.
34. Schalk, Jelmer; Torenvlied, René; Weesie, Jeroen; Stokman, Frans (2007). "The power of the Presidency in EU Council decision-making." *European Union Politics*, 8(2), 229-250.
35. Sobis, Iwona; Junjan, Veronica; De Vries, Michiel S. (2016). "Polish plumbers and Romanian strawberry pickers: how the populist framing of EU migration impacts national policies." *Migration and development*, 5 (3), 431-454.
36. Standing, Guy, *The Precariat. The New Dangerous Class*, New York: Bloomsbury Academic, 2011.
37. Stoica, Mihnea-Simion (2014). "The corrosion of an ideological identity? Differences between the Christian-democratic discourse and the attitude of the faithful electorate." *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 13 (38), 21-38.
38. Vittori, Davide. "Is social democracy facing extinction in Europe?." *LSE European Politics and Policy (EUROPP) Blog* (2017).
39. Youngs, Richard (2017). *Europe's Eastern Crisis: The Geopolitics of Asymmetry*. Cambridge: Cambridge University Press.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Textele cuprinse în această carte prezintă, nu de puține ori, proiecții la care m-am încumetat în diferite momente, privind nerăbdător spre viitor, preocupat de înțelegerea schimbărilor care se anunță și la care am convingerea că, printr-o curiozitate antrenată, putem contribui.

Autorul

Când spunem *smart politics* nu facem trimitere în mod necesar la tehnologie, ci la un set de comportamente și acțiuni care utilizează informația de calitate (informație reală, de actualitate) într-o manieră inovatoare pentru a găsi soluții eficiente în fața provocărilor actuale. Acest comportament se dobândește prin mai multe tipuri de exerciții: disponibilitatea de a asculta și de a interacționa în mod real cu cei pe care-i reprezinți, capacitatea de documentare și de reflecție pe marginea temelor care preocupă opinia publică. Acțiunea politică trebuie să-și revină, trebuie să fie lucidă și obiectivă, deciziile liderilor politici trebuie să țină cont de faptul că toți ne dorim să trăim mai bine, adaptându-ne la condițiile prezentului și pregătindu-ne potrivit pentru provocările viitorului.

Prof. Univ. Dr. Ioan HOSU

Mihnea S. Stoica este lector la Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării din cadrul Universității Babeș-Bolyai (UBB). Este licențiat în științe politice și în drept. A fost bursier al Vrije Universiteit Amsterdam, unde a absolvit masteratul de politică europeană comparată. Ulterior, s-a specializat în comunicare politică la UBB. A fost consilier europarlamentar la Bruxelles și, în 2016, a înființat, în cadrul UBB, Centrul Cultural și Academic Olandez. Colaborează, din 2017, cu revista SINTEZA și cu TVR Cluj.

www.scoalaardeleanacluj.ro
ISBN 978-606-797-428-7